

HÉT HÁRS

Evangélikus folyóirat teológiáról, kultúráról, közösségről
XVIII. évfolyam 1-2. szám

2019. húsvét–pünkösd

SZERZŐINK

Balla Zsófia	költő, újságíró
Báthori Csaba	költő, műfordító, irodalomtörténész
Békefi Dezső	gyermekgyógyász
Béres Tamás	evangélikus lelkész, teológus
Borgos Anna	pszichológus, genderkutató
Donáth László	evangélikus lelkész
Erős Ferenc	szociálpszichológus
Fabiny Tamás	evangélikus lelkész, teológus
Laborczy Dóra	újságíró
Spiró György	író, költő, irodalomtörténész
Szűcs Kinga	evangélikus teológus
Takács Mónika	irodalomtörténész
Paul Tillich (1886–1965)	evangélikus teológus
Tverdota György	irodalomtörténész
Valachi Mária	tanár
Vekerdy Tamás	pszichológus

Donáth László

Ideje van...¹

„Az apád egy kérdés kapcsán azt mondta, hogy aki nem tudja eszközként használni az embereket, az ne menjen politikusnak. Meg is maradtam magányos moralistának.”
(Ludassy Mária)

Egykori snagovi társaim kollektív emlékezete szerint édesanyám, Bozóky Éva, sokat mesélt nekünk romániai száműzetésünk idején, hogy értelmet adjon az időnek. Tanította és elbűvölte a tizenhárom összezárt gyereket, emlékezetből idézve a számára feledhetetlen műveket, köztük a Biblia történeteit. Ezért s immár némi reformátori daccal is mondom: bibliás ember vagyok eleitől fogva. Akinek az idő nem csupán fizikai esemény, még csak nem is a valaha történetek megismerése és megértése nyomán kialakítható szemlélet, a történelem nélkülözhetetlen dimenziója, hanem – a Prédikátor könyvének harmadik fejezete kezdetén olvasható kétszer hét ellentétpár mintájára – ígéret és ítélet. Megvan tehát az ideje az ígéretnek, és megvan az ideje az ítéletnek. Most az utóbbit éljük, vagy még inkább, szenvedjük.

1989

Ez évben ünnepelhettem volna, hogy tíz éve ordináltak lelkésszé. De eszembe sem jutott, minden erőmet igénybe vette Maléter Pál temetésének előkészítése, amelyre özvegye még 1988 szeptemberében kért

föl. Akkoriban még azt hittem, csak ketten leszünk majd a 301-es parcellában, a személyes gyászt akkor és ott is fontosabbnak tartottam a közélet vagy a politika érdekénél. Keserves és tisztességes munka volt az akkori TIB képviselőtében felkérni lelkészeket, vegyenek részt a sírok közötti ökumenikus eseményen. A félelem és a sok évtizedes szegregáltság többekből csak udvarias vagy gyanakvó elzárkózást váltott ki. A demokratikus ellenzék és bármely más rendszerkritikus csoport hatása nem terjedt ki az egyházakra, amelyeknek vezetői, sőt akár tagjai is azzal csíthatták időnkéntán felhorgadó lelkiismeretüket, hogy pusztán létük önmagában a kádárizmus anatómiája. Épp ellenkezőleg, mára bebizonyosodott Magyarországon is: az az egyház, amely feladja ideológiakritikus kötelezettségét, nem semleges lesz, nem jelentéktelen civil intézménnyé alakul, hanem cselédjévé válik az általa megítélni nem mert ideológiának. Amikor a két legnagyobb keresztény felekezet egy-egy vezetője farmerben vagy reverendában, labdával és Bibliával a kezében az autokratává lett miniszterelnök szülőfalujában megáldotta a futballpályát, az a lelkét és hivatását vesztett, „elállamiásult” egyház közszolgálatát példázta. Aminek már semmi köze nem volt a 301-es parcella egykori ökumenéjéhez. Az állam, ahogy az uraság a kocsmában a saját nótáját húzatja a cigánnyal, azért a pénzért, amelyet a szektorsemleges normatív támogatáson és a személyi jövedelemadó egy százalékán túl e két nagy felekezet nomenklatúrája rendelkezésére bocsát, elvárja e botránys bálványimádást. És elég, ha a balga vagy jámbor népek zsigerileg azonosulnak, és a stadionban Isten országa metaforáját látják. S az, aki mindezt létrehozta, a rendíthetetlen küzdő és győző, az vajon mivé válik?

Szabadon idézve Pál apostolt: de mi nem így tanultuk a Krisztust, hanem így: victor quia victima. A Názareti győzött, mert le-

¹ Az írás a rendszerváltás harmincadik évfordulójára megjelenő ± 30 című kötet számára készült. Földes György (szerk.): ± 30 . *Esszék a közelmúltról és a közeljövőről*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2019. 57–71.

győzetett. Az állam lényegénél fogva idegen műve és eszköze Istennek, ha az Örökkévalónak egyáltalán köze van hozzá. Az egyes ember és közösségei elnyomására hozzák létre, meg persze javára, hogy rend meg béke meg biztonság meg jólét legyen – így látta ezt Pál apostol és Martin Luther is, bár mindkettő szenvedett saját felsőbbbsége önkényétől. De nem így gondolta a Názáreti: a császárnak az adógarasunkkal tartozunk, csak az az övé. Azt el is veszi, maga döntvén, kitől, mikor és mennyit. Súlyosabb kérdés: mi az Istené, és miképp kell azt neki adnunk.

Harminc évvel ezelőtt két egymástól független mozgalom alakult ki az evangélikus egyházban. Az egyik a mozgássérült és más hátrányos helyzetű fiatalok felkarolását tűzte ki céljául, mondván, az evangélium hitelesen csak a szociális aktivitás révén tapasztalható meg. Az egykori Bárka evangélikus ifjai nem csupán a tizenyolcadik századi protestáns pietizmus személyes és intézményes diakóniáját fogalmazták újra, hiszen 250 év után nyilvánvaló volt, hogy a kapitalizmus működtette világ sebei és bűnei karitatív módon nem orvosolhatók. Hanem – kivált a fiatalon gyilkosság áldozatává lett Andorka Eszter politikai teológiai tevékenysége nyomán – az evangélikus egyházban is felismerték, hogy a fasiszmus borzalmi után, a kádárizmus derűs és szegényes egyházi gettójában nem lehet többé morálisan kereszténynek lenni. A II. vatikáni zsinat már évtizedekkel korábban ráértett erre, és nyitott a világra, hogy aztán hol adja, hol megtagadja áldását attól a radikális teológiai eszmélődéstől, amely részben párhuzamosan a zsinat ajánlásaival az 1970-es évekre megalkotta a legszegényebb világ spirituális horizontját. A dél-amerikai felszabadítási teológiák rehumanizálták a marxizmusból mindazt, ami egy évszázad múltán is érvényes maradt. Képviselői im-

már a jóléti társadalmakban is öntudatosan kiállnak a teremtésvédelem mellett, a nőkel szembeni megkülönböztetés és erőszak ellen, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséért és a kisebbségek érdekében, legyenek azok etnikai, szexuális vagy vallási jellegűek. Nem Andorka Eszter volt az egyetlen, és nem is az első, aki így gondolkodott az evangélikus egyházban, de jelentőssé, példaadóvá az ő munkálkodása vált. Az élet rejtelmes ellentmondása, hogy nem érte meg Ferenc pápának, a hozzá annyira hasonlóan eszmélődő argentin jezsuita szerzetesnek a megválasztását a világegyház élére.

A másik mozgalom, az inkább világi értelmiségiekből és papokból szerveződött Ordass Lajos Baráti Kör, az egykor méltatlanul félreállított, 1948-ban rövid időre börtönbe csukott püspök erkölcsi nimbuszával próbálta szalonképessé tenni avított és kortól idegen, a két háború közötti állam- és népegyházi gondolkodással rokonítható mentalitását. Nem akarták rekonstruálni a Horthy-rendszert, de elvesztett paradicsomként tekintettek rá mint olyan világra, amelyben rend volt és tekintélytisztelt, a templomok

és az evangélikus iskolák telve voltak, és ha szerényen, de a pap és a tanító is megélt, és helye volt az alsó középosztályban, s ha akart, szlovák vagy német eredete ellenére is büszke lehetett magyarságára. Vagy fordítva: nemzeti kisebbségi volta az anyanyelv és a felekezet egységében nem lett hátrányára. 1989-ben még sokan voltak – és épp az egyházhoz leghűségesebbek –, akik örömeiket lelték nosztalgiaik szabad és közösségi megélésében. A rendszerváltás számukra kvázi bűnbocsánat volt: senki nem kérte számon rajtuk felnőtségük megannyi gazságát és árulását. Ahogy 1945-ben szüleik megúszták a számadást, most tőlük nem kérdezte senki: hol voltál, mit csináltál, mit kezdteél talentumaiddal? Mi történt a rád bízottakkal? 1945–48 között az evangélikusokat jobban izgatta a földosztás, az országos gazdasági és hatalmi viszonyok alakulása, végül az iskolák államosítása, mint az, hogyan vált megint egyszer romhalmazzá az ország, miért veszett oda annyi magyar, kivált, ha zsidó származású volt, még ha megkeresztelkedett, sőt evangélikus testvérünk-

ké lett is. Józan egyház az evangélikus, soha sem lett benne kultusza Kossuthon kívül politikusnak, még Thökölynek sem, Gömbösnek sem, Bajcsy-Zsilinszkyról vagy Maléterről nem is beszélve. És itt nem értékeli túl a művészeket sem, igazi becsben Berzsenyit, Petőfit, Weörest és Hamvas Béla tartják, olykor még tudós papokat is, mint Szarvason Tessedik Sámuel vagy Győrött Rát Mátyást. Ezért volt feltűnő, hogy már a 80-as évek közepétől, a Lutheránus Világszövetség budapesti nagygyűlésétől fogva manifesztálódott az igény Ordass Lajos rehabilitálására. A Fasori Evangélikus Gimnázium visszaadását 1988-ban akár e szándékot elővételező szimbolikus politikai tettek is felfoghatjuk. Így látta ezt Frenkl Róbert, akit az egyház később orszá-

gos felügyelőjének választott, s aki egymagában több értéket teremtett e tisztségében, mint amennyi kárt okoztak elődei, Darvas József író és Mihályfi Ernő publicista 1948-tól a 70-es évek eleji halálukig. Ők már a háború előtt megtalálták magukban személyes meggyőződésük modus vivendijét: népben-nemzetben gondolkodó evangélikus kriptokommunisták voltak.

Ordass Lajos valószínűleg cséphadaróval zavarta volna el az emléke körül kultuszt teremtőket, akik a rendszerváltást követő első évtizedben mindent megtettek, hogy – bár a szót még nem használták – az illiberalizmus erős bástyájává tegyék a hazai egyházat. E kör tagjai – néhány embertől eltekintve – pisszenni nem mertek a létező szocializmus évtizedeiben, de munkálkodásuk nyomán az evangélikusok között is szitokszóvá lett a liberalizmus. Pedig Martin Luther egyik legfontosabb írása, *A keresztyény ember szabadságáról*, amely a magyarországi egyház hitvallásai, tehát a Szentírás után legfőbb normának számító iratok közé is bekerült, expressis verbis azzal kezdődik, hogy a ke-

resztény szabad ura mindennek, és nincs alávetve senkinek sem – a hite által, s mégis készséges szolgálja mindennek, és alá van vetve mindenkinek – a szeretete által. Luther a paradoxont nem oldja fel, de élete végéig a szabad vizsgálódás, véleménynyilvánítás és az élet dolgaiban való felelős és szuverén, tehát szabad döntés híve. Ma már tisztán látható, hogy amikor ezen első évtized egyházi vezetése – színből vagy szívből, ma már mindegy – elkötelezte magát a két háború közötti jobboldali értékrenddel, az igazi hibát azzal követte el, hogy saját genuin evangélikus meggyőződését alárendelte tőle idegen, esetenként ellenséges politikai elvárásoknak. Olyanná lett, mint a katolikus vagy a református vagy az unitárius egyház, bár ez utóbbi Magyarországon oly kicsiny, hogy az sem számítana, ha inkább szerte a világban élő nyitott, szabadelvű és toleráns testvéregyházaira hasonlítana, amiért valaha Bartók Béla spirituális otthonának választotta. Lassan ötszáz éve honos Magyarországon a lutheri reformáció, hiszen Sopronban már az 1520-as évek elején törvényt hoztak – „lutherani omnes comburantur” –, hogy gátját vessék e lényege szerint antifeudális, a kultúrát és a városi szabad polgári létet is terjesztő mozgalomnak. A huszadik század végéig valamiképpen mindig erősebb volt benne az integráló szándék, a különböző nemzetiségek, nyelvek és hagyományok megőrzése, az eltérő mentalitás és spiritualitás tisztelete, mint az asszimiláló kedv. Bár nem igaz, hogy az evangélikusság lényegileg a német és a szlovák nemzeti kisebbségek egyháza, hiszen kezdettől fogva voltak magyar ajkú gyülekezetei, idegen volt tőle a nemzeti klerikális dőlyf, sem „magyar egyház”, sem a világegyház magyar területe nem akart lenni. Az elmúlt háromnegyed évszázad éppen ezt a kicsinységében és sokszínűségében rejlő, a másság tiszteletében és türelmes elhordozásában valósuló szuverenitást gyalul-

ta le, eltűnt a magyarországi evangélikusság ethosza. És ennek nem a szekularizáció az igazi oka, hanem a mohó vágy, hogy olyan legyen, mint az a másik két nagy. Ez végül sőt képpen a rendszerváltást követően vált nyilvánvalóvá, amikor azok az egyházvezetők, akik még a Horthy-rendszerben születtek, és akiknek működése jórészt a kádári „aki nincs ellenünk, velünk van” népfrontos maszatolásában valósult, még egy kicsit élvezni akarták a függetlenség illúzióját. Nem mondtak le, s nem adtak helyt az alulról jövő bázisdemokrata átalakulásnak. Politikai bölcsességükből nem futotta többre annál, mint hogy betagolódjanak a két nagy egyház mögé, lemondva az önálló politizálással járó veszedelmekről és fáradtságról, folyvást azzal dicsekedve, hogy még így is számarányán felül részesült a javakból az egyház. Ezzel személy szerint talán színleg, de intézményi szinten a két nagy felekezetet utánozva és azok érdekeinek megfelelően elkötelezték magukat a politikai jobboldal támogatására. Az az idő, amely a 90-es évek közepéig tartott, s arra szolgált, hogy minden régi tömlőt elvetve az újbornak új tömlőket csináljanak, haszontalanul múlt el. Ez az egyház nyolcvan év alatt egykori népességének nyolcvan százalékát elvesztette.

Hasonló megrendítő tapasztalata volt a magyarországi zsidóságnak 1945-ben, majd 56-ban s végül 90-ben, de a maradék nem szűnt meg zsidónak lenni. Sőt az elmúlt tíz év e felekezet fejlődéstörténetében egészen új és meglevenítő jeleket mutat. Nem elhanyagolható, hogy az állam menedzselte EMIH osztályharcos szituációt hozott létre, naponta megpróbálva és teljesítményre készítette a MAZSIHISZ-t, de még fontosabb, hogy amióta az ország újra független, s ki-ki szabadon utazhat, szólhat, vállalkozhat, a városi zsidó lét rehabilitálódott, visszatalált háború előtti önmagára, anélkül, hogy azzal áltatná magát, hogy onnan kellené folytatnia. Ez a téveszme csak az EMIH

politikai mitológiájában bukkan fel, mintha attól, hogy történelmi, értékesebbé válnék az ideológia, s menleveléül szolgálhatna aktuális politikai gaztetteknek.

Az ezredforduló után az első Orbán-kormány működése nyomán elhalkult a mártírkultusz a jobb sorsra érdemes evangélikus püspök körül. Addigra minden rendű és rangú egyházi ember előtt nyilvánvalóvá lett, nincs semmi, amit e püspök életéből folytatni tudnának. Az egykori középiskolákat mind visszakapták, ahol akarták, újraindították az óvodát vagy az elemi iskolát, minden egykor államosított és funkcióra vissza nem igényelt egyházi ingatlanért kárpótlást kaptak, de az egyházi földek restitúciójától minden eddigi kormányzat elzárkózott. Hát itt a határ, a kárpótlás ex gratia történik. Ordass Lajos teológiai és politikai intranzigenciájától pedig fázik rajongóinak lelke, már tudják, mivel jár, ha valaki komolyan veszi Luther 1518-as heidelbergi téziseit: „az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a »hátát« a szenvedésekben és a keresztben szemlélve fogja fel”² (20. tétel). Az ilyen emberből mostanában aligha lesz püspök vagy teológiai tanár vagy reformációi kormánybiztos e honban.

Sztehlo Gábor neve és műve közismert. Emlékezete jobban ellenáll a hőskultusznak, mint Ordassé, de nem volt ez mindig így. Amíg az 1909-ben született lelkész kortársainak java még élt, ugyanúgy tabusították személyét, mint Ordassét, pedig egészen 1944-ig minden tehetségével a népegyházat építette ő is, skandináv eszmények szerint. De mindaz, ami az 1500 üldözött zsidó gyerek életben tartásával járt, kritikussá tette őt a háború utáni egyház reflektálatlan védekezésével és önfelmentésével szemben. Az egyházat azonban nem hagyta el, s az államnak

nem kellő, súlyosan fogyatékos gyermekek gondozásában egy évtizedre meglelte azt a feladatot, amely értelmes is, szükséges is volt, de főképp, amellyel meg tudta őrizni szellemi és morális intaktóságát az akkor már többszörösen kollaborálódott klerustól.

Születése centenáriumán tisztelői és mentettei maradéka a lelkész emlékeztét több művében is felidéző Vigh Tamás szobrát állították fel a Deák téri evangélikus templom bejáratától nem messze, azaz a céllal, hogy a város közepén megforduló tömérdek turista, ha akarja, tudja meg, volt egy evangélikus lelkész, aki személyválogatás nélkül szerette és mentette az üldözötteket. S függetlenül attól, ki mit prédikál a templomban, az onnan kijövőök lássák, voltak olyanok, még evangélikusok is, akik számára ennek az egyetlenegy lelkésznek a szolgálata a politikai erkölcs normájává lett.

Igazán a közelmúlt állami gyűlöletkampányai tették láthatóvá, mit ér a szeretet vallását hirdető egyház. Ha komolyan veszi feladatát, ha tanít és gyógyít, akkor szükség-szerűen ellene mond az őt messze meghaladó hatalommal bíró állami propagandának. Ha azonban nem így történik, akkor ön maga lényegét számolja fel, és nem segít rajta sem a múlt akárhány hőse, sem a jelen szerényen csordogáló állami apanázsa.

2019

A jövő mindig azoké, akik jelenükként élnek. Ítéletet azonban csak a múltról mondhatunk, amely befejezett és megváltoztathatatlan – ha egyáltalán méltó az ítéletre. Méltóvá pedig az válik, amihez közünk van, azt nem felejtjük, míg magunkat el nem feledjük. Persze közösséget az is teremthet, ami megbotránkoszat, ami ellen tiltakozunk, s az is mi vagyunk, ami fáj. Elgondolhatatlan számomra, miképpen oldja békévé kudarcainkat, hiábavalóvá lett életünket a majdani ránk emlékező. Jézus és Jeremiás vagy

² Martin Luther: Heidelbergi disputáció. Fordította: Nagybocksai Vilmos. Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 1999. 28. Magyar Luther Füzetek 8.

akár Jób a kiengesztelődésnél többre tartja saját szenvedő személyességét, azt, amit Isten „álorcái”, az élet és a történelem, rejtve-takarva őriznek. Nem mindenki boldog, csak azok, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot, és akiket ezért üldöznek, olvasuk Máté evangéliumában.

Nem lesz ez másképpen tíz-húsz év múlva sem. Magyarország mindig Európa periferiáján lesz. Ha lett volna ereje és mersze, az Anjou uralkodók vagy Mátyás alatt beküzdte magát egy kedvezőbb pozícióba, de Mohács után már sem külső lehetőség, sem belső igény nem volt erre. Lehet, hogy ezt jelenti a határon élés: Világost és a kiegyezést, Trianont és Jaltát. Akik utánunk itt élnek majd, szintén e történelem örökösei. És az Európai Unió kísérletéé is. Ennek nincs vége, és ez nem csak a háborúnál vagy mindenféle állami erőszaknál jobb. Önmagában érték, hogy a tagállamok készek kölcsönösen gátját vetni bárki önző és diktatórikus igényének, még ha ódzkodnak is attól, hogy az igazi perifériát, Oroszországot, Ukrainát és Törökországot Brüsszelbe invitálják. Az európai Bábel békéjét pedig csak valami méltányos és racionális gazdaság biztosíthatja.

Jámbor barátaim gyakorta emlegetik, hogy egy szép napon arra szeretnének ébredni, hogy nincs többé NER. Márpedig az addig van, amíg van rá igény. S az igényt nem a despotikus miniszterelnök találta ki, nem is ő hozta létre. Az elmúlt húsz év igazolni látszik a Fidesz és vezére aljas szándékait és módszereit. A magyar társadalom jelentős tömege évekig várt egy rá több együttérzéssel, sőt irgalommal tekintő kormányzatra. S hiába várt. Percemberkéék dáridója zajlott, míg a javakból és az áhított biztonságból kiebrudaltak között szárbazó szökött a gyűlölködés. Ami

történt, nyilvánvalóvá tette, nincs társadalmi többsége annak az új, demokratikus berendezkedésnek, amelyet oly sok munkával hoztak létre 1988-89-ben az ellenzéki kerakasztal körül ülők. A politikailag aktív felnőtt magyar lakosság jelentős tömege három egymást követő választáson elkötelezte magát e nyilvánvalóan autokratikus, sem Isten, sem embert nem tisztelő, hatalmi és anyagi érdekeiért bármire kész rezsim mellett. Nem felejtí és nem nézi el mindazokat a hitványságokat és léhaságokat, amelyeket a liberális-szocialista kormányok alatt szenvedett el. Még mindig nagyobb az undora a baloldaltól, mint haragja amiatt, hogy megvetik és kihasználják vagy – ha útban van, mint némely egyház vagy újság vagy egyetem vagy a hajléktalanok vagy az MTA – ki vetik vélt s volt jussából.

Néhány író, publicista és tudós kivül alig van valaki, aki ellenzéki politikát űzne. A szocialista párt sokszorosan kiüresítette magát: sem múltjához, sem a mai magyar dolgozókhöz, sem a nép valódi sorskérdéseire nincs köze. Egyszerűen nem érdekli. Az LMP-nek, ha volt önálló elképzelése életről-halálról, már rég túltette magát rajta, csak lenni akar, mintha ez bárkinak javára lehetne. Egyedül a Jobbik próbál

őnmagához is hűséges meg pragmatikus is lenni, nem sok eredménnyel. Nagy ára van annak, ha valaki teljesítmény nélkül gyűlölködik. Megszűnve még kevesebbet ér, mint az a párt, amely toborzóin még kihagyta a félelemkeltést. A DK úgy viszonyul az MSZP-hez, mint tejszín a tejhez, ez ugyan a java, de kevés, és magában élvezhetetlen is. A pártelnök pedig a hiteltelenség kalodájába zárt igazi „muszáj Herkules”. A Momentum Mozgalom az egyetlen, amelyet még nem jelentéktelenített el a fantáziátlan lődörgés a magyar közéletben. De neki sem sikerült elevenen tartania azt a társadalmi méretű haragot, amely a múlt év végén fellobbant, majd ellobbant. Csak azt a hamis mantrát hallani tőlük változatlan odaadással, hogy minden rossz forrása az összes eddigi kormányzat, az öreg liberálisok, a régi és új szocialisták meg a Fidesz úgy mindenestül. Lehet egyszerűsíteni és agitálni, azt a látszatot keltve, mintha csak az időben volna eltérés a szocialisták és a Fidesz uralma között, lehet osztatlan közös felelősségként föltüntetni az elmúlt harminc évet, de épészű ember nem tesz ilyet. Márpedig ezek az ifjak felettébb világlátott, racionális és talpraesett emberek. Talán azt gondolják, a magyar választópolgárok sokasága oly csökkent és primitív, hogy nem érdemli meg az árnyaltabb, történetibb és méltányosabb kritikát, elég neki annyi: damnatus est! Átkozott minden, ami előttünk volt, szavazz ránk! Ez a tónus már ismerős. A Momentum politikusai ’antineriták’, elutasítják a rezsim ideológiáját és módszereit, de vajon miért imponál nekik az orbáni demagógia, ez az örökzöld döngölős?

Ez is hiábavalóság. Sőt, amit ez által meg lehet nyerni, az sem lesz más: hiábavalóság. Aki az ítélet idejét éli, nem mondhat mást. Csak a történelmi tudás és tapasztalat ítéheti meg dolgainkat. Az ítélet krízis, de nem kárhozat. Kárhozattá a krízis nélküli élet válik. Hálásnak nem kell lennünk azért, amit

e kelet-európai neonáci populizmus a nyakunkra hozott, de úgy tűnik, ez teszi nyilvánvalóvá, kibem milyen lélek lakik, s ez vált ki tisztességes és racionális ellenállást kismiszett kiségyházi hívekből, akadémiai dolgozókból, némely bírából és újságíróból. Az ígéret ideje akkor jön el újra, ha lesz annyi bátor ember, mint ’56 őszén, aki egyéni érdekeit meghatározott időre és a közös célért hátrébb sorolja, és nyilvánvalóvá teszi, áldozat nélkül a NER lebonthatatlan. Ez a feladat nemcsak a kisemberek tudatos összefogását igényli, hanem mindazon pártokét vagy civil intézményekét is, amelyek a fennálló hatalommal nem kötnek kompromisszumot. Ami napról napra történik, a Prédikátor szavait idézi emlékezetünkbe: „Láttam azt, hogy milyen sok elnyomás történik a nap alatt. Láttam az elnyomottak könnyeit, akiknek nincs vigasztalójuk. Elnyomóik erőszakosan bánnak velük, és nincs vigasztalójuk. Ezért boldogabbnak tartom a halottakat, akik már régen meghaltak, az élőknél, akik még életben vannak. De mindkettőjüknél jobb annak, aki meg sem született, mert nem látja azokat a gonosz dolgokat, amelyeket elkövetnek a nap alatt.” (Préd 4,1–3). Ez krízis: meglátni és komolyan venni mindazt, ami történik, és azonosulni azokkal, akiket a hatalom elgázolt, akiknek nincs vigasztalójuk, akiknek nincs senkijük, hogy a pártjukat fogja, akik nem kellenek senkinek. Mert valóban, ha ez a kisember sorsa földön, akkor világra jönnie is hiábavaló volt, s minden hiábavaló „a nap alatt”, míg újra el nem tűnik onnan.

Vagy épp ellenkezőleg, s ez is lehetőség: szembeszállni az elnyomással, a mindent tudatosan és hitvány indokból hiábavalósággá tenni próbáló hatalommal. És ez is krízis: először megmérettetni, vajon mit ér az életünk, s mi nem hiábavaló benne. Aztán küzdeni azért, hogy a Gonosz erőt ne vehessen sem rajtunk, sem a másikon, akivel együtt vagyunk az úton.

Lanczkor Gábor*
1956

Térey Jánosnak

...ebben az órában mindenekelőtt egy temetőből hasonlít, de nem egy 1974-es temetőből, nem is egy 1968-asból vagy egy 1975-ösből, sokkal inkább egy temetőből 2006-ban, egy elfelejtett temetőből a halott, vagy meg sem született szemhéj alatt, a szenttelen szem viszonyossága mögött, ami lezárta mindent, hogy elfelejtisen valamit.

Roberto Bolaño

A tócsák jege úgy reccsen meg a cipőm
alatt,
Mint hetven éve száradó
Akácfélfák,

Mikor beléjük kap a tűz.
A traktoroktól járt
Útról letértem.

Míntha alulról lenne
Megvilágítva a havas
Erdő, akár egy intermodális csomópont

Üvegpadlós peronja; fiatal csertölgyek
Mozdulatlan se mozdulhatnak
Monolitikus önkí-

Vületükben, csak én
Az övékben: folyásiránnyal
Szemközt masírozok az erdőn át,

Kihűlt és összeaprózódott
Lávatelérek régi-új medrében,
Ahol az olvadó

Hó zúdul le tavasszal.
Egy lomha vadnyúl háromszögű nyomait
Követve az erdő szélére értem.

A telkem itt kezdődik;
Ott áll a házam.
A körtefa alatt hurkot vetett

A nyúl nyoma; fölverte a havat,
Ahogyan élesen
Írányt váltott.

Futása
Egy róka csapását
Keresztezi.

A ház melletti kőmellvédéről ugrott le a
róka.

A metszésponyt után
Jó tíz méterrel

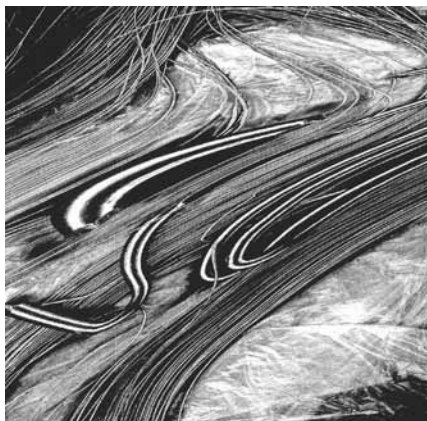
Külön-külön
Mindkét nyom beletűnik
A szederindától és fiatal akácoktól járhatat-
lan szőlőbe.

*A Hét Hárs mostani számának verseit Lanczkor Gábor József Attila-díjas költő, író *Monolit* című kötetéből válogattuk, amely a Jelenkor Kiadónál jelent meg 2018-ban. (A szerk.)

Az Ararát árnyékában Teremtés és teológia

Fél évszázaddal ezelőtt Magyarországon elvárásolt szépléleknek tűnt, aki teológusként az ökológiával foglalkozik. A környezet brutális és visszafordíthatatlan rombolása számunkra nem volt ismert. Pedig Paul Tillich e számban olvasható ígéhirdetésének tanúsága szerint a teremtésvédelem már az ötvenes évek elején tematizálódott az Egyesült Államokban élő teológus számára. Nekem heidelbergi ösztöndíjasként volt az első találkozásom keresztény zöldekkel. A Christen bei den Grünen mozgalom, majd a Magyarországon a 90-es évek elején megszerveződő Védegylet ambivalens emlékem. Gyermekeim és unokáim jövőjére gondolva azonban páráként oszlik vizsgáltságom: Édentől keletre már csak élni és éltetni akarok. (Donáth László)

2019. március 24-én a teológia művelésére elkötelezett tudós vendégei voltak a Békásmegyeyen összegyülekezőknek, akik mindhárman részt vesznek az Ararát Teremtésvédelmi Munkacsoport tevékenységében. A Tillich-szöveg mellett közöljük Béres Tamásnak, a rendszeres teológia professzorának a délelőtti istentiszteleten elhangzott prédikációját és Szűcs Kinga publicisztikáját is, amelynek forrása Koltai Szuzsával való délutáni beszélgetése. A teológusokat Spiró György fanyar szomorúságú esszéje követi.

Paul Tillich

„A természet is gyászolja az elveszett jót”¹

*Az egek hirdetik Isten dicsőségét,
kezének munkájáról beszél a menny.
Nappal a nappalnak adja át e szót,
éjjel az éjjelnek adja tudtul.
Nincs szó és nincs beszéd,
hangjuk sem ballatszik,
mégis eljut hangjuk az egész földre,
szavuk a világ végéig.
Sátrat készített a napnak,
amely mint vőlegény jön ki szobájából,
örül, mint egy hős, hogy futbat pályáján.
(Zsolt 19,2–6)*

Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. A teremtett világ ugyanis a hibavalóságnak vetetett alá, nem önszántából, hanem az által, aki alávetette, mégpedig azzal a reménységgel, hogy a teremtett világ maga is meg fog szabadulni a romlandóság szolgátságából Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára. Hiszen tudjuk, hogy az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig. (Róm 8,19–22)

És láttam új eget és új földet, mert az első ég és az első föld elmúlt, és a tenger sincs többé.

Azután megmutatta nekem az élet vizének folyóját, amely ragyogó, mint a kristály, s az Isten és a Bárány trónusából ered. A város főútjának közepén, a folyó két ága között van az élet fája, amely tízenkétszer hoz termést, minden egyes hónapban megadja termését, és a fa levelei a népek gyógyítására szolgálnak. (Jel 21,1.22,1–2)

Minden évben, nagypéntek és húsvét táján gondolataink a megváltás nagy drámá-

¹ Az írás megjelent Paul Tillich: *The Shaking of the Foundations – Az alapok rázkódása* című kötetében. New York, Charles Scribners Sons, 1953. 76–86.

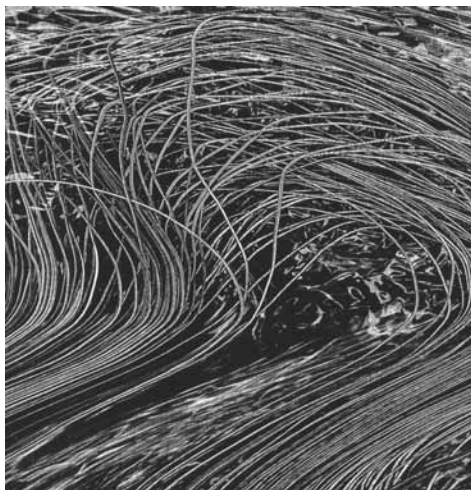
jához közelednek, amelynek csúcspontja a kereszt és a feltámadás. Kie a megváltás? Egyedül néhány emberé, vagy az emberiségé, beleértve minden nemzetet, vagy a világot, minden teremtetét, beleértve a természetet, a csillagokat és a felhőket, a szeleket és a tengereket, a köveket és a növényeket, az állatokat és saját testünket? A Biblia újra és újra a *világ* megváltásáról beszél, ahogy szól a *világ* teremtéséről és a *világ* istentelen erőknél való alávettségéről is. A *világ* a természetet és az embert is jelenti.

Úgyhogy ma azt kérdezzük meg: mit jelent számunkra a természet? Mit jelent ön-maga számára? Mit jelent a teremtés és a megváltás hatalmas drámájában? A háromszoros választ a zsolttáros, az apostol és a próféta szavai rejtik: a zsolttáros a természet dicsőségéről énekel; az apostol megmutatja a természet tragédiáját; a próféta bejelenti a természet megváltását. A zsolttáros himnusz a Isten dicsőségét hirdeti a természet dicsőségében; az apostol levele a természet tragédiáját az ember tragédiájához kapcsolja; a próféta látomása a világ megváltásában látja a természet megváltását.

Hallgassuk meg tehát újra a zsolttáros szavait a természet dicsőségéről, pontos jelentésükben.

„Az eget hirdetik Isten dicsőségét, kezének munkájáról beszél a menny. Nap-pal a nappalnak adja át e szót, éjjel az éjjel-nek adja tudtul. Nincs szó és nincs beszéd, hangjuk sem hallatszik, mégis eljut hangjuk az egész földre, szavuk a világ végéig. Sátrát készített a napnak, amely mint vőlegény jön ki szobájából, örül, mint egy hős, hogy fut-hat pályáján.” (Zsolt 19,2–6)²

A 19. zsolttár egy régi, az ókorban elterjedt meggyőződésre utal, amelyet maguké-nak vallottak költők és filozófusok: mégpe-

dig arra, hogy az égitestek, a nap és a hold és a csillagok mozgásuk által a hangok harmóniáját hozzák létre, amely nappal és éjszaka a világ egyik végétől a másikig hallatszik. Az univerzumnak ezeket a hangjait emberi fül nem hallhatja; nem emberi nyelven szólnak. De léteznek, és lelkünkkel felfoghatjuk őket. Shakespeare mondja:

„...nem láthatsz ott oly kicsiny csillagot, Mely, míg mozog, ne zengne, mint egy angyal [...]”

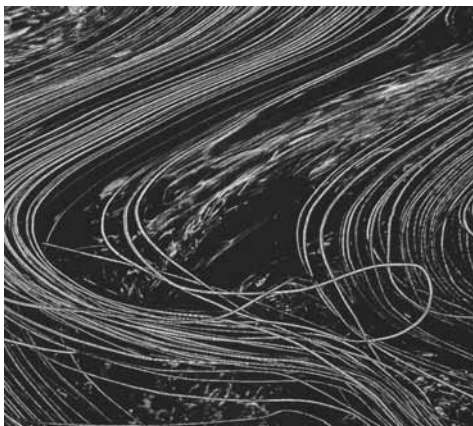
A nem-muló lelkek összhangja ez,
De míg ez a veszendő sárgunya
Takarja durván, addig meg se halljuk.”³

A zsolttáros *ballotta*; ő tudja, milyen a csillagok hangja: a teremtés dicsősége és annak isteni alapja.

Mi képesek vagyunk felfogni a természet rejtett hangját? Szól hozzánk a természet? Szól hozzád? Vagy irántunk elcsendesedett a természet, korunk embere nem hallja őt? Talán néhányan azt mondjátok: „Korábban soha nem volt a természet olyan nyitott az ember iránt, mint ma. A múlt rejtélyeit ma már a gyermekek is ismerik. Minden tudományos könyv, minden laboratórium, min-

² Tillich a bibliai szakaszokat a szövegben nem szó szerint, hanem újabb nyelvezettel ismétli meg.

³ A velencei kalmár, V. felvonás 1. szín, Vas István fordítása

den gép által beszél hozzánk a természet. A természet technológiai felhasználása nem más, mint rejtélye feltárása.” A természet hangját *meghallotta* a tudományos elme, és válasza is van rá: a természet elfoglalása. De ez minden, amit a természet nekünk mond?

Egy nagy biológussal ültem egy fa alatt. Hirtelen így kiáltott fel: „Szeretnék tudni valamit erről a fáról!” Ő persze mindent tudott, amit a tudomány a témáról mondhatott. Megkérdeztem, hogy érti. Így válaszolt: „Tudni akarom, hogy mit jelent ez a fa önmaga számára. Érteni akarom ennek a fának az életét. Olyan furcsa, olyan megközelíthetetlen.” Arra vágyott, hogy együttérzéssel érthesse meg a természet *életét*. De az ilyen megértés csak akkor lehetséges, ha az ember és a természet közösségre lép. Lehetséges-e ilyen közösség a mi történelmi korunkban? Nincs-e a természet teljességgel az ember akarata és akaratossága alá vetve? Ez a technikai civilizáció, az emberiség büszkesége leírhatatlan pusztítást végzett az eredeti természetben, a földben, az állatok és növények között. Az eredeti természetet apró rezervátumokba zárta, és mindent elfoglalt azzal a céllal, hogy uralkodjék, és kegyetlenül kizsákmányolja azt. És ami még rosszabb: sokan elvesztettük a képességet a természettel való együttélésre. Az üres beszéd zajával töltjük meg, ahelyett,

hogy odafigyelnénk hangjára, azon keresztül pedig az univerzum hangtalan zenéjére. A talajtól gép választ el bennünket, így rohanunk át a természetben, csak egy-egy futó pillanatra láthatjuk, ám soha nem mérhetjük fel nagyságát, nem érezhetjük hatalmát. Ki az, aki még képes belépni a természet kreatív földjére, meditálva és elmélkedve? Egy kínai császár megkért egy híres festőt, hogy fessen neki egy kakast. A festő beleegyezett, de azt mondta, sok ideig fog tartani. Egy év után a császár emlékeztette ígéretére. A festő azt válaszolta, hogy a kakas tanulmányozásának egy éve után épp csak elkezdte megismerni természetének felszínét. Egy újabb év után a művész kijelentette, hogy épp csak behatolt a kakas életének lényegébe. És így tovább, évről évre. Végül, a kakas természetének tízévi, koncentrált megfigyelése után a festő megfestette a képet – egy olyan műalkotást, amely sokak szerint az univerzum isteni alapjának megnyilvánulása egy apró részletén, a kakason keresztül. Vessük össze a császár bölcs türelmét és a festő szent elmélyülését az isteni élet e végtelenül apró kifejeződésében kortársaink bujaságával, akik híres helyekre száguldanak autóikkal, és felkiáltanak: „Milyen gyönyörű!” – ezzel, nincs kétség, nem a látványra utalnak, hanem saját elbűvöltségükre a szépség felett. Micsoda blaszfémia a természet dicsőségével szemben! És következésképpen azzal az isteni alappal szemben is, amelynek dicsősége áthallatszik a természet dicsőségén.

A természet dicsőségének dicsérete nem azt jelenti, hogy egyedül a természet szépségéről szólunk, és elfeledkezünk lenyűgöző nagyságáról és borzalmas erejéről. A természet szépsége soha nem teremt sekélyes vagy banális harmóniákat. „Az Úr hangja hatalmas”, éneklí a 29. zsoltár költője. „Az ÚR hangja hatalmas [...]. Az ÚR hangja cédrusokat tördel [...]. Az ÚR hangjára lángek törnek elő. Az ÚR hangja megremegette-

ti a pusztát, [...] letarolja az erdőket.”⁴ Jób könyvében is találunk egy leírást a természet borzasztó erejéről a Behemót és a Leviatán mitológiai szimbólumaiban. Egy nemrég élt nagy költő, Rilke pedig ezt mondja:

„...Hisz a Szépség semmi egyéb: a Szörnyű kezdete csak, amit épp hogy elviselünk még, s egyre csodáljuk, mert közönyében megveti úntan, hogy szétzúzzon. Iszonyú minden angyal.”⁵

A természet dicsősége nem sekélyes szépség.

Most pedig hallgassuk meg újra az apostol szavait a természet tragédiájáról, pontos jelentésükben.

„Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. A teremtett világ ugyanis a hiábavalóságnak vettett alá, nem önszántából, hanem az által, aki alávetette, mégpedig azzal a reménységgel, hogy a teremtett világ maga is meg szabadulni a romlandóság szolgaságából Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára. Hiszen tudjuk, hogy az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig.” (Róm 8,19–22)

A természet nemcsak dicsőséges, tragikus is. A végesség és pusztulás törvényeinek vettett alá. Velünk szenved és sóhajt. Senki, aki valaha együttérzéssel hallgatta a természet hangjait, nem képes e tragikus melódiákat elfelejteni. Pál levelében a görög szót, amelyet „teremtésnek” fordítunk, különösen a természet élettelen részének leírására használta, hiszen Isten Ádámnak a bűnbeesés után mondott szavaira utal: „legyen a föld átkozott miattad”.⁶ A szél só-

hajtó hangjai és a hullámtörés örökös hiábavalósága ihlette ezt a melankolikus verset a természet hiúságnak való kiszolgáltatottságáról. Ám Pál szavai még direktebben utalnak az élő dolgok szférájára. Az ősszel lehulló levelek melankóliája, a vidám tavaszi és nyári napok elmúlása, a számtalan apró lény csendes halála a közelítő tél hidegében – ezek mindig megragadták és meg is ragadják majd a szíveket, nemcsak a költőké, hanem minden érző szívű férfit és nőt. A mulandóság énekét minden nemzet hallja. Ézsaiás szavai – „Elszárad a fű, elhervad a virág, de Istenünk ígéje örökre megmarad”⁷ – leírják az egyének és nemzetek életének rövidségét. Ám e szavak nem íródhattak volna meg a természet élete iránti mély együttérzés nélkül. És Jézus is a mező virágait dicséri: „Salamon teljes dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek közül akár csak egy is.”⁸ E két vers a virágokról és a mezőkről a természet dicsőségét és tragédiáját hirdeti.

Az együttérzés a természet tragikus voltával nem merő szentimentalizmus, hanem a természet valóságának igazi megélése. Joggal mondja Schelling: „Az egész természetet a szomorúság fátyla borítja be, minden előre mély, feloldhatatlan melankólia borul.” Szerinte ez „a szenvedés a természet arcán látható, különösen az állatok arcán jelenik meg”. A szenvedésről mint az élet szükségszerű velejárójáról szóló tanítás, amelyet Buddha képviselt, az emberiség nagy részét meghatározza. De csak az képes e tragédiába belelátni, aki saját élete alapján kapcsolódni tud a természet alapjához. Ahogy Schelling mondja: „Az emberi természet legsötétebb és legmélyebb alapja a „Vágyakozás”, [...] a melankólia. Ez a legfőbb alapja az ember természet iránti együttérzésének. Hiszen a természetben is a melankóliáé a legmélyebb alap. A ter-

⁴ Zsolt 29,4a.5a.7–8a.9b

⁵ Rainer Maria Rilke: Első duinói elégia, Rónay György fordítása

⁶ 1Móz 3,17

⁷ Ézs 40,8

⁸ Mt 6,29

mészet is gyászolja az elveszett jót.” Megérthetjük-e még az ilyen félig költői, félig filozófiai szavak értelmét? Vagy bennünket is elidegenített emberi felsőbbrendűségünk, intellektuális arroganciánk és zsarnoki hozzáállásunk a természethez? Süketté váltunk a természet harmonikus hangjainak megértésére? És már tragikus hangjaira is érzékelténné váltunk?

Miért tragikus a természet? Ki felelős az állatok szenvedéséért, a halál és pusztulás ocsmányágáért, az általános halálfélelemért? Sok évvel ezelőtt egy ismert pszichológussal álltam a mólón, az óceánt nézve. Megszámálhatatlanul sok apró halat láttunk, amint a tengerpart felé igyekeznek. Nagyobb halak üldözték őket, amelyeket azonban még nagyobbak kergettek. Agresszió, menekülés, szorongás – a kis halakat üldöző nagy halról szóló régi történet tökéletes természeti illusztrációja. A tudós, aki sokszor védte a valóság e harmonikus struktúráját, könnyekben tört ki, és azt mondta: „Mi végre e lények, ha csak azért jöttek a világra, hogy mások lenyeljék őket?” A természet tragédiája ebben a pillanatban áthatotta ezt az optimista szellemet, és megkérdezte: „Miért?”

Pál megpróbál e rejtélyes kérdés mélyére hatolni. Meglepő válasza így hangzik: a természet a hiúság átka alatt van, amelyet Isten Ádám bűnbeesése miatt árasztott rá. A természet tragédiája az ember tragédiájához kötődik, ahogy a természet megváltása az ember megváltásán múlik. Mit jelent ez? Az emberiség mindig olyan időről álmodozott, amikor az egész természetet harmónia és öröm tölti be, és az ember és természet között béke uralkodik – ez a Paradicsom, az Aranykor. De az ember, megszegve az isteni törvényt, elpusztította a harmóniát, és most ellenségeskedés áll fenn az ember és a természet között, a természet és a természet között. Pál melankolikus szavaiban ott visszhangzik ez az álom. Álom ez, de még-

is nagy igazságot rejt: az ember és a természet összetartoznak teremtettségük dicsőségében és tragédiájában és megváltásában. Hiszen a természet, amelyet a „kígyó” alakja jelképez, kísértésbe viszi az embert, így az ember, megszegve az isteni törvényt, tragédiába sodorja a természetet. Ez nem „egyszer régen” történt, ahogy a mítosz mondja, hanem minden időben és minden térben újra megtörténik, és történik újra, így lesz ez az idő és a tér végezetéig. Amíg áll a régi menny és a régi föld, az ember és a természet együtt szenved a hiúság törvénye alatt. A kereszténységben belül és kívül számos kiváló gondolkodó egyetért abban, az az ember rendeltetése, hogy beteljesítse a természet vágyakozását. Amennyiben az ember kudarcot vallott és vall ma is saját élete beteljesítésében, képtelen lesz a természet – saját testi lénye és a körülötte lévő természet – beteljesítésére is. Így Jézus az Emberfia, ő az, aki felülről jött, az igazi ember, aki önmagában legyőzi a különválás és a tragédia erőit, de nemcsak önmaga, hanem az emberiség javára is, sőt az egész teremtettség, a világegyetem számára. A természet megváltása nélkül az embernek sincs megváltása, hiszen az ember a természetben van, és a természet az emberben.

Hallgassuk meg végül újra a próféta szavait a természet megváltásáról.

„Azután megmutatta nekem az élet vizének folyóját, amely ragyogó, mint a kristály, s az Isten és a Bárány trónusából ered. A város főútjának közepén, a folyó két ága között van az élet fája, amely tizenkétszer hoz termést, minden egyes hónapban megadja termését, és a fa levelei a népek gyógyítására szolgálnak.” (Jel 21,1.22,1–2)

A Biblia utolsó könyve erőteljes képekben írja le a romlás börtönéből szabaduló ember és a természet megváltását: az Isten városa az élettelen természet legértékesebb anyagaiból épült. A tenger, a formátlan ká-

osz szimbóluma, kirekesztődik. A folyót semmilyen rothadás nem szennyezi. A fákön változatlan, romolhatatlan gyümölcsök teremnek; az állatok, a szentekkel együtt, a dicsőség trónját imádják. A démoni erők a semmibe vettetnek. Nincs szenvedés, nincs halál.

Mondani sem kell, hogy ez nem a mi világunk jövőjének leírása. Amint a múltbéli Aranykor, úgy a jövőbéli Aranykor is szimbólum, amely jelenünk egyik rejtélyére utal, mégpedig a megváltás erőire. És az egészen egyértelmű a próféta látomásaiban, hogy a megváltás a *világ* megváltását jelenti, nem csak az emberi lényekét. Oroszlánok és bányások, kisgyermek és kígyók együtt fekszenek majd békében, mondja Ézsaiás. Angyalok és csillagok, emberek és állatok imádják a karácsonyi legenda Gyermekeit. Amikor Krisztus meghal, a föld megrepeg, és újra megrepeg, amikor Krisztus feltámad. Amikor lehunyja szemét, a nap elveszti fényét, és újra ragyog, amikor ő felkel a sírból. A *test* feltámadása – nem pedig a halhatatlan léleké – a halál feletti győzelem jelképe. Nem a testetlen lélek a teremtés célja; miképp a megváltás célja sem az absztrakt értelem vagy a természetellenes, morális személyiség. Nem látjuk-e mindenhol az emberek elidegenedését saját természetes erőiktől és a körülöttük lévő természettől? Nem válnak-e lelki életükben szárazzá és fantáziátlaná, keménnyé és arrogánssá erkölcsi hozzáállásukban, és elnyomottá életerejükben? Az biztos, hogy nem tekinthetők a megváltás képmásainak. Ahogy egy teológus joggal mondta: „A testi lét az Isten útjainak vége.”

Ezt mindig tudták a kreatív festők és szobrászok. Egy nagy festmény vagy szobor az új föld előképe, a természet rejtélyének feltárása. Egy nagy festmény vagy szobor képes egy növényt vagy egy követ spirituális jelentésűvé tenni. A műalkotásokban a természet önmaga fölé emelke-

dik, megmutatja tragédiáját, és ezzel egy időben a tragédia felett aratott győzelmét is. Jézus, az apostolok és a szentek színnel és kőben megragadott képe a keresztény művészet évszázadaiban: azok portréja, akikben az emberiség felfedezte erejét és méltóságát – a legegyszerűbb egyén arcán is ott van a személyiség megismételhetetlen kifejeződése, a testté lett lélek megnyilvánulása, a természettől nem idegen személyiség. A sejtek és a működés rendszere, amelyet „testnek” hívunk, képes kifejezni lelki létezésünk legapróbb változásait. A művészek sokszor megértették a természet örök jelentőségét, akkor is, amikor a teológusok a testetlen spiritualitást hangsúlyozták, elfeledkezve arról, hogy Jézus messiási elhívásának első jeleként gyógyított: testi és lelki betegségeket.

Hadd kérdezzem meg tőletek: megértjük-e még, hogy mit jelent a szentség? Mivel inkább elidegenedünk a természettől, annál kevésbé adhatunk biztos választ. Ezért veszítették el napjainkban a szentségek jelentőségük nagy részét az egyes emberek és az egyházak számára. Hiszen a szentségekben a megváltás folyamatában a természet is szerepet vállal. A kenyér és a bor, a víz és a fény és a természet minden nagy eleme spirituális jelentést és megmentő erőt hor-

doz. Természeti és lelki hatalmak egyesülnek – egyesülnek újra – a szentségben. A világ az értelmünket szólítja meg, és képes mozgatni akaratumkat. A szentség, ha jelenléte élő, a tudatos mellett tudatalatti lényünket is megragadja. Létünk teremtő alapját ragadja meg. A szentség a természet és a lélek szimbóluma, amelyek a megváltásban egyesülnek.

Ezért hát vállalatok közösséget a természettel! Béküljete meg velem, legyen már vége az elidegenedéseknek. Hallgassátok a természetet csendben, és meglelitek majd a szívét. És megszólaltatja majd isteni alapjának dicsőségét. És velünk sóhajt a tragédia szorításában. És a megváltás elpusztíthatatlan reményét hirdeti!

(Lőrincz Borbála fordítása)

.....
Lanczkor Gábor

Egy bazaltbánya ötven évével

A Hegyestű tetején a bazaltporos felszín egész olyan, akár az Etna oldalában valami néhány évtizedes lávafolyam száraz csapásai.

Akár a Ság friss krátermélye néhány millió év után.

Egy alvó vulkán napvilágra tárult anatómiája egyenlő egy bazaltbánya ötven évével? A Hegyestűt ki vágta szét?

Keddről szerdára eltűnt a vulkánkúp fele.

Aki egyetlen lendülettel kikaparta a Sághegy régi kráterét.

Őt hívom a föld napvilágra tárta anatómiájából.
.....

Béres Tamás

Teremtmények

..... aki nem veszi fel a keresztyét, és nem követ engem, nem méltó hozzám. Aki megtalálja életét, az elveszti azt, aki pedig elveszti életét értem, az megtalálja azt.” (Mt 10,38–39)

Kedves gyülekezet, ahogy ma beléptem ide, a szokásos barátságos üdvözlő szavak után a következő mondat hangzott: milyen szép tavaszi napunk van! Néha szidjuk szegény angolokat, hogy ha más nem jut eszükbe, akkor az időjárásról beszélnek, de nincs igazunk. Az időjárás úgy vesz körül bennünket, hogy akinek egy picit érzékenysége van rá – nem orvosmeteorológiai értelemben, hanem a szép, a bennünket éltető világra való érzékenységre gondolok –, annak biztosan meghatározza a konkrét napját, hogy éppen milyen időt adott a jó Isten. Azok a közhelyek teremtik meg közöttünk az egységet, amelyek használata miatt szidjuk egymást vagy az angolokat. Ezekről itt-ott el lehet térti, ki lehet fejezni, hogy mi hogyan látunk rá a világra abból a pontból, amelyet éppen elfoglalunk. De ezt is csak azért fogalmazzuk meg, hogy részesüljünk abból a közös, együttes élményből, hogy van világ, vannak keretei az életnek, hogy valami megtart bennünket. Van gazdája, van atyánk, teremtőnk, akinek a gyermekeként eltérő pontból és látószögéből, de ugyanazt a gazdag teremtést tudjuk élvezni, örömmel elfogadni és átélni. Olykor még a szenvedéseinket is ebből a forrásból tudjuk megélni. Néha adódik egy-egy pillanat megállni és végiggondolni, hogyan vagyunk mi jelen ebben a teremtett, teljes valóságban. Kedves gyülekezet, ez a mai tematikus nap a hatásokról szól, amelyeket előidézzünk ebben a jónak teremtett világban.

Hogy egy kicsit talán még közelebb kerüljenek gondolataink azokhoz a szavakhoz, amelyeket Máté evangéliumából hallottunk, elővettem a görög Bibliát, és megpróbáltam a legpontosabban lefordítani, visszaadni a szavakat: aki nem veszi fel a keresztjét, és nem jön az úton utánam, az nem elég fajsúlyos hozzám. A lelküket megtalálók elvesztik azt. A lelküket értertem vagy miattam elvesztők – kétértelmű a görög kifejezés – megtalálják. Erős szavak: ...nem elég fajsúlyos hozzám. Az *axiosz* szó szerepel itt, amely jelentheti azt is, hogy nem illik hozzám, vagy ahogy ma technikai nyelven mondjuk: nem kompatibilis velem. Ennek a technikai kifejezésnek azonban nincs többletjelentése. Így is fordíthatjuk a mondatot: aki nem utánam jön a keresztjével, azzal nincs miről beszélnünk. Nem kétséges, ezek nagyon súlyos szavak, ha belegondolunk: Jézus előttünk járt. Máté, aki leírja ezeket a szavakat, úgy írja le, hogy ismeri Jézus teljes szenvedéstörténetét és feltámadását is. Ebben az értelemben írja: „aki nem követi?” Jézus életét, azzal Jézusnak nincsenek közös témái, nincs miről beszélnie. Az azt sem tudja megvitatni Jézussal, hogy milyen időnk van, milyen hatással vagyunk mindarra, ami körülvesz bennünket. Vagyis az az ember, aki nem ismeri a keresztet, aki egész életében csak a kerülőutakat keresi, csak az egyszerű, könnyed, megúszós utakat találja meg magának, annak még a környezetről sincs mit megbeszélnie Jézussal. Úgy tűnhet, mintha ebben az értelemben a környezet volna az a végső pont, amelyről talán mindig szót lehet váltani bárkivel, bármilyen társaságban. De nem így van.

Amikor arról beszélünk, hogy körülvesz bennünket a világ, akkor arról beszélünk, hogy miből élünk, és egyben arról, hogyan élünk. Hogy kinek a gazdagságából, szeretetéből, túlcorduló kegyelméből van erőnk nap mint nap újra megtenni azt a pár lépést vagy azt a sok felesleges rohángáló utat,

amelyet meg szoktunk vagy meg kell tennünk. Ezekről van szó, mindannyiunk életének legvégső, legmélyebb kérdéseiről. Az energiaforrás kérdéséről.

Mondhatnánk azt is, Máté evangélista úgy írta az evangéliumát, mint aki még nem tudta, hogy Jézus nem fog hamar visszajönni. Ebben is van igazság. Nemrég elolvastam Alasdair MacIntyre: *Az etika rövid története*¹ című könyvét. Nagyon érdekes kis könyv, ajánlom mindenkinek. MacIntyre a maga kilencven évével ma is aktív keresztény filozófus. Gyakran ír mostanában Donald Trump megnyilvánulásairól, amelyek általában az etika zsákutcaira emlékeztetik őt. Könyvében azt írja, hogy a keresztényeknek végre már észre kellene venniük, hogy az Úr nem jött vissza. Nem teljesült az a várakozásuk, amely az első keresztényeket jellemezte, tudniillik hogy közelre várták Jézus visszatérését. Erkölcsiségüket is úgy fogalmazták meg, hogy erre a rövid időre talán még elég lesz. Ha MacIntyre-nek, aki keresztény gondolkodó, igaza van, akkor

¹ Alasdair MacIntyre: *Az etika rövid története. Az erkölcsfilozófia története a boméroszi kortól a huszadik századig.* Fordította Szabó P. Imre. Budapest, Typotex Kiadó, 2011.

mi etikánk nem jézusi etika, hanem mondjuk, egyházi etika vagy politikai keresztény etika vagy keresztény gazdasági etika? Érdeemes feltenni ezeket a kérdéseket, mert közelebb vezetnek bennünket a helyes felismerésekhez. Közelebről nézve arról van szó, hogy Jézus erkölcsét nem lehet úgy kitágítani, meghajlítani és elferdíteni, hogy egy nagyobb társadalom számára is alkalmas legyen. Sokan megpróbálták, egyikük Lev Tolsztoj volt, aki saját birtokán próbálta megvalósítani. Nem sikerült. Idős emberként elmenekült, miután be kellett látnia, hogy nem megy. Jézus erkölce nem tömegerkölcs. Bármennyire furcsán hangzik is, elég „fajsúlyosnak” kell lenni ahhoz, hogy valaki Jézus nyomában úgy járjon, hogy a maga keresztjét tudatosan hordozza. Friedrich Nietzsche, aki az erősek hatalmát hirdette a 20. század előestéjén, de aki Turin főterén a tömegben mégis odaszaladt egy ütlegelt ló nyakát átölelni, sokat foglalkozott a keresztények, főleg a protestánsok erőtlenné válásával. Elég pontosan hívja fel a figyelmet arra, hogy a Jézust követő élet erkölcsileg sem úszható meg erőfeszítés nélkül, általános normakövetéssel. Nietzsche-t követni nyilván értelmetlenség.

De igaz van abban, hogy nem létezik jézusi tömegerkölcs. Sokféle kiadásban létezik keresztény tömegerkölcs, amelyet így-úgy áthat a politika, a gazdaság, a helyezkedés és a modus vivendi hétköznapi keresgélese, és kialakít belőle valami olyasmit, amit kulturális kereszténységnek vagy valami hasonlóknak mondhatunk. De nincs jézusi tömegerkölcs. Csak kritikus utakon keresztül vezető, kritikus feltételek között vezető, kritikus Jézus-követés van. Nincs más. A jézusi út kritikus út. A kereszt maga a *kereszt* jelképe. Az újszövetségi *kereszt*, mely egyszerre emlékeztet az ítéletre, az ítélet elszünetelésére és a döntés elkerülhetetlen voltára. Aki felveszi a keresztjét, azt vállalja, hogy az egész életét ennek a súlynak az átélése alatt értékeli, éli, és ami ezzel jár: folyamatosan átértékeli.

Kedves gyülekezet, Luthernek az a gondolata, hogy naponként térjünk meg, a világ egyik legnehezebb programja: miután érzem, a lábam ma a helyes útra talált, jó irányba tartok, és ezzel a boldog, kellemes beérkezéssel lefekszem és elalszom, másnap azzal kelhetek, hogy ma újra kell kezdenem. Luther a naponkénti megtérést úgy értette, hogy mindennap újra el kell fogadnunk Istentől, hogy mindent tőle kapunk. A napfényt, a levegőt, az ennivalót, az erőt, amellyel ezt előállítjuk, amellyel megajándékozhatjuk egymást, az erőt, amellyel odaléphetünk a másikkhoz, és mindent, amit általában erkölcs alatt érteni szoktunk. Mindent tőle kapunk. Minden nap újra és újra idézzük emlékezetünkbe, hogy nincs más forrása a világ gazdagságának, mint a Teremtő! Ez Luther programja. A tegnapi eredményeket ma újra kell értékelni. A tegnapi manna mára megbűdösödött. A jézusi út a Teremtő útja, aki úgy szabadítja meg a népet, hogy közben csak naponként teszi számára lehetővé az előre gondolat.

Nagyon jó volna arról beszélni, hogy a világ milyen harmonikus, milyen szép, milyen rendezett, de a harmóniát, a békességet sajnos sokkal inkább erőltetjük, mint amennyire jelen van az életünkben. A harmónia nem bibliai kifejezés. Emlékezzünk Ezékielre, akinek e szavakat adja az Úr a hamis prófétákról: „Félrevezették népemet, amikor azt mondták, hogy békesség, pedig nincs békesség.” Sed non est pax. És így folytatja: „Ha a nép falat épít, ők bevakolják habarccsal, ezért mondd meg a habarccsal vakolóknak, hogy ledől az...” (13,10–11a) Ezékielt azzal az üzenettel küldi népéhez az Úr: nem kell harmóniát hazudni ott, ahol nincs. Nem igaz, hogy a nép szava az Úr szava. Nem kell a békességet erőltetni, mielőtt megismertem a Jézus-követés keresztjének kritikus útját. Nincs miről beszélni, nem illeszkednek össze a szálak, nem kompatibilis a hamis béke Jézusnak itt a csillaghegyi templomi oltáron is látható, keresztben kitárt, áldó kezével. Nem kompatibilis a hamis béke ezekkel a téglákkal, amelyek itt, a templom falában emberi életeteket szimbolizálnak, bekötve egy téglahálóba építőanyag és az emlékezet által. Nincs miről beszélnünk addig, amíg kritikus utunkat végig nem jártuk.

Eddig a megszokott, ember-ember vagy ember-társadalom kapcsolaton belül maradtunk, de nézzük meg, mi az a tágabb kapcsolatrendszer, amely áthat és megtart bennünket. Emlékezzünk vissza Káin és Ábel történetére. Legtöbbször úgy szoktuk érteni, hogy valamiért nem jöttek ki jól egymással. Ha megnézzük a szöveget: ez voltaképpen a Jóisten döntése volt, hiszen az egyik áldozatát elfogadta, a másikét nem. De mi van itt, ki ez az Ábel, és ki ez a Káin? „Ábel juhásztor lett, Káin pedig földművelő.” (1Móz 4,2) Ábel ezek szerint egy ősi életforma örököse, a mozgásé, helyváltoztatásé, a nomád életé. Káin pedig letelepedik, helyben marad, elkezd szántani-vetni,

és arra készíti népét, hogy az adott helyen mind intenzívebben művelje meg a földet, abból éljen meg. Nem Káin és Ábel, nem két ember van a középpontban, hanem két kultúra. A Jóisten Ábel áldozatát fogadta el. Nincs szó szerinti bibliai magyarázat, de talán mert kedvesebb volt neki az a fajta életforma, amely emlékeztet még a teremtmények találkozására. A pásztor mozgásban van, új helyeket keres nyájával, tevékenységében még megcsillan az egykori vadászat, az erdő gazdagsága, az ő naponként hálával elvett élelmiszerének lelőhelye. Káin, a maga technikai újításával, életformájával elutasításra talál Istennél. És mi Káin válasza? Nagyon egyszerű: agresszió.

Az 5-6. században Európa északabbi területén feltalálták a nehézekét, a 7. századból vannak írott forrásaink róla először, valamivel később a keresztény kalendáriumokba is belekerült a képe. A nehézekével legalább háromszor nagyobb hatékonysággal lehetett megművelni a földet. Hallelujázott a kereszténység, mert hatékonyabb technológiát találtunk ki arra, hogy kisebb területen nagyobb hasznot állítsunk elő. Ez a mai napig tart. Az ipari társadalomnak ez a lényege. Nem kell sokat törődni azzal, hogy honnan van, ami van, a fogyasztás pörgeti a gazdaságot. Csak kevesen jutnak el odáig, hogy ezeket a természeti forrásokat tudatosan beleszámítsák abba a folyamatba, amíg egy termék eljut hozzánk, és fel lehet használni. A mai ipari társadalomban, amelyben élünk, ugyanerről van szó. Egyre hatékonyabbak vagyunk, és egyre kevesebbet tudunk már arról, hogy honnan jönnek a dolgaink, hol van ezeknek a forrása, hogyan terhelik a természetet. Ha ezeket az „externáliákat” ilyen könnyen elfelejtjük, akkor előbb-utóbb ugyanilyen könnyen fogjuk elfelejtetni a Teremtőt is.

Hálát adunk a kenyérért, ami az asztalunkon van. Én még azt tanultam otthon, háborús nemzedék tagjaként élt nagyszüleimtől

és akként felnőtt szüleimtől, hogy ha leejtettük a kenyeret, nem egyszerűen fel kellett venni, hanem meg is kellett csókolni. Eszébe jut ez ma még valakinek? Legyünk reálisabbak: adnak okot a ma készült kenyerek, hogy ilyen különleges módon megbecsüljük őket? Igen, akadnak még olyan kenyerek, amelyek úgy készülnek, csak jó helyen kell keresni őket. Élelmiszereink nagy részével kapcsolatban viszont már nincs sok értelme e gesztusnak, mert sokszor lelketlen és kíméletlen ipari termékeként cipeljük őket haza. Két külön imádságot kellene bevezetnünk. Az egyik maradhatna ez: köszönjük a napi kenyeret, hogy az emberi munka verejtékes gyümölcseként itt van előttünk. Hálával fogadjuk el tőled, Teremtőnk. De kellene egy másik imádság is az ipari szemétre, a nehézipari fejlesztéseket megjárt élelmiszerekre: Uram, nézd, ezt tettük gazdag termésséddel. Ide lavíroztuk magunkat nélkülöd. Ne haragudj, hogy csak ílyet tudunk már előállítani, hogy ebből tudunk már csak élni, bocsáss meg nekünk, de valamit mégis ennünk kell, ámen. Ez a felismerés, megkülönböztetés a kritikus útnak egy lépése volna.

Nagyon könnyű békét kiáltani. Könnyű azt mondani, minden rendben van, hiszen a számlámon még egész sok pénz van, vagy ha nincs is sok, annyi éppen van, hogy elég legyen, vagy ha az sem, több pénzzel biztosan megtalálnám a jobbik utat. De szembe kell néznünk azzal a valósággal, amivé átalakítottuk a világot, és ha őszinték vagyunk, ez nem lesz egyszerű. A moralizálás ebben a kérdésben nem segít. Nem személy-személy közti gondokról van szó. Az erkölcs megszokott területein sok bajt okoztak már egymásnak az embernek, még többet fognak, de ki kell tágítanunk most ezt a kérdést a teremtmények szintjére: mi van az ittlétünket támogató, bennünket ellátó teremtménytársainkkal? El tudunk-e számolni azzal a felelősséggel, hogy gondoskodásunkra lettek bízva, és letiporjuk őket? Hogyan tartjuk az

állatainkat, amelyeket csak azért nevelünk – élőlényhez méltatlan körülmények között –, hogy megegyük őket? Mivel injekciózunk tele a baromfikat, hogy jó nagy mellük legyen, mert a csirke fehér húsa, a „white meat” jobban eladható az étteremben, mint a „dark meat”? Miért nem foglalkozunk azzal, hogy az ilyen ételeket nagy mennyiségben fogyasztó férfiaknak elkezdett nőni a melle, mert a baromfiba fecskendezett mellnövesztő hormonok továbbhatnak az emberben? Vagy ha mégis elkezdünk ezzel foglalkozni, akkor miért csak abban az összefüggésben, hogy jaj, az egészségünkkel mi lesz? És miért nem foglalkozunk azzal, hogy más életformáknak egyszerűen nem adjuk meg a teremtményiségükhöz méltó teret és életlehetőséget?

Hol van a teremtés gazdagsága? Rajtunk múlik ez? Hol az a kritikus út, amelyért Jézus előttünk járva, meghalt? Jézus nem egyszerűen az emberi bűnök miatt halt meg, hanem a kapcsolatainkban naponként sokszor megtagadott szeretet hiánya miatt. Ezek a kapcsolatok nemcsak olyan személyek közötti, társadalmi, politikai kérdésekre vonatkoznak, amelyekkel hosszú, tragikus évszázadok történetét írhattuk meg eddig is, hanem azoknak a teremtménytársainknak néma szenvedését is magában foglalja, amelyeknek nem halljuk meg a kiáltását. Minden egyes földi teremtmény, az élővilág tagjai és az élettelenek sokasága társunk a teremtésben. Figyeljünk jelenlétükre!

Meddig követhetjük Jézust? Biztosan van egy pont, amikor azt mondjuk: most már elég, nem tudjuk végigkövetni a keresztre vezető útján. Nem tudjuk elhordozni azt a terhet, amelyet a Megváltó hordozott, egy pillanatban ellép előlünk egy számunkra követhetetlen világba. De hová is kerül Jézus a kereszten? Nagypéntek utolsó pillanatait úgy rögzítik az evangélisták, hogy Jézus a kereszten az emberi közösség fölött, abból kitaszítva függ a társadalomból szintén

kiűzött két gonosztevővel. Máté evangélista szerint többen is szólnak hozzá vagy beszélnek róla, de Jézus már csak az Atyához szól. Az emberek világa akkor már nem Jézus világa. Mégis, kik a társai? Mi veszi körül Jézust utolsó pillanataiban az anyagi világból? A fa. A kereszt fája. A durva matéria, amelyből találékonyan, tudatosan kifejlesztett technológiával kivégzőoszlopot faragtunk. Jézusnak, halála pillanatában, a fa az egyik társa. Az a fa, amely mint teremtmény az élet gazdagságának egyik nyilvánvaló jele. Amely jócskán felszakította testét, és minden másnál valóságosabb fizikai közelségben van hozzá. Azután közelében van még a vas, hiszen szögeket vertek a kezébe. Emberek már nincsenek. Az Atya is elhagyta: Éli, éli, lamá sabaktáni! De az a vas még ott van. És talán ott van a len, ha volt rajta ágyékkötő vagy kötelek a csuklóján. Ezek az utolsó társai. Követjük őt ezen az úton? Meglátjuk, hogy végül azok a néma teremtmények maradnak egyedüli társai, amelyeket mi gondtalanul használunk fel kivégzőeszközök, fegyverek előállítására és más, kultúrkonform teremtésellenes célokra? Felismerjük ezek teremtésbeli jelentőségét hasznóértéküket megelőzően? Nehéz ez az út, figyelmet, kritikai érzéket kíván és maga is kritikus. Ezért jézusi és előremutató.

Lanczkor Gábor
Nyolcsoros

Itt,
Ezen a szőlőhegyen nincs útszéli kereszt,
Se kápolna,
Szőlőhegyi Krisztus
Mohos arccal, a tufa pórusaiba tapadt
portól feketéllő lábbal
Mintha a szőlősorok sortörései között
Járna-kelne mezítláb
Éjjelente.

Szűcs Kinga

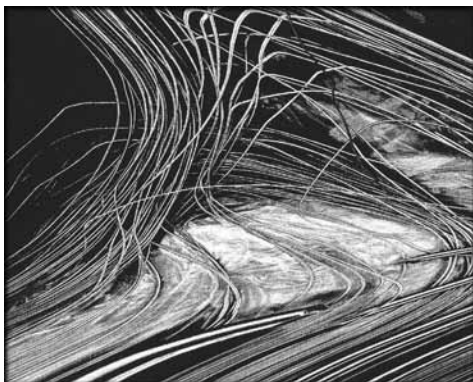
...ne halaszd holnapra!

Hosszas vajúadás után azt a címet adtuk ennek a délutánnak: „Amit megtehetsz ma, és amit nem tehetsz meg holnap”. Mi is az a folyamat, amely lehetővé teszi, hogy most itt legyünk, és erről beszéljünk?

Van a témának egy hosszú időszakot felölelő történeti háttere. Azt hiszem, azzal mindenki tisztában van, hogy a 60-as évek végén szökkent szárba az a gondolat, hogy valami nagyon nagy baj van a világunkban, akkor alakult ki ez a fajta környezetre érzékeny diskurzus. Azt láthattuk, hogy ez a felismerés ugyan megszületik tudományos körökben – a Római Klub A növekedés határai című 1972-es dokumentuma például kristálytisztán beszél arról, hogy mi is a probléma –, sőt bizonyos tekintetben politikai szinten is egyre nagyobb elfogadásra talál, ehhez képest a gyakorlati életben iszonyú sokáig nem történik semmi, legalábbis semmi kézzelfogható. Vagy ha mégis elkezdődik valami, az megbukik, megfeneklik, ellaposodik, áldozatul esik kisstílu vitáknak és nézeteltéréseknek.

Sok évvel később, 2006-ban is született egy jelentés. 2006 nem a távoli múlt, erre mindenki emlékezhet. Az ún. Stern-jelentésben az állt, hogy a környezeti károk enyhítésére és a bajok orvoslására fordítandó összeg a GDP 1%-át is elérheti, és ha ez a ráfordítás elmarad, akkor akár a globális GDP 20%-os csökkenésével is számolni kell, ami nagyon jelentős arány. A szívéhez kaphatott volna bárki, hogy cselekedni kell, ehhez képest igazából nem történt semmi. A hirtelen fellángolást mély hullámvölgy követte.

Ezt a folyamatot leképezi az egyházi, a teológiai hozzáállásnak és saját szervezetünknek, az Ararát Munkacsoportnak

a története is: nagyjából másfél évtizede lendületes, önkéntes vállalatokon alapuló tevékenység indult el ezen a téren, aztán kimerültek a személyes tartalékok és erőforrások, jött egy nagyobb hullámvölgy: sokan azt érezték, ennyit tudtunk hozzátenni ehhez a témához, és ha nem kapunk semmiféle támogatást, talán nem is lesz tovább.

Most mintha valami változás állt volna be ebben a helyzetben. Mindenki tapasztalhatja, hogy a közbeszédben mennyire előtérbe került egy sor, az életünket közvetetten vagy közvetlenül fenyegető környezeti probléma. Kérdés, hogy ez valóban elég-e, a fenyegetettségérzés eléri-e a kollektív tudatosság szintjét, kialakul-e valamilyen áttörés a gondolkodásmódban. Mégis, mint ha egyre több jel mutatna arra, hogy sok kis körben talán most valóban elkezdődik valami. Természetesen ezzel együtt az ellenkező tendencia is felerősödik, azt látjuk, hogy a rövid távú gondolkodás, a szűklátókörűség, az egyoldalú nemzeti, politikai, gazdasági érdekek első szinten felülírják a hosszútávú emberi szükségleteket. Mindennap tapasztalhatjuk ezt az ellentmondásos helyzetet. Van például egy köztársasági elnökünk, akinek a hivatala környezetvédelemmel is foglalkozik¹, és közben nemzetközi összehasonlításban minden környezeti mu-

tatónk szégyellni való. Ez a példa jól jellemzi azt az állapotot, amelyben most vagyunk. Ugyanakkor úgy is érezhetjük, hogy megtagadhatjuk az „idők jeleit” – ha biblikusan akarunk fogalmazni. Van esélyünk arra, hogy részesei legyünk egy hirtelen változásnak, amelynek során széles körű szemlélet- és életmódváltás megy végbe. Ráadásul vannak prófétai hangok, vagy legalábbis hallunk olyasmit, amit úgy is értelmezhetünk, mintha prófétai hang lenne.

Az egyik ilyen egy dokumentum, az IPCC² 2018. októberi tematikus jelentése. A klímaváltozással foglalkozó kormányközi testületben különböző szekciók vannak, ezek összegyűjtik a tanulmányokat, értékelik, majd kiadnak egy nagy közös jelentést. A tavaly ősszel publikált anyag hangsúlyozza, hogy ha nem sikerül 1,5°C alatt tartani a globális hőmérséklet-emelkedést, beláthatatlan következményekkel leszünk kénytelenek szembesülni, amelyek az összes eddigi forgatókönyvünket felülírják, és alapvetően újra kell gondolnunk mindent.³ A jelentés azt állítja, most még cselekedhetünk valamit. Ha 2030-ig sikerül megfelelni a jelenle-

² Intergovernmental Panel on Climate Change (Éghajlat-változási Kormányközi Testület), az ENSZ Környezetvédelmi Programja és a Meteorológiai Világszervezet javaslatára 1988-ban alakult szervezet

³ A tematikus jelentés megállapítja, hogy az emberi tevékenység következtében a Föld átlaghőmérséklete körülbelül 1 fokkal emelkedett az iparosodás óta, s amennyiben a melegedés a jelenlegi ütemben folytatódik tovább, 2030–2052-ben elérheti az 1,5 fokot. A modellszimulációk alapján ahhoz, hogy az 1,5 fokos küszöb tartható legyen, a globális nettó szén-dioxid kibocsátást a 2010-es szintről 2030-ra 45%-kal kell csökkenteni, körülbelül 2050-re pedig el kell érni a zéró nettó kibocsátást. 2 fokos cél esetén mérsékeltebb, de továbbra is jelentős lépésekre van szükség: 2030-ra 20%-os kibocsátás-csökkentést, körülbelül 2075-re pedig zéró nettó kibocsátást kell elérni. Forrás: https://www.met.hu/ismeret-tar/erdekessegek_tanulmanyok/index.php?id=2334&hir=Az_IPCC_1,5_fokos_globalis_homerséklet-emelkedest_ertekelo_Tematikus_Jelentesenek_margojara

¹ A Köztársasági Elnöki Hivatal új szervezeti egységeként 2015. január 1-jén jött létre a Környezeti Fenntarthatóság Igazgatósága.

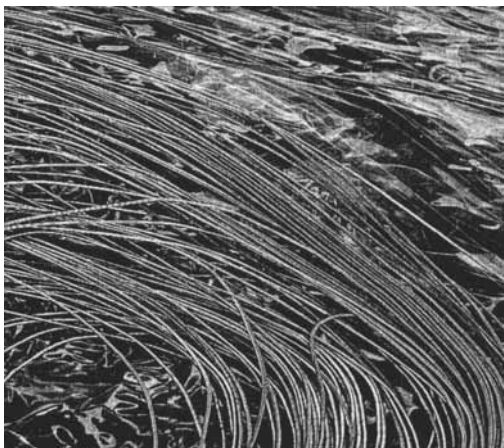
Greta Thunbergnek hívnak, 15 éves vagyok, és Svédországból jöttem. A klímaigazságosságért szólok. Sokan mondják, Svédország csak egy kis ország, és nem számít, mit teszünk. Én azonban megtanultam, sosem vagy túl kicsi ahhoz, hogy valamin változtass. Ha néhány gyerek csak azért címlapra kerül, mert nem megy iskolába, képzeljék el, mit tehetnénk mi együtt, ha igazán akarnánk. De ehhez világosan kell beszélnünk, bármennyire kényelmetlen is. Önök „zöld”, de folytonos gazdasági növekedésről beszélnek, mert túlságosan félnek attól, hogy népszerűtlen lesznek. Önök csak továbbhaladásról beszélnek, de ugyanolyan rossz elképzelésekkel, amelyek már csődbe vittek bennünket, még akkor is, ha az egyetlen értelmes dolog a vészfék meghúzása lenne. Önök nem elég érettek ahhoz, hogy megmondják, milyen helyzetben vagyunk, még ezt a terhet is ránk, gyerekekre hagyják. De engem nem a népszerűség érdekel, hanem az éghajlatváltozás igazságossága és az élő bolygó. Civilizációnk áldozataul esik egy nagyon kis közösségnek csak azért, hogy továbbra is mérhetetlenül sok pénzt halmozhassanak fel. A bioszféránkat jelenleg is azért áldozzák fel, hogy vagyonos emberek olyan országokban, mint az enyém, luxusban élhessenek. Sokak szenvedésével fizetünk néhányak luxusáért. 2078-ban lesz a 75. születésnapom. Ha lesznek gyermekeim, talán velem töltik majd ezt a napot. Talán kérdezni fognak önökről. Talán megkérdézik azt is, miért nem tettek semmit, amikor még volt idő a cselekvésre. Önök azt mondják, a gyermekeiket mindennél jobban szeretik, mégis a szemük láttára lopják el a jövőjüket. Amíg önök nem arra összpontosítanak, hogy mit kellene tenniük, hanem arra, hogy politikailag mi lehetséges, addig nincs remény. Egy válsághelyzetet csak akkor lehet megoldani, ha válsághelyzetként kezeljük. A fosszilis tüzelőanyagokat a földben kell hagynunk, és az igazságosságra kell összpontosítanunk. Ha pedig a rendszeren belüli megoldások nem működnek, talán meg kell változtatnunk magát a rendszert. Nem azért jöttünk ide, hogy a világ vezetőinek figyelméért könyörögjünk. Eddig is figyelmen kívül hagytak minket, ezután is semmibe vesznek majd. Kifogytunk a kifogásokból, és kifutunk az időből. Azért jöttünk ide, hogy tudassuk önökkel: a változás közeledik, akár tetszik, akár nem. A valódi erő az emberek kezében van. Köszönöm.

(Greta Thunberg beszéde a 2018 decemberében Katowicében rendezett COP24 klímakonferencián)

gi széndioxid-kibocsátást, van remény arra, hogy a másfél fokos eltérés tartható legyen, és mederben lehessen tartani a változásokat. Fontos tény, hogy ez a jelentés kikerült a sajtóba, lehet róla tudni, lehet olvasni. Van is visszhangja, az információ már nem marad a tudomány szűk berkein belül, mindenki beszélhet – és beszél is – róla.

A dokumentumon kívül van egy másik érdekes jelenség, a fiatalok, gyerekek szerepvállalása. Ennek egyik emblematikus alakja lett a közelmúltban egy 15 éves svéd lány, Greta Thunberg, akit nemrég terjesztettek

fel Nobel-békedíjra. Sokak számára ő is ismert lehet. Kislány-nagylány, tulajdonképpen már nem gyerek, de még nem felnőtt, aki iskolasztrájkba kezdett (school strike for the climate). Greta a svédországi választások előtt péntekenként nem ment iskolába, hanem kiült a parlament elé, és követelte, hogy foglalkozzanak a klímaváltozás kérdésével, hiszen ebben a pillanatban ez mindennél fontosabb. Akciója nagyon hamar komoly sajtóvisszhangra lett, sokan csatlakoztak hozzá, a pénteki iskolasztrájk hamarosan nemzetközi mozgalommá szélesedett. Greta

beszédet tartott a COP24-en⁴ tavaly decemberben, később Davosban, a Világgazdasági Fórum résztvevői előtt, de beszélt az Európa Parlamentben is.

Greta fellépése elindított valamit. Idén március 15-én láthattuk, hogy nemzetközivé szélesedett az egyszemélyes iskolasztrájkból kinövő Fridays for Future akció. Fialok és támogatóik több mint ezer helyen demonstráltak a világban, többek között Budapesten is. Itthon viszonylag csekély részvétellel, hiszen ünnep- és munkaszüneti nap lévén egyéb utcai rendezvények is zajlottak, ez jelentősen megnehezítette a szervezők helyzetét. De azért kimentek kétszázán a Batthyány térre, akik szolidárisnak mutatkoztak ezzel a mozgalommal. Kimentek és megmutatták a maguk tiltakozó tábláit. Világviszonylatban kb. 1,4 millió ember vett részt március 15-én ezen a megmozduláson.

A tavaly decemberi katowicei klímacsúcson Greta Thunberggel egy rövid felvétel készült. Mindössze három perc, de elég sokat elárul Greta gondolkodásáról és különleges problémaérzékenységéről. Már az is ta-

nulságos, hogyan beszél ez lány. (Egy másik remek beszéde szintén megtalálható az interneten, amelyből kiderül, milyen súlyos személyes vonatkozásai is vannak szokatlan fellépésének. 11 éves korában, amikor elkezdett szembesülni a klímaváltozás kérdéseivel, és elkezdte befogadni, feldolgozni az adatokat, depresszióba esett, lefogyott 11 kilogrammot. Azután orvosról orvosra jártak vele, és megállapították, hogy Asperger-szindrómás, szelektív mutizmusa van: csak akkor beszél, ha nagyon szükségesnek tartja, de egyébként nem válaszol, nem kommunikál. Kényszerbetegséget is megállapítottak nála, végül egy nagyon súlyos kórkép alakult ki.)

Ha ezen a ponton visszakanyarodunk a prófétai hangokhoz, érdemes végiggondolni, hogy milyen eszközökkel dolgoznak a próféták. Eleinte tiltakoznak az ellen, hogy a meghallott hangot továbbadják a megszólítottaknak. Azt gondolom, hogy ez a „betegségdolog” is valami nagyon hasonló jelenség. Azután megjelennek a jelképes prófétai cselekedetek. Az „iskola helyett kiülök a parlament elé” gesztusa egy nagyon hangsúlyos és izgalmas modern kori verziója ennek: az, amit ő magára vesz ezzel, amit másképp csinál, mint a nagy többség, rámutat valamire. Ezenkívül jellemző rá egy nagyon sajátos metaforahasználata, erre később még kitérek.

Érdeemes összefoglalni, ami a filmből is kiderül, vagyis hogy mivel szemben lép fel Greta. Egyrészt ott van a korlátlan gazdasági növekedés mantrája, ez egy nagyon nehéz ügy keresztény szemmel. A Bibliában, az Ó- és az Újszövetségben is, állandóan azzal a felszólítással találkozunk, hogy szaporodjunk, sokasodjunk, növekedjünk, tökéletesedjünk. A szaporodás, sokasodás azonban mára tulajdonképpen megvalósított misszió. Túl vagyunk rajta, a parancs teljesítve. Mi a teendő ilyenkor? Ezt az isteni felszólítást nem lehet ebben az értelmelési tartományban tovább követni. Most az

⁴ A rövidítés a 24th Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change-et, az Egyesült Nemzetek éghajlat-változási keretegyezménye Katowicében rendezett 24. konferenciáját jelöli.

a dolgunk, hogy az üzenet mögé nézzünk, és megvizsgáljuk, mit jelent ma, hogy „szaporodjatok és sokasodjatok”. Vagy mit jelent ma az a jézusi felszólítás, hogy „legyetek tökéletesek!”. Valószínűleg nem azt, hogy egyre több gazdasági eszközt halmozunk fel, miközben mindent elpusztítunk, az utolsó fűszálig.

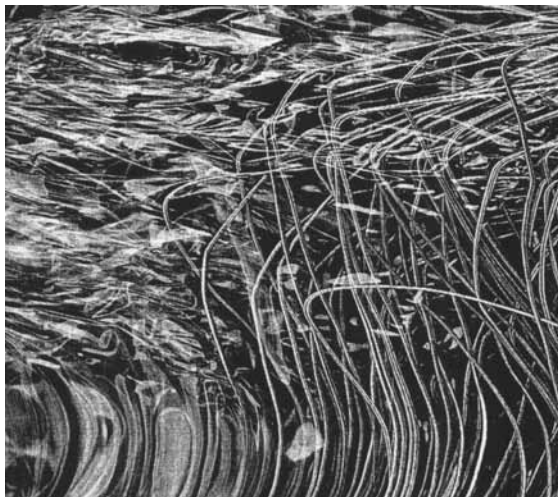
Nagyon fontos, hogy a „politikailag lehetséges” alternatíva választása helyett a „megtehető” választása legyen a kiindulópont. Nem az a kérdés, hogy mit tudunk, hanem az, hogy mit kell megtennünk. Nagyon mélyen morális kérdésfelvetéssé vált az egész problémakör. A krízist néven kell nevezni, nem mondhatjuk, hogy vannak ugyan problémák, majd később egyszer megoldjuk őket. A válság a rendszer minden részletét érinti. Szem előtt kell tartanunk, hogy nem a rendszer hibáinak toldozása-foldozása a feladat.

Látjuk, mi az, ami nem jó, mi az, amin változtatni kell. De vajon hogyan? Mik azok a konkrét lépések, amelyeket meg lehetne tenni ahhoz, hogy lényeges elmozdulások jöjjenek létre? A felvételen elhangzik pár dolog, ezek nyilván nincsenek a mi mindennapi életünk összefüggésében kibontva, de iránymutatásként fontosak lehetnek. Ilyen gondolat, hogy be kell húzni a vészféket. Ezt sokféleképpen lehet értelmezni, de azt nyilván mindannyian látjuk, hogy ezt a homokba dugott fejjel történő, értelmetlen rohanást a semmibe nem lehet folytatni. Valahogy meg kell állnunk, vagy legalábbis le kell lassulnunk ahhoz, hogy egyáltalán beszélni tudjunk a problémákról. Azután: a népszerűség helyett a klímaigazságosságra kell koncentrálni. Fontos megközelítési javaslat, hogy a döntéshozók állandó kérése helyett cselekedni kell. Nem az a feladat, hogy odamenjünk egy klímakonferenciára, és két kezünket összetéve esedezzünk: nagyon szeretnénk, hogy a továbbiakban

ne így legyen... Mára kiderült, ez a forgatókönyv nem működik. Tettekre van szükség, mindenki részéről. Ahogy a beszédben is elhangzott, magát a rendszert kell megváltoztatni. Új típusú politikára, új típusú gazdaságra és alapvetően új gondolkodásmódra van szükség ahhoz, hogy eredményeket lehessen elérni.

Kiemelendő, hogy a vetélkedés helyett a kooperációra és a megosztásra, osztozásra esik a hangsúly. Ez nagyon érdekes dolog. Nemcsak nyelvi, de értelmezési kérdés is, hogy az evolúció jelenségeit hogyan közelítjük meg. Idáig főként a vetélkedésre, a fittebb túlélésére esett a hangsúly, és a miniket körülvevő, hétköznapjainkat meghatározó gazdasági rendszer is erre az alapelve épül. Az evolúciós folyamatokban ugyanakkor legalább ilyen fontos elem az osztozás, a kommunikáció, az együttműködés, amely idáig meglehetősen kevés figyelemben részesült. A növényélettan újabb felismeréseiből például az derül ki, hogy ez hatalmas spektrum, amellyel idáig egyáltalán nem foglalkoztunk, mert azt gondoltuk, hogy a rendszer egészének a vetélkedés a legfontosabb meghatározója.

Visszatérve a Greta Thunberg által használt metaforákra: újra és újra visszatérő kér-

dés, hogy „ki nem csinálta meg a házi feladatot?”. Ő azt mondja: nem én vagyok, aki gyerekként nem csináltam meg a házi feladatot, mert nem mentem iskolába, vagy mert sztrájkoltam, hanem a döntéshozató testületekben ülő politikusok azok, akik nem készítették el a saját házi feladatukat. Előkerül az éretlenség motívuma is. Gretát sokan azzal vádolják, hogy éretlen gyerekként szól bele a nagyok politikájába. A vetélkedésről-osztozásról volt már szó. Arról se feledkezzünk meg, hogy mit gondol a reménységről. Ez a motívum egy másik beszédében is hangsúlyossá válik, mégpedig hogy nekünk most nem remény kell, hanem épp az ellenkezője. A reményt először ki kell érdemelni a tettekkel, mert az nem valami adott dolog, hanem oda el kell jutni. Azt a pizskot, amelyet az előző generációk a szőnyeg alá söpörtek, az ő nemzedékének kell eltakarítania, reménységről csak ezután beszélhetünk.

Most egy hirtelen váltással szeretnék ráterni arra, hogy mit tettek az egyházak a világban ezen a téren. Egyfajta küldetésstudat már a 60-as évekre kialakult. Az ökotológia mint kontextuális teológia születése jelen-

tős részben a történész Lynn White programadó cikkéhez kapcsolódik, amely *Ökológiai válságunk történeti gyökerei* címmel jelent meg 1967-ben.⁵ A cikk szerint az a típusú természetszemlélet, amely a környezet pusztulásához vezet, a zsidó-keresztény kultúrában gyökerezik. Ez a szemléletmód a forrásra minden bajnak, ezen kell dolgoznunk és változtatnunk. A cikket nagy felzúdulás és egy sor apologetikus írás követte, majd jött egyfajta nagy válaszkeresési hullám, azután szépen lassan felépült az ökotológiai gondolkodás első nagy szakasza, amelynek kiinduló kérdésfelvetése az volt, hogy keresztényként mi is a dolgunk az ember által jelentős mértékben átformált világban.

Mindenképpen ki kell emelni, hogy a nemzetközi egyházi tevékenységben a természetvédelem ügye olyan megkülönböztetett terület, amelyben az ökumené és a vallásközi dialógus a lehető legszebb formájában tud kiteljesedni. Eltűnnek a vitás felületek, és nem kell állandóan azon gondolkodni, hogy például ebben a liturgiában rész tudok-e én venni, vagy tiltja-e a vallásom, hogy ezt vagy azt így és így csináljam. A közös cél, amely mindenkinek a szeme előtt lebeg, elmosza ezeket a különbségeket.

A legnagyobb egyházi szervezeteknek – a Lutheránus Világszövetségnek, az Egyházak Világtanácsának – mind van klímakérdésekkel foglalkozó osztálya, szervezeti egysége. Önálló szervezetnek számít az 1998-as alapítású ECEN⁶, amelynek munkájában 120 európai egyház vesz részt.⁷ A kommunikációs feladatok felelőseként az elmúlt egy évben viszonylag részletes képet kaphattam a különböző európai egyházak-

⁵ Lynn White Jr.: *Ökológiai válságunk történeti gyökerei*. In: Lányi András (szerk.): *Természet és szabadság*. Osiris, Budapest, 2000, 27–35.

⁶ European Christian Environmental Network (Európai Keresztény Környezetvédelmi Hálózat)

⁷Az ECEN eddigi aktuális tevékenysége nyomon követhető az ecen.org oldalon.

ban zajló teremtésvédelmi munkáról, az általuk felhalmozott tapasztalatok sok területen hasznos tájékozódásul szolgálhatnak az előttünk álló itthoni munkában is.

Ahogy a bevezetésben szó esett róla, a Magyarországi Evangélikus Egyházban is mutatkozik valamiféle szemléletváltozás, legalábbis ebben a pillanatban úgy tűnik, okkal reménykedhetünk ebben. Az Ararát Munkacsoport 2008-ban jött létre, résztvevői önkéntes munkában végezték igen szerteágazó tevékenységüket az oktatástól, érzékenyítéstől a gyümölcsfaültetésig. A munka sok volt, a rendelkezésre álló erőforrás azonban kevés, így felmerült annak az igénye, hogy a teremtésvédelem ügyét hivatalos egyházi munkaág is képviselje. A rövid-, közép- és hosszútávú feladatokat megfogalmazó program március 22-én került az Országos Presbitérium elé. A javaslatot a grémium elfogadta, a teremtésvédelmi munkaág koordinátora, Koltai Zsuzsa

jelenleg határozott időre szóló megbízással a Gyülekezeti és Missziói Osztály kötelékében, az Ararát Munkacsoport szakmai irányításával tevékenykedik. A koordinátor és a munkacsoport közös feladatai között kiemelt szerepet játszik az elméleti és gyakorlati tudásbázis létrehozása, az evangélikus ökögyülekezeti hálózat kiépítése, valamint az aktív kommunikáció feltételeinek megteremtése és folyamatosságának biztosítása.⁸ A 2018 októbere és 2019 áprilisa közötti időszakban aktív részesei vagyunk az *Oikosz – Közös házban élünk* című pályázat megvalósításának, amely a Baptista Szeretetszolgálat szervezésében, uniós pénzügyi forrásból civil és egyházi szervezetek környezetvédelmi együttműködését támogatja – a mai beszélgetésre is ennek keretében került sor.

⁸ Új kommunikációs felület pl. az arterm.hu honlap, illetve a munkaág Facebook-oldala (<https://www.facebook.com/araratteremtesvedelem/>)

Lanczkor Gábor

Talált tájseb

A Centre Pompidou helyén 1975-ben még álló bérházból a harmadik és negyedik emelet magasságában kifűrészelt egy kúp alakú metszetet.

Kört a ház tűzfalába.

Egyenesen és ívesen elvágott padló és közfalak.

A jobb lába elöl egy gerendacsonkon, húzza a padlóban a motorfűrészt.

A félbemetszett Hegyestű-kúp, a Badacsony északi oldalán a nagy derékszögű kivágás, a kibányászott Sághegy-kráter.

Ott Gordon Matta-Clark, itt senki mérnökök, bányászok valószerűtlen hada.

2007-ben egy New York-i múzeumban kiállított fal- és padlódarabok.

Akár egy üres tengeri csigaház a Purgatórium spirálját,

a kipuolt belsejű alvó vulkánal modellezni: a földdel mennyire fájtunk egymásnak.

Az ipari bazalt és én.

Spiró György

Magyar! Hajnal Sasad!

Apám halála után, 1973 végén kezdem építkezni egy 27 lakásos társasházban (három kilenclakásos épület), a beugró apám Skodája volt, meg amit addig félre tudtam tenni. Az ügyvéd szólt anyámnak, érdekel-e minket, valaki kilépett. Kibuszoztam a város szélére, megnéztem a telket, százéves szőlő, nekünk, jövőző lakóknak kellett hamarosan kivágnunk és kihuzgálnunk az agyagos földből. A Sasadi úton még nem volt járda, és a gázt is akkor kezdték csak bevezetni Keserő Jánosné miniszterasszony miatt, aki a közeli Cseresznye utcában lakott.

Három év múlva sikerült beköltöznünk a szokásosnál kissé nagyobb tébolyok után (a mi vállalkozónkat menet közben lecsukták, találgattuk: vagy túl sokat lopott, vagy nem adott le eleget). Sokáig nem volt villanyunk, jól elvoltunk nélküle, mécses és petróleumlámpa mellett vertem az írógépet. Víz és gáz volt már, főzni tudtunk, fridzsiderre nem volt szükség. Járda és kerti út nem lévén a vendégek szorgosan hordták be a sarat a lakásba. Szerettek hozzánk járni a város szélére; telefonunk nem volt, és vagy otthon találtak minket, vagy sem. Negyedóránként járt a busz, úgyhogy vállaltak némi rizikót, de ezek szerint megérte nekik: paradicsomi környék, dús gyümölcsöskertek, régi faházikók, madárfütyty, földutak, kutyaugatás, kaskakorékolás, éjszaka pedig teljes csönd, csak a déli szél hozott Kelenföldről vonatdübörgést és füstöt Csepelről. Fél tizenegykor elment az utolsó busz, a vendégek sokszor aludtak nálunk laticelen, aztán néztük, hogy hasad a hajnal Sasadon (akkoriban találtam ki a Csokonai-parafrazist, ami a címben szerepel). Egy festő-író barátom évekig

minden csütörtökön beállított munka után, délután nagyot sétáltunk, este vacsoráztunk, kiültünk a loggiára, és jót aludtunk.

Válásom után a Sas-hegy északi lejtőjén is eltöltöttem hét évet, majd 90-ben visszaköltöztem a déli lejtőre, százméternyire az első lakásomtól. Még akkor is jó környék volt, noha beépítetlen telek már kevés akadt, és az utolsó szocialista lakótelepet, a tizenkétezer lakossal büszkélkedő Gazdagrétet már felépítették (a mai napig nem adtak rá építési engedélyt). Sasadon azonban még tartották magukat a szabályzathoz egy ideig, lassan esett le nekik a tantusz, hogy a kapitalizmus éppen olyan, mint a szocializmus, de a négyzetten: akkor még csak maximum háromszintes házakat engedélyeztek, és a beépíthető alapterület nem haladhatta meg a telek ötödét.

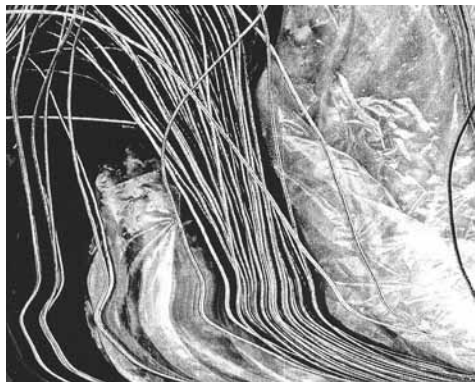
Második sasadi lakásom garázsajtaja fölött fecskéfészek díszelgett, és néhány évig minden tavasszal és nyáron buzgón csiviteltek a hazatérő lakók, mígnem azt vettem észre, hogy már csak a verebek csipognak az ereszben. A fecskéfészek nyoma azóta is látható. Egy jótét lélek, nem tudom, kicsoda, a távollétemben jónak látta leverni, nehogy már egyetlen árva fecske is visszaterjen, pedig eszük ágában sem volt visszaterni. Hogy miért verte le? Mert ilyen ember. A homokozó, a hinta és a földelésem is így végezte, a gyerekeim nem értették, hogyhogy eddig volt homokozó és hinta, most meg nincs. A földelésem elnyiszlásával voltaképpen jót tett nekem, mert kiderült, hiába fizettem a villanszerelőknak a beköltözésemkor, a földelést nem kötötték össze a lakással, csak megfizettették. (A háznak nincs villámhárítója, a lakók nem jutottak egyetértésre, kell-e, nem kell-e, úgyhogy csoda, hogy még egyáltalán élünk.)

A fecskék után a verebek is eltűntek. A rigók megritkultak. Néhány éve arra lettem figyelmes, hogy kivesztek a szűnyogok. A Beregszász úton halad végig a Svábhegyről az egyik nagy nyitott árok, a középső és az alsó

részét befedték (a többi Dunába tartó árkot kicsit nyugatabbra zárták el teljesen az autópályával, ázik is Budaörs alsó fele rendszeren). Nálunk a betoncsatorna alján kiadós esők után is alig csörgedezik valami. A kora nyári, még mindig buja zöldellésben van valami Patyomkin-szerű. Lappangó aszály sújtja a környéket, amit a medvetalp, a parlagfű, az aranyvessző, a maszlag remekül tűr.

A hetvenes években még a loggián meditáltam, sőt nyugágyam is volt, és a gyöngge, délutáni napfényben sütkezéstem – immár évek óta óvakodom kimenni az erkélyre, a nyolcadik-tizedik bőrnyalva elvette a kedvemmet. Az UV-sugárzást meg a légszennyezés mértékét a mobilon követem nyomon, mert más forrásból évek óta nem értesítenek az illetékesek. Sasad közepesen szokott fertőzött lenni, a belváros nyilvánvalóan rosszabb. A CNN naponta közzéteszi a következő napra várható légszennyezést, gyakran elámulok, hogy a görög, a török és más balkáni városoknak ugyancsak négyest szoktak adni, amikor Budapestnek is (a legrosszabb az ötös). Kötőhártya-gyulladásomra nem hat semmi, a néhány évente megejtett vizsgálatok szerint semmire sem vagyok allergiás (ellentétben a lányommal, aki majdnem mindenre), úgyhogy próbálok a levegőt lehetőleg távol tartani magamtól, lélegezni is csak mérsékelten szoktam.

A mi házunk is, a környékbeli házak is megroggyantak: a talajban lévő vízlencséket évek óta nem táplálja megfelelő mennyiségű

eső, a lencsék összezsugorodnak, és elcsúsznak az agyagrétegek. Persze nem ártott volna, ha annyi földemgerendát építenek a házba, mint amennyi a tervrajzon szerepelt, és nem csak a kétharmadát. Az sem ártott volna, ha rendszeren megássák az alapot és tisztességesen körbeszigetelik, de hát házilagos kivitelezés volt ez is; abban az évben épült, amikor a gazdagréti kerteket letarolták. Az utcánkban reggelente akkora a forgalom, mint a Nagykörúton, a házunk a rázkódástól is reped. A kocsik nem bírnak kihajtani a Sasadi útra, a mi utcánk a menekülő útvonal Gazdagrétről és Budaörsről, mert naponta kétszer beáll a Budaörsi út és a Németszőlgyi-Hegyalja kereszteződés a temető főbejáratánál. A Sasadi úton két irányban parkolnak a kocsik, maradt másfél sávnyi hely, az egyik oldalról a másikra életveszély átkelni, zúgnak felfele és lefele a buszok, a teherautók, a kamionok, a személykocsik, itt próbálnak lejutni a Budaörsi útra és az autópályára, illetve a BAH-csomópontot kikerülve a városba. A por csukott ablaknál is bejön.

A Beregszász úti Kinizsi laktanyát a rendszerváltáskor bezárták, aztán lebontották, évekig ott állt üresen, felverte a gyom, egyik végében benzinkút és Zsiguli-szerelő árválkodott, majd a tankok olajával bőven szennyezett földből néhány teherautónyit elszállítottak, és hét ütemben úgynevezett lakóparkot építettek a helyére. Hat-hét emeletes, különböző színű házakat építettek egymás hasába, szám szerint 1740-et; ez legalább 4400 ember, a tízszer nagyobb területű Gazdagrét lakóinak harmada; a lakások között garázslejárók és sikátorok, kilátás a szomszéd házra, a szemközti konyhára, a szemközti hálószobára; az övezeti besorolást rég nem kéri számon senki. A gazdagréti lakótelep tervezésekor még ügyeltek rá, hogy minden lakásból lássák az eget, de akkor még nem volt kizárólagos szempont a bevétel-maximalizálás. A panel belmagassága 2.70, a lakóparki lakásé 2.85; ebben sem erőltették meg magu-

kat az újmagyarok. A tehetősebb népek per-sze eszüket vesztve vették ezeket a lakásokat is, mert akárcsak a Kádár-rendszerben, most sincs más befektetési lehetőség. „Egy ország hever itt ingatlanokban”, írtam 87-ben, és azt is észrevételeztem, hogy a repedést előre be-építik a falba. Ma sem írhatok egyebet, szoci-alizmus a köbön, ez a vadkapitalizmus.

A szűkös-csicsás lakóparkkal végleg tönkretették a környék közlekedését, a be-vásárlóközpontoknál kevés a parkoló, a mellékutákból kihajtani csúcsforgalomban szinte képtelenség. A verebek nem tértek vissza se Gazdagrétre, se Sasadra. Egyetlen galambpár maradt nálunk, és télen a var-

jak, meg valamilyen színes, hosszúfarkú il-letők, szarkák talán. A szúnyogok tovább-
ra sem adnak hírt magukról, annál inkább az újkeletű lapos poloska meg az ételmoly, amit hiába irtok előírás szerint a ragacsos papírral, ha nagyiparilag gyártják és csoma-golják lisztbe, grízbe, akármibe.

Betontömbökre látok, de még látom az eget, amely azóta, hogy 76-ban a szobám-ból megpillantottam, a csodálatom tárgya. A házunk repedéseibe be-besurrannak az aprócska gyíkok. Pár röpke évezred vagy évmillió, és Sasadon is át fogják venni a ha-talmat. Akkor talán a fecskék is visszajön-nek, immár dinoszauruszok gyanánt.

Térey János Klímatörténelem

A klímátörténész foglalkozik a válság évszakaival.
Abban az időben negyvenfokos nyaraik voltak.
Ahogy a nyersbeton pilléreken átfutott az eső.
Júliusban opalizált az egész láthatár.
A fölvizezett rakpart biztos pontja a súlyos kikötőbak volt.
Fém koccant a fémhez, szabadkikötő.
A síri csöndben méltóságosan nyílt a zsilip.
Akár *valamehlyik* alvilág bejárata.
Halott, de újra életre bővült ipar.
Aztán vöröstégla-vályúban futott a sétahajó.
A beszorítottság érzete egyik utast sem kínoztta.
Pedig a holtak szigetére szerveztek járatot.
Könnyű padlójú a hajó; kislányok, pamutpirosban.
Meglapultak egy bérház nagyságú óceánjáró tövében.
Megnyilatkozott a korszak, az új építészet.
A dekorcsíkok színe az irodaházon, a pink, a magenta.
Eltűntek a foghíjtelkek, mint egy bűncselekmény utózöngéi.
Az Alsteren a titkos kis zugok, kényelmes nézelődés.
Látni a karcsú hattyúk télire kijelölt pihenőhelyét a tavon.
Odabújniivaló, pöttöm sarkok.
Hazatérőben az előkelő Chilehaus páváskodott.
Az egyszeri telekre végleges építmény került.
Tehát valamiféle rendezőelv biztosan érvényesül.
De nem létezik *egyetlen* teleológia.
Az eufón élet, a cukrászdák szép sorban.
Metszet, mely a kajütablakból föltáruul.

„A kor falára”*

Egy szabadságszerető ember küzdelmeinek dokumentumai

2017 októberében kereste meg Dénes Iván Zoltán történész Donáth Lászlót, hogy segítségét kérje Bibó István *Hit és értelem* című könyvének megjelentetéséhez. Még novemberben ketten együtt támogatásért fordultak az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetemhez és Bogárdi Szabó Istvánhoz, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökéhez. A mellékelt pdf-fájlok és levélrészletek ennek az időszaknak „tárgyi” bizonyítékai, nyilvánvalóvá téve, hogy azokért az értékekért, amelyek a két Bibó, apa és fia számára oly fontosak voltak, változatlanul küzdeni kell. Akik a nemes célt fontosnak tartották, fontolgatás és halogatás nélkül támogatták azt: az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem, a Nemzeti Kulturális Alap, az Új Köztársaságért Alapítvány és a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség adományai tette lehetővé a könyv megjelenését.

Az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem és a Magyar Pax Romana által 2018. november 5-én szervezett könyvbemutatón a Deák Téri Evangélikus Egyházközség gyülekezeti termében Vekerdy Tamás és Fabiny Tamás ismertette a kötetet. Az alábbiakban a két szöveg szerkesztett változatát közöljük.

Bibó István: *Hit és értelem. Iskola- és egyházközeli írások*. Szerkesztette: Hegedűs Mária, az előszót írta Dénes Iván Zoltán. Budapest, Argumentum Kiadó, 2018.

Vekerdy Tamás

Hitről és értelemről, avagy ki az, akit feltétlenül tisztelnünk kell

Mindazt nem tudom megosztani, amit Bibó István könyvéről fontosnak tartok, de egy kis töredékét igen. Nem szeretném úgy említeni, hogy ifjabb Bibó István, sem úgy, hogy Bibó István, az ifjabb, ezért időnként majd Bibó Pistát mondok, ahogy ő nevezi magát e-mail-címében, és ahogy a barátai őt.

Mottóként szeretném felolvasni a könyvből Bibó Pista néhány szavát, amelyeket egy egyházi pedagógiai konferencián mondott el: „Legyünk tisztában azzal, hogy diákjaink hitének többet árt egy képmutató keresztény, egy buta református, egy agresszív hívő, mint egy becsületes ateista.” Annak idején valaki megszólalt a hallgatóságból: tiltakozik, hogy az ateizmust dicsőítsék ebben a teremben. Ez a mottó azért fontos, mert az egész könyv szellemségéről árulkodik. Jelentős, felemelő könyv ez, és egyben kétségbeejtő és megrendítő. Benne van a rendszerváltás története is – jobb kimenetellel, mint amilyen az eredetie.

1944 szörnyű napjaiban, amikor Riadó utcai lakásán Ottlik Géza Vas Istvánt bújtatta, úgy érezte, hogy ezzel a borzalmas országgal, ezzel a szörnyű hellyel nem lehet közösséget vállalni. Akkor fogalmazódott meg benne a „másik Magyarország” kifejezés. A másik Magyarországon még mindig van érinthetetlen szellemi erő, amelyhez fordulni és apellálni lehet. A Bibó család, idősebb és ifjabb Bibó ebből a másik Magyarországból vették, hitvesükkel együtt. Ez a másik Magyarország képes arra, hogy időnként olyan szik-

* A címet Áprily Lajos 1967-ben megjelent összegyűjtött verseinek kötetcímétől kölcsönöztük. (A szerk.)

Dr. Bogárdi Szabó István püspök úrnak,
a Magyarországi Református Egyház lelkeszi elnökének,
Budapest

156112014 / E

Tisztelt Püspök Úr!

Ifj. Bibó István barátunk könyve érdekében fordulunk Önhöz.

A mellékelt szinopsziszból, ajánlásból és a szövegből – úgy véljük – minden kiderül. Egyet kivéve: az Argumentum Kiadó pályázaton nyert 500000,- forintot, a kiadáshoz azonban még 1,5 millió forint szükséges. Ezért írunk Önnek.

Két oka is van annak, hogy a hajdani reformációt ünneplő hazai protestáns egyházvezetők közül Önhöz fordulunk.

1. E könyv a jelenkori református egyháztörténet forráskiadványa. Olyan dokumentumokat tesz közzé, amelyek nemcsak a szaktudósok számára fontosak, hanem segítik azoknak az ellentmondásoknak a megértését, amelyek az 1990-es évek fordulóján az egyház és az állam viszonyában jelentkeztek.

2. Ismerve az Ön teológiai felfogását, reméljük, nem tévedünk, ha úgy véljük, nem áll távol Öntől a szerző igazgatói beszédeiből, leveleiből és a dokumentumaiból érzékelhető pedagógiai-antropológiai eszmélődés, sem az a magyar kálvinista ethosz, melyet ifj. Bibó István édesapját, Bibó Istvánt követve megélt.

Ezért kérjük, támogassa kezdeményezésünket.

Életét s szolgálatát áldja meg az Örökkévaló mindnyájunk javára!

Tisztelettel köszönti:

Donát László
Dénés Iván Zoltán és Donát László

az én megfogalmazásomban így szól: gyerekekkel élsz együtt szülőként, tanárnaként? Két magatartásod lehetséges. Az egyik azt mondja a gyereknek: legyél, aki vagy. Nem tudom, ki vagy, te sem tudod, hogy ki vagy, jössz valahonnan a transzcendenciából, hozod önmagadat, hogy itt, a földi létben hass és kibontakozhass, én ehhez foglak hozzásegíteni. A másik magatartás: legyél, akivé én akarlak tenni. Ez minden parancsuralmi állam magatartása, és sok egyházi iskola magatartása. Téves magatartás, a megtöretés útja, az örök lázadás, a kétségbeesés, az elégedetlenség útja, mind nevelői részről, mind a nevelt, a gyerek részéről.

Ez a könyv leteszi a garast amellett, hogy legyél, aki vagy, te így vagy érték, ahogy jöttél. Lassan fogsz kibontakozni, kerülőutakon keresztül, saját véleményeden keresztül. Egy pillanatra beidézem a könyvben nem említett Karácsony Sándort, aki fejlődéslektanában a hitet és a vallást is vizsgálja a kisgyerek fejlődése szempontjából.

A kisgyerek hitvilága, vallásos világképe a mese – nem a vallásos mese, isten őrizz! –, a „normális” mese tündéreivel és csodáival, mondja Karácsony Sándor. A növegyereknek, mondjuk a kisiskolásnak – akit ő kölyöknek nevez – a hitét és világképét már a monda adja. Tehát már nem János vitéz, aki a Himalájából, Indiából átmegy Franciaországba, hanem Toldi Miklós, aki térképen is követhető útvonalon ment Lajos király után Nápolyba. A mondai hős. A kamasz hite a hasítás: eskü–átok, fekete–fehér, jó–rossz, jó fej–seggfej, imádott együttes–gyűlölt együttes, futbalcsapat stb. Végül, és ide akartam eljutni: az ifjú hite és vallása a kértely. Aki nem megy át a kértelkedésen, soha nem fog eljutni egyéni hitéhez, annak legfeljebb tradicionált hite lesz. Rendkívül fon-

rákat csiholjon, amelyek még ebbe az egyik Magyarországra is lecsapnak, és áthatolnak közönyön és ellenszenvén.

Itt ilyen történetről lesz szó. Egy iskolai történetről. *Iskola- és egyházközeli írások* – mondja az alcím. A főcím is sokat mondó: *Hit és értelem*. Ebből az értelem az, amely üldözésre számíthat klerikális körökből. Ez az iskolatörténet arra az alapelve épül, amely

DR. ROMÁNÉ SZABÓ ISTVÁN HRE Dunamellék. Ref. Egyházter. 1000 Bp., Rákóczi u. 28.		BELFÖLDI TÉRTIVEVÉNY BELFÖLDI TÉRTIVEVÉNY KÖZVETLEN KÖZLELVÉNY KÖZVETLEN KÖZLELVÉNY KÖZVETLEN KÖZLELVÉNY	
2017.11.03. LK 20	RL 1310 000 571 363 1	6112 1	X
Donát László 1038 Bp., Herzs u. 12.		26	

tos, a könyv minden oldala ezt sugározza: a saját hitedet küzd ki, bármilyen kerülő úton és kételyen keresztül kell eljutnod hozzá. Te, pedagógus, ehhez segítsd hozzá a fiatalembert, önképzőkörökkel, politikai vitakörökkel, hogy megküzdjön a saját hitéért, miközben megtanulja tisztelni a másik véleményét és személyiségét. Ez olvasható a könyvben. És ezért jön a liberalizmus vádja.

Itt egy pillanatra megállok. Mi is ez a vád? Dobjuk ki az egész 19. századi magyar történelmet? Széchenyitől Kossuthon át Deákig? Nem beszélve Petőfi Sándorról, aki szélsőbal-liberális: „Akaszátok fel a királyokat!” Őt is dobjuk ki, tiltsuk ki? Persze, ez volna a helyes egy úgy működő iskolában, mint amilyen iskolát azok akartak, akik aztán megszüntették a Bibó Pista által igazgatott Baár-Madast. (Bár működik ma is ilyen nevű iskola, sőt Bibó Pistát is meghívják a 25. évfordulóra, aki ott beszélni fog.)

Miről is szól a könyv? Ezt azért mondjuk el! A könyv egy történet, de nem csak egyháztörténet, és nem is csak iskolatörténet, hanem az egész magyar rendszerváltás története. Mert mi is történt? 86-ban Bibó István – ő, aki itt ül mellettem – felelőségével együtt elhatározza, hogy újra kellene indítani a budapesti református gimnáziumot, amelynek két épülete volt. A Lónyai utcai – oda még én is jártam – és a Baár-Madas.

Annak idején még ez utóbbiba jártak a lányok, a Lónyai utcába a fiúk. Az egyház: persze, persze, ezek szép, fontos dolgok, de csak óvatosan, nem kell szólni róla senkinek. Ezt a magatartást ismerjük, s ez még nem is a legrosszabb. Nagyot ugrom: végül 90-ben elindul a Baár-Madas, és egészen 94-ig működik, amikor is az enyhén (talán nem is enyhén) nyilassá váló budapesti református püspökség slapajai kiszállnak, és betiltják a liberalizmus vádjával. Így lehet röviden összegezni. Vajon elég hazafias-e, vajon elég református-e? Hogy nevelik hitre a gyereket? Idézek a könyvből: a hit nem nevelhető bele a gyerekbe, ezt is mondja Bibó István. És még azt is mondja, hogy a világnak nem keresztény ideológiára van ma szüksége, hanem hiteles keresztény emberekre. Te tanár, ne prédikálj, ne misszionálj az iskolában, létezz! A létezéssel idővel majd provokálni fogod az ellened való támadást, a vitát. Ennek örülnöd kellene. Azt mondja Karl Kraus, a jeles osztrák kritikus az első világháború végén: tanuljatok szakadékot látni ott, ahol közhelyek vannak. Az egyházi életben, az egyházi iskolákban nem egyszer közhelyek vannak, elsősorban a hit és a hazaszeretet közhelyei. Egyáltalán, mi az a hazaszeretet? Erre vonatkozólag a könyv egy kitűnő Márai-idézettel igazít el, aki azt mondja, hogy tulajdonképpen ostobaság a

DRE Püspöki Hivatal <ph@raday28.hu>
 címzett: én ▾

2017. dec. 7., Cs 17:02 ☆ ↶ ⋮

Nagytiszeletű Lelkipásztor Úr!

Ha sürgősséggel kell válaszolnom megkeresésükre, a Dunamelléki Egyházkerület költségvetésében jelenleg nincs forrás a kiadás támogatására.

Megértésüket kérve, tisztelettel:

Szabó István

hazaszeretetről prédikálni. Miért kellene valakit korbáccsal, szögesdróttal arra kényszeríteni, hogy szeresse önmagát? Nevelhetünk-e valakit hazaszeretetre? Örült, aki önmagát tagadja. Nem az a fontos, hogy szereted-e a hazádat, mert te az vagy. Igazából soha nem azt akarják, hogy ezt a te hazádat, aki te magad vagy, szeresd és fogadd el, hanem azt akarják, hogy az államot szeresd – mondja Márai. Ez az államszeretet az, amit ki akarnak provokálni a gyerekekből. Az állam adja a stallumokat, az előléptetést. Ez érdekszeretet. Aki az államot szereti, egy érdeket szeret, aki a hazát szereti, egy végzetet szeret – mondja Márai, és idézi Bibó István. Bizonyára nem az egyházi férfiak öröme. Most már talán sejtjük, mi lehet az, ami annyira felháborította azokat a bizonyos egyházi férfiakat. És ez a felháborítás itt-ott máig elrezeget.

Ez a történet tehát 94-ben megszakadni látszik. És itt jön az a fordulat, amihez hasonlót a rendszerváltás utáni Magyarországon más nem vitt végbe. Vannak emberek, akik nem adják fel. Ilyen ember a mellettem ülő Bibó István. Nem lehet a Baár-Madassban újraindítani a budapesti református gimnáziumot? Akkor protestáns gimnáziumot fogunk indítani. És 97-ben megnyitja kapuit a Sylvester János Protestáns Gimnázium. Ott, a lakótelepen, a Pillangó utcai metrómegálló közelében.

Mindaz, amit a hivatalos egyházi pedagógia szeret: rend, fegyelem, egység, összetartás, problematikus szavak. Viszont rendkívül fontos volna – legalábbis Bibó Pista

szerint – a humor, az önirónia, az önkritika. Nem is csak az iskolában, a tanárok részéről, bizony, az egyház részéről is, mondja, és nem csodálkozik, hogy e helyeken nem sokan szeretik. Az önálló, kritikus gondolkodás megjelenése, megint csak a könyvből idézem, ellenség Mintha az önállóság és kritika valami ördögtől való dolog volna.

Teljesítmény? Tekintély? Ezek is sötét szavak, bármilyen furcsán hangzik – mondja a *Hit és értelem* szerzője. Teljesítmény helyett a gyerek egész személyiségét kell értékelni. Amerika elrohant a teljesítmény irányába. Erről a Stanford Egyetem egyik dékánja egy nagyszerű könyvet írt, ez is megjelent magyarul. Az örületig mentek el. Pozitív diszkriminációban részesül az ADHD-s¹, a magatartászavaros gyerek? Akkor beszerezem azt a papírt, amely az én gyerekemet ADHD-snek, magatartászavarosnak minősíti, mert akkor a felvételinél majd pozitív diszkriminációban részesül. Ezeket a gyerekeket ellátják gyógyszerekkel. Paradox módon stimulánsokkal. A hiperaktív gyerekeket ugyanis stimulánsokkal lehet gyógyítani. A homloklebeny bizonyos részeit stimulálják, mert a homloklebeny felelős az agy többi részének összehangolásáért. Akkor írsunk fel a gyermeknek stimulánst, hogy tovább tudjon tanulni, hogy a tízedeit javítsa. Sőt mi több, én, a szülő is beveszem a stimulánst, hogy én is ébren tudjak maradni. Amerikában ez a téboly 3-5 évvel ezelőtt

¹ Az ADHD az angol Attention Deficit and Hyperactivity Disorder kifejezés rövidítése: 'figyelemhiányos hiperaktivitás zavar'.

hágott a tetőfokára. Ma már nagy amerikai egyetemek azt mondják, azt kellene kitalálnunk, hogy egyszerű beszélgetésben, művészi tevékenységben, a szociális életre való rápillantásban hogyan mérlegetünk valakit. Mert ezek a tizedekig kiszámított eredmények és pontok pokoliak.

Tehát teljesítmény? Itt egy pillanatra megállok. Egy nemzet, amely csupán mennyiségi paraméterekkel méri a teljesítményt, tehetségektől fosztja meg magát. Tessék kézbe venni Csiffáry Gabriella budapesti főlevéltáros asszony nemrég megjelent könyvét: „Magyarázom a bizonyítványom...” 88 nagy magyar iskolai életéről. Persze, akadt 12, aki jó tanult, de a legtöbbször irtózatossan rossz tanuló volt. „Kijöttem a Bodográf moziból egy esős vasárnap délutánon – írja Mándy Iván –, elhatároztam, én többet nem megyek iskolába, író leszek. Hazamentem és azt mondom apámnak: én többet nem megyek iskolába. Persze – mondta apám, miért is mennél?” Talán még érdekesebb, amikor az első osztályba indulnak az édesapjával: „én már akkor sejtettem, milyen az iskola, és elájultam az utcán. Jó helyen ajultam el, a Simplon Kávéház előtt. Apám kézbe vett, bevitt, letett a kerevetre, és máris jött a főpincér. Mindjárt tudtam, hogy jó helyen vagyok. A kávéházban mindenki azzal foglalkozik: hogy tehetne jót veled, neked valami jót, ami neked kellemes. A szivaros, a kenyeres-lány, mindenki ezért van ott.”

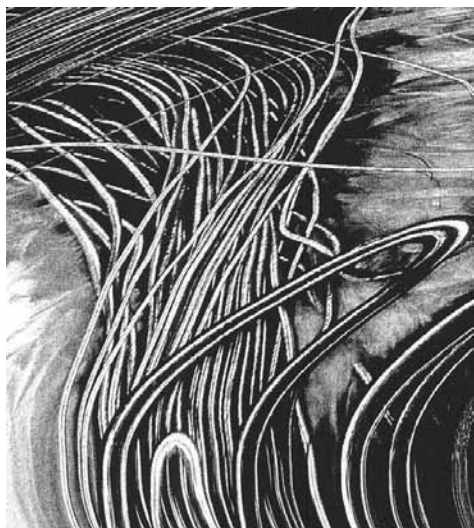
Szóval teljesítmény? Nem. Tekintély? Inkább azt mondanám – és mondja Bibó István –: az ember szabadságra és szeretetre teremtett lény, akinek dialógusba kell lépnie a másik emberrel. „Hiába fűrösztöd önmagadban – mondja József Attila –, Csak másban moshatód meg arcodat.”² A tekintély abból származik, hogy ő tisztel engem? A modernebb szakfolyóiratok, szakköny-

vek azt javasolják: tiszteld előbb te őt. Ő, a gyerek, akkor majd tisztelni fog téged. Tehát amit a fent emlegetett egyházi férfiak akarnak, az téves megközelítés.

Egy pillanatra megállok, és ide idézem Dickens Copperfield Dávidját, gyerekkorom egyik kedvenc könyvét. Ki a legszörnyűbb ember az egész vastag kétkötetes Copperfield Dávidban? Egyébként érdemes vastag könyveket olvasni, mert akkor hosszan együtt élhet az ember a szereplőkkel, de ezt ma nem tudják. Ki a két legszörnyűbb ember? Murdock úr és nővére. Két ájtatos hívő. Ezek iszonyatos emberek. Űtnek, vernek, kegyetlenek, nem ismerik az élet, a teremtett világ szépségét. Mindig a legrosszabbat feltételezik arról a gyerekről, aki szemben áll velük. Ebben nem sokat változott az egyházi felfogás. Ez a könyv és az a két iskola, amelynek alapításáról ez a könyv szól, az ellenkezőjét vallja. Mit szeretett volna az akkori hivatalos, a Baár-Madast betöltő egyházi háttér? Az autonómiák felszámolását. Ahol valami szörnyűség, valami embertelen dolog készül, ott mindig először az autonómiákat számolják fel. Fel kell számolni a tanárautonómiát, hogy arról és úgy tanítson, ahogy akar, és fel kell számolni a tantestület autonómiáját. Majd az egyházi vezetés és az onnan kiküldött férfiak megmondják, miről mit kell gondolni, és azt hogyan kell véghezvinni.

Hit és értelem. Bibó ezt a kis töredékmondatot idézi Szolzsenyicintől: az irgalomhoz ész kell. Az nem úgy van, hogy jó ember vagyok, jót akarok, a hülye kölyök ezt mégsem érti meg. Az irgalomhoz ész és intelligencia kell. Ezen a Magyarországon, ahol a rendszerváltás annyi csalódást, tanácstalanságot, elkeseredést, kiábrándulást okozott, ahol ennek következtében – most a könyv szavait idézem – mentális el-tunyulás, agresszivitás, polarizálódás lépett fel, ahol az elfogultságra és a gyűlölködésre való hajlam tör elő, amely hajlamot aztán

² József Attila: Nem én kiáltok

még ápolják is, ahol a „rettegi és gyűlöj” a jelszó, mert akkor fogod a kellő szavazatszámot biztosítani, az iskola feladata, hogy az egyes ember helytállását biztosítsa. Ebben a helyzetben az egyes ember eligazodni tudásán kell munkálkodnom, ezért kell iskolát alapítanom. Lehetővé kell tennem, hogy egy ilyen zűrzavarossá vált világban, amelyben Magyarország megint világelső például a kamaszok ún. rohamalkoholizálásában, amitől azután felnőtt korokban alkoholisták lesznek, a gyerekek tájékozódni tudjanak. Hogy mi a rohamalkoholizálás? Bemegyek egy helyre, ahol drágán mérik az italt, de előtte ledöntök három deci vodkát, gyorsan, hogy már hangulatban legyek, hogy ne kelljen sok pénzt kifizetnem. Az ebből fakadó balesetekben világelső vagyunk. A válások, a kamasz szuicídiumok, a korai abortuszok száma – mind-mind megelőzésért kiált. Czeizel Endre annak idején, 98-ban azt javasolta, vezessék be az iskolában a családi életre nevelést, és ezzel együtt a felvilágosítást. Mire a KDNP korifeusai azt mondták: nem rontjuk meg a gyerekeinket. Még nem is tudnak semmiről, és ilyen dolgokról beszéljünk nekik? Ma már az óvodások is mindent tudnak, legfeljebb mindent

rosszul! A gyerek úgy születik, hogy kikakilják. Úristen! Engem is kikakiltak? Még jó, hogy nem húztak le a vécén. A hipokrata magatartás az egyházi körök egyik fő jellemzője. Czeizel azzal érvelt, hogy Angliában azokon a helyeken, ahol bevezették a korai felvilágosítást és családi életre nevelést, lezuhant a korai abortuszok és a kamaszkorban megszerzett nemi betegségek száma, majd néhány év múlva nem lépett fel HIV-fertőzés. Viszont azokban az – ott is többnyire egyházi – iskolákban, ahol ezt nem vezették be, ugyanazon a szinten maradt a korai abortuszok, a korai nemi betegségek száma, és tragikus módon megjelent az AIDS. Ennyit ér az ostoba, képmutató „erkölcsvédő” egyházi magatartás.

Hogy kell küzdeni akkor is, ha az, amit igaznak gondolok, esélytelennek látszik? Hogy kell küzdeni akkor is, ha emberileg belátható távon kudarcra van ítélve? Ez is ebből a könyvből derülhet ki számunkra. Sikertől vagy kudarcotól függetlenül kell küzdenünk azért, amit igaznak gondolunk.

Még egyszer visszatérek az irgalomhoz: ésszel – mondja Bibó. Sokak szerint az igazi református keresztény hit és a liberális szellemiség áll szemben egymással. De miért is? Úgy tudom, az első nagy liberális – egy elképesztő merészségű liberális – nem más volt, mint a názáreti mester, aki a törvényeket mindenben követő korabeli konzervatívok legfőbb ellensége volt. Az, aki elbocsátotta a házasságtörő asszonyt, a porba írt, és azt mondta: az vesse rá az első követ, aki szívében nem vétkezett. Aki szóba állt a samáriai asszonnyal, aki az igalmas samaritánusról mondott példázatot. Botrány, az igaz zsidó gyűlöli a samaritánust, aki hitének megcsúfolója, rosszabb, mint a pogányok. A példázat szerint ki segít a bajba jutott zsidón, akit az útonállók félig agyonverték? A lévita, zsidó társa, testvére? Ez, az vagy amaz igazhitű zsidó ember? Mind elmennek mellette. A samaritánus segít rajta, a gyűlölt, a

pogánynál rosszabb. Ő az igaz ember, nem pedig az a sok zsidó, aki mind törvénytisztelő, aki mind tudja a legfőbb parancsolatot: szeresd a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből. És tudja azt is: szeresd felebarátodat, mint magadat. Nem a farizeus kell Jézusnak, hanem a törvénszegő asszony, a törvénszegő tanítványok, akik szombaton kalászt tépnek. Akik nem mossák meg a kezüket. Nem a farizeusok házába ül be vacsorázni, bár hívják, hanem a gonosz, bűnös vámszedő házába. A kurtizánok közé megy el, mert „bizony mondom néktek, nekik van szükségük megtérésre”. Az első nagy liberális nem más, mint Jézus Krisztus – mondom én. Mit mond egy másik értelmes keresztény – kérdezem –, egy gondolkodó hívő, nyílt és türelmes református? – Ezek mind a könyv szavai és szókapcsolatai. Hogy ez botrány. De ugyanaz a botrány, mint ami az Úr Jézus Krisztus volt a farizeusok szerint. Az igazi hit és értelem botrány a mai farizeusok szemében is, akiknek egy jelentős része – bocsánat! – az egyházakban húzódik meg.

Lanczkor Gábor Eszik a szénát

A Ság közelében haladt el a Savaria-Aquincum út kikövezett egyenes csíkja, a hegy kemény lankáira szőlőt telepítettek, legelőször írva

felül az őstermészetet. A sima hegytetőn a castrumból nézték a közelgő barbárhadat. Elrejtőzködni a közösségi tudás elől és nem-lenni azóta is külön dolog maradt,

amikor ott kettévált halk cuppanással, mint két isten érett ajkai. Madarak hangja a szőlők fölött, a hajnali udvarban zizegő lovak eszik a szénát.

Fabiny Tamás

Két „egyházpolgári kezdeményezés”-ről

Kedves jelenlévők!

Hadd kezdjem néhány személyes vonatkozással, részben a kötet címéhez is kapcsolódva. Anélkül, hogy a párhuzamot erőltetném, a Baár-Madas és a Fasori Evangélikus Gimnázium indulása között volt némi hasonlóság. Az utóbbinak 1989. szeptember 1-jei újraindulásától néhány évig hitoktató lelkésze lehettem, és az a tény is az említésére kötelez bennünket is, hogy Bibó István felesége, Judit is itt tanított éveken keresztül. Feleségem őrizte meg a gyászelentését 2002-ből egy megrendítő Pilinszky-verssel, a *Van Gogh imája* című, „Csatavesztés a földéken, honfoglalás a levegőben” kezdetűvel. Hogy tudatos volt-e az áthallás, nem tudom, de annak idején azt írtátok a partecédulára, Pista, hogy Bibó Istvánné Lipcsei Judit *hittel és értelemmel* viselt szenvedés után hunyt el. Ennek a könyvnek a címe: *Hit és értelem*. A szenvedésben is van hit és értelem, a küzdelemben is van hit és értelem, az egyházi életben is van hit és értelem, a tudományos teljesítményben is van hit és értelem.

Ha már a feleségemet is belekevertem ebbe a történetbe, annyit hadd mondjak még, hogy ő azóta is hálásan idézi fel életének azt a néhány hónapját, amikor a Sylvesterben taníthatott. Egyszer csak egészen meglepő telefonhívást kapott – akkor végzett az egyetemen –, nem menne-e tanítani az újonnan indított Sylvester János Protestáns Gimnáziumba. Amíg a családi körülmények ezt lehetővé tették, gyermeke születéséig, ott tanított. Így rajta keresztül egy kicsit közelebről is láthattam az iskola életét.

Donáth_László <donathus@gmail.com> 2017. dec. 29., P 11:58 ☆ ↶ ⋮
 címzett: DRE ▾

Tisztelt Püspök Úr!

Válaszát megköszönve sikerekben gazdag új évet kívánok Önnek! Egyúttal gratulálok a református egyház részére -- e hét szerdáján kihirdetett kormánydöntéssel -- juttatott 58 633 482 000 Ft állami támogatáshoz.

Kérem Püspök Urat, gondolja át, hogy ebből a jelentős summából rendelkezésre áll-e 500.000 Ft forrás az ifj. Bibó István beszédeiből szerkesztett könyv kiadására, tekintve, hogy ez az összeg Balog Zoltán lelképásztorn-miniszter adományának kevesebb mint egyszázszázrészé.

Tisztelettel köszönti,
 Donáth László

Az evangélikus vonatkozásokról még annyit hadd szóljak, hogy a Credo Evangélikus Műhely című folyóiratban 2001-ben Bibó István nagyon jó összefoglalást adott az indulásról, 2011-ben pedig ezen a helyszínen tartott egy nagyon fontos építészeti-kultúrtörténeti előadást a Deák téri épületről és Pollack Mihályról, kicsit visszakanyarodva eredeti szakmájához, a művészettörténethez.

Még néhány szót a családról, amely megkerülhetetlen Bibó István esetében. Egy idézet a könyvből: „Olyan családban nőttem fel, ahol tiszta és hiteles példáit láthatam annak, hogy a kereszténység és közéleti felelősség, hit és értelem, erkölcs és politika nem egymást kizáró, hanem egymást feltételező, pontosabban egymással ok okozati módon összefüggő dolgok. A kereszténységből, többek között, közéleti felelősség következik, a hitből az értelem használata és művelése, az erkölcsi döntésből pedig, adott esetben, a politikai cselekvés vállalása.” Az utóbbi nyilván utalás édesapjára – éppen a tegnapi évfordulón is felidézett – cselekedetére, tudniillik hogy 1956. november 4-én a Parlamentben maradt, és egy írógépen lepötyögött nyilatkozatban fordult az ország és a világ közvéleményéhez. Erre is reflektált, egy 56-os gimnáziumi megemlékezé-

sen tartott beszédből idézek: „Ahhoz, hogy erre valaki alkalmas legyen, a történelemben időnként belépő Isten kiválasztó kegyelmén kívül, az illető részéről az kell, hogy lelkileg és szellemileg, hitben és értelemben készen legyen. Legyen miből erőt merítenie ahhoz, hogy ne térjen ki a feladat elől akkor sem, ha fél, és legyen világos számára, mit kell tennie vagy mondania.” Egyebek mellett ez az a családi indíttatás, amely ezekből a sorokból is nagyon jól kiderül. Bibó István több beszédében is utal arra – ami nekem újdonság volt, hiszen olyan közletről nem ismerjük egymást –, hogy az 1950-es évek végén egyszerre érte a megtérés és a forradalom élménye. „Az 50-es évek végén fogtam fel – írja –, ezt is szinte egyszerre, hogy kicsoda az apám és a nagyapám.” – itt Ravasz Lászlóra utal –, de ezzel párhuzamosan egy megtérési folyamat részese is, tehát a hit és az értelem egyszerre jelenik meg egy fiatalember életében.

S ha már Ravasz László is szóba került: a könyvben többször találunk rá utalást, hogy gyerekkorában hogyan tekintett nagyapjára. Elmondja, hogy sértett ember lehetett volna, de derűs és szuverén módon gondolkodó ember maradt. Azt is leírja, hogy ismeretei szerint a zsidókérdés kapcsán volt Ravasz Lászlóban bűnbánat. És az örök

kérdés: Ravasz és az idősebb Bibó viszonya, túl a családi köteléken. Így ír a kötetben: „Két külön politikai glóbuszon éltek, egyik sem hatott igazán a másikra”. Ravasz László két világháború közötti működését, az akkori politikai rendszerrel való kapcsolatát, annak jellegét lehet és kell is vitatni, de az biztos, hogy a direkt politizálást azon a szinten és azon a színvonalon, ahogy némelek ma űzik, nem tűrte volna az egyházban. Ez fontos üzenet 2018 számára, egyházaink számára, az egyházak direkt politizálására vonatkoztatva.

A következő csomópontot egy olyan kifejezés jelzi, amelyet Judittal, a feleségével együtt használnak. Nem egyszerűen csak polgári kezdeményezés az iskola újraindításával összefüggő tevékenység, amilyen akkor, a rendszerváltás hajnalán számos akadt, hanem „egyházpolgári kezdeményezés”. Így nevezi azt, hogy Tóth Károly akkori püspökhöz és persze másokhoz fordultak. A hivatalos csatornának 86-ban az akkori dunamelléki püspök irodájának kellett lennie. Felidézi, hogyan volt a 48-as államosítás, az 52-es államosítás – amikor egyébként az evangélikus egyháznak, úgy mond, önként és dalolva fel kellett ajánlania a megmaradt fasori és Deák téri gimnáziumát is, ahogy a református egyház is felajánlotta a 48-ban még meghagyott intézményeit. Az evangélikus egyháznak azonban a Teológián kívül semmilyen oktatási intézménye nem maradt. Tehát már 86-tól elindult az iskola szervezése. Érdekes, hogy erre később hogyan tekint vissza, ez is egyfajta korrajz: „Az iskola szervezését egy előregegett, kiszámítható, puha diktatúrában kezdtük el, és mire eljött az első évnitő, egy fiatal, kiszámíthatatlan, kemény demokráciában találtuk magunkat.” Néhány év alatt nagyot fordult a világ. Még Pozsgay Imrét is megkeresték, hogy személyes találkozó vagy levélváltás volt-e, nem tudom. 1988 elején még azt fontolgatták,

hogy az állam és az egyházak közötti egyezmény 40. évfordulója, amelyet a református egyház az elsők között kötött meg, kedvező klímát teremt az egyházi iskola visszaadására. Az év végén már a kutya sem emlékezett meg az egyezményről, annyira felgyorsultak az események. Bár inkább a világban, mint az egyházban.

Hogyan is indult ez a bizonyos egyházpolgári kezdeményezés? A célt a következőképpen határozták meg Judittal és az induló csapattal: nagyobb mozgástér az egyháznak a társadalomban, belső egyházi változások. A következő nagyon kritikus mondatot írja Bibó: „a protestáns egyházak még nem számoltak le a maguk sztálinizmusával”. Megjegyzem, ez a kijelentés nem csak 80-as évek végén, de talán még évtizedekkel később is érvényes. A következő cél, vagyis hogy mi az egyház lehetősége és feladata a jelen korban: „Kilépni a nyilvánosság elé, de nem a közvetlen politikai színpadra, hanem az örök egyházi küldetésünk betöltése a feladatunk” – írja 1989 januárjában. „A munkát az alapoknál kell kezdeni, térben a gyülekezeteknél, időben pedig a fiatalságnál, és mindenképpen a fejben és a szívekben”.

Megható vagy megrendítő, hogy 1990. szeptember 1-jei évnitő beszédében a 126. zsoltárt idézi: „Mikor visszahozta az Úr Sion foglyait, olyanok voltunk, mint az álmodók, akkor megtelt a szánk nevetéssel”. És érdekes kiegészítést tesz hozzá: „Fáradtan, de örömmel telve itt lehetünk”. Majd ez az érdekes metafora: „Hosszú idő után, erdőirtások után ültethetünk most”. Erdőirtások után kezdték az ültetést, de később sajnos meg kellett tapasztalniuk, hogy bizony sokan ki akarták vágni ezeket a kis ültetvényeket.

Ez át is vezet a következő csomópont-hoz, amelyet úgy fogalmazott meg: „Támadások keresztútjében”. Itt is érdemes – anélkül, hogy a részletekbe mennénk – a módszerre figyelni. Egy névtelen olvasói le-

Feladó: @raday28.hu>
 Dátum: 2018. február 2. 12:12
 Tárgy:
 Címzett: "donathus@gmail.com" <donathus@gmail.com>

Donáth László nagytiszteletű úrnak

Kedves Nagytiszteletű Úr!

Még az elmúlt év során érkezett levelére válaszulva tisztelettel tájékoztatom, hogy a református egyház részére juttatott nagy összegű állami támogatás kizárólag beruházási célokat szolgál. Így ebből a summából nem tudok könyv kiadást támogatni. /S miután sosem voltam politikus, nem tudom milyen trükköt kellene itt alkalmazni./ Egyházkerületünk költségvetése február folyamán lesz kész, ha szükséges a támogatás, állok rendelkezésére.

Tisztelettel: Dr. Szabó István püspök

Feladó: **Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség** <evangelikusbekas@t-online.hu>

Date: 2018. márc. 7., Sze, 11:14

Subject: Ifj. Bibó István könyvének kiadása

To: @raday28.hu>

Cc: <donathus@gmail.com>

Dr. Szabó István püspök úrnak

Nagytiszteletű Püspök Úr!

Donáth László lelkész megbízásából örömmel tájékoztatom, hogy az Új Köztársaságért Alapítványtól a mai napon érkezett 495.000 Ft-os támogatásnak köszönhetően elhárult minden akadály Ifj. Bibó István Hit és értelem című kötetének megjelentetése előtt. A könyvkiadási költségekhez az NKA, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, az Új Köztársaságért Alapítvány és a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség járult hozzá.

Bizunk benne, hogy a sokszínű támogatói kör önzetlen és gyors segítségnyújtásából hamarosan megszülető kötetet a magyarországi reformátusság képviselői is javukra forgatják majd.

Tisztelettel:

dr. Horváth Karolina jogtanácsos

Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség

vél, legyünk pontosak, egy TM monogramú olvasói levél az akkori Pest Megyei Hírlapban mindenféle inszINUÁCIÓVAL: hogy a tantestület liberális, hogy az iskolában szervezett politikai önképzőkör liberális, hogy Bibó István csatlakozott a Demokratikus Chartához (bár nem csatlakozott). Így fogalmaz Bibó: „Mindez képmutató mellébeszélés, mely a bátorság, nyíltság és egyenesség hiányát takarja”. Ezekre az egyházi férfúkra, akiket elég kritikusan minősített, sajnos én sem találok mentő körülményeket. Könnyen beszélek a másik egyházzól, de a saját egyházamat is nézhetném, mert

bizony nálunk is sokszor előfordult képmutató mellébeszélés, amely a bátorság, nyíltság és egyenesség hiányát takarta.

Ez a névtelen, csak szignóval ellátott „ártalmatlan” olvasói levél volt az első, aztán jöttek az úgymond ártalmatlan szülői támadások – milyen tankönyvet használnak, milyen nem –, aztán a denunciálás egyházi értelmiségi körökben, majd a zsinati támadások. Jogi eszközöket vettek a kezükbe a zsinati atyák: nyolc év tanítási gyakorlatot szabtak meg feltételül az iskolavezetéshez. Bibó Istvánnak nem volt, nem is lehetett nyolc éves tanítási gyakorlata. Akkor szigo-

rították meg a szabályozást, egyfajta lex Bibóként, ahogy ő nevezi valahol. Egy 95-ös levélben így ír: „A döntések buta és szél-sőséges politikai motiváltsága egyértelmű”.

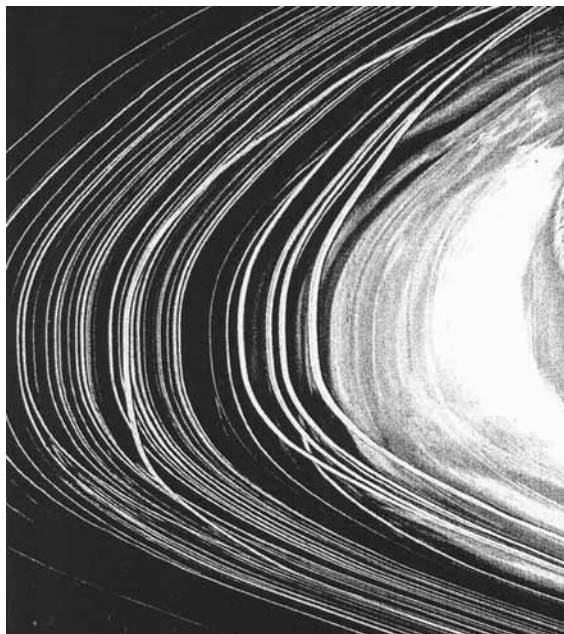
Érdekes volt levélváltása egy általam nem ismert értelmiségi barátjával vagy kollégájával, aki egy Ottlik-idézetet ajánlott a figyelmébe, ellene fordítva: „Az ember ne árulja el a hazát akkor sem, ha rohadt a hazá” – írja Ottlik. Erre egy nagyon szép, ha lehet ezt esztétikailag értékelni, választ ad Bibó István: „Az ember tényleg nem árulja el a hazáját akkor sem, ha rohadt az a hazá, sem a képmutató egyházát, sem a részeses apját, sem az utcasarkon álló, részeses anyját, de mit csináljon az ember, ha az öccsét a részeses apja agyon akarja verni, ha hűgát az anyja az utcasarokra magával akarja vinni, ha a hazá a Don-kanyarba küldi a polgárait, ha az egyház nemcsak képmutató, hanem erre is nevel, méghozzá kiszolgáltatott gyerekeket nevel erre.” Nagyon egyértelmű üzenet ez.

Két irányzat frigyéről tanúskodik ez a dokumentumkötet. A szerző maga is meghatározza ezeket: az egyik – a szerinte stílusában és a hangsúlyaiban minimum gyanús – a magyarságot véli képviselni, és mivel ő liberális, ennek képviselői kétségbe vonják magyarságát. A másik csoport pedig meg van győződve arról, hogy az igaz hitet, a tiszta bibliai tanítást ők, és csak ők képviselik, nem az iskola. Gyanús, aki nem úgy hívó, ahogyan ők azt elvárják. A jellemzés szerint itt két azonos nemű korlátoltság szövetségéről van szó. Egy hazaffy – ahogy írja – és egy nagyon kegyes (én teszem hozzá, sokszor kegyetlenül kegyes) megközelítésnek a sajátos frigyéről. Ma is látunk ilyen sajátos frigyet. Jellemzője, hogy szekértáborokban gondolkodik, agresszív módon lép fel a másik ellen, és hiányzik belőle a humorérzék. Vekerdy Tamás is utalt erre, az ironia, az önironia és általában a humorérzék hiányára. Erre maga Bibó is igyekszik pél-

dát adni. Egy Weöres Sándor-idézet kétszer is előfordul előadásában – az ember ugyanazt az idézetet vagy példát óhatatlanul elmondja más környezetben –, az *Anticingárra* gondolok. Felolvasom, mert nagyon tanulságos. Én, megmondom őszintén, nem ismertem ezt a pár sort: „Végre kiderül, mindennek okai a cingárok. Ők állnak lesben az utcán, s ha öregasszony jön, nem köszönnek. Nagyobb gondjuk, hogy szalmakalapjukat kicseréljék sorsjegyre, s Európa vizeibe krokodilt honosítsanak, ott se legyen biztonság. Mindig hajnalban az ágyban kezdik üzemüket, aztán mennek az utcára. Olyik hivatalba jár, más színleg pincér vagy lakatos, mert mind álcázza magát. De igazi mesterségük a cingárság. Most végre kiderül, mindennek oka a cingárok”. Azt hiszem, Weöres Sándor tudott valamit. Erre a humorra szüksége is volt Bibó Istvánnak, hiszen amivel megvádolták, amit terjesztettek róla-róluk, nyilván csak nagyon erős lelki önuralommal volt elviselhető. Eléggé erős minősítések szerepelnek a könyvben is: szerepzavaros és hatalommániás előljárók, egy szűk érdekcsoporttal (az egyház akkori vezetésével) szemben áll a széles érdektelen csoport, amelyből teljesen hiányzik az önálló gondolkodás, a tájékozódás és a véleményalkotás képessége, szándéka vagy akárcsak igénye.

A sok támadás után aztán jött az újrakezdés gyötrelme a Protestáns Gimnáziummal. Nagy kérdés persze, hogy mitől protestáns. Tanulságos, hogy az egyházvezetés hogyan próbálta, ha mással nem, elhallgatással, a hirdetések megakadályozásával fékezni az ügyet, és hogyan sikerült mégis elindítani. Ebből a korszakból csak rövidebben idézek néhány dolgot a szabadság és önkormányzatiság összefüggésében, amit a Sylvesterben mondott beszédekben olvastam.

A „szabadság” egyfajta pedagógiai programmá vált, mégpedig három síkon. Az első kérdés: van-e szabadság Magyarországon

az egyház számára, és tud-e ezzel az egyház mit kezdeni? A második: van-e szabadság az egyházban egy iskola számára, tud-e ezzel az iskola mit kezdeni? A harmadik: van-e szabadság az iskolában a diák és a tanár számára, és tudunk-e ezzel mit kezdeni? A szabadság körei teljesen logikusan következnek egymás után. Az iskola megközelítése: nem felekezeti rezervátum, hanem az egyház és a világ találkozásának kitüntetett helye.

Számomra az is nagyon bátorító volt, ahogyan a 2002-es parlamenti választások idején – akkor is eléggé bolondok háza volt az országban – Bibó István egyfajta féltő szeretettel fordult a tanárkollégákhoz és a diákokhoz a következő kéréssel (vagy igazgatói utasítással): „Politikai megnyilatkozásainkban és vitáinkban vigyázzunk stílusunkra és szóhasználatunkra. Izgatott, feszült vagy letargiába sülyedt kollégánkat ne ingereljük, és ne keserítsük tovább az általa becsült politikusok, pártok gúnyos vagy indulatos emlegetésével. Gyerekek politikai

meggyőzésének még a látszatát is kerülni kell. Egyik oldalról se fogadjuk el a riogatást, és ne adjuk meg magunkat semmiféle félelemnek. A kereszténységet ne kössük egyik párthoz sem, mert Jézus ezt mondta: »Az én országom nem e világból való« (Jn 18,36). Mellődöngetően keresztény párt is lejáráthatja az egyházat, az is a kereszténységet, sokkal hatékonyabban, mint az egyház ellenfelei. Különösen is demokráciában, ahol előbb-utóbb mindenkiről kiderül a saját valóságos színvonala”. Mindennek gyakorlati alkalmazása a hétköznapiakban: „nem tetszik a rendszer?” feliratú táblát vezettek be az iskolában, hogy csipkelődő, kritikus, de nem névtelen megjegyzéseket tudjanak írni, és ezen keresztül a demokrácia íratlan szabályait tanulják, gyakorolják a diákok.

Még egy konkrét példa: a „Cigányok Gyergyóban” kiállítás 2007-ben. Olyan megjegyzés is érkezett, talán diákoktól, hogy nem fényképezni kellene őket, hanem visszaküldeni a putriba vagy börtönbe zárni őket. A kötetből megtudjuk, hogy ugyanaz a fotográfus, aki a cigányokat fényképezte Gyergyóban, készítette a megrendítő képeket Torockószentgyörgyről, s ez utóbbinak ájult tisztelettel és csodálattal adóztak ugyanazok az emberek, akik mindenféle ocsmányságot mondtak a másik kiállításról. Pedig mindkettő magyar, a gyergyói cigány és a torockói is.

„Az emberi becsület és ítélőképesség törékenysége” című igazgatói levél háttere: két diákot lopáson kaptak egy üzletben. Tettüket megbánták, szegyllték, büntetésük, hogy osztálykirándulásra, külföldre nem mehetnek. Az a nyilvános kérés nagyon tanulságos, amellyel a diáktársakhoz fordult: „Kérlek benneteket az eset kapcsán, ne az elkövetők személyét és ne a

körülményeket hibáztassátok, és ne legyetek magabiztosak abban, hogy veletek ilyen vagy hasonló soha nem fordulhat elő. Minden szörnyülködés és ítékezés nélkül gondolkozzatok el az emberi becsület és ítélőképesség törékenységéről”. Pásztori hang. Nem lelkipásztori, de egy igazgatói–pásztori hang, amely arra figyelmeztet, amit Pál apostol úgy mond: Aki tehát azt gondolja, hogy áll, vigyázzon, hogy el ne essék! (1Kor 10,12).

Ugyanez a féltő szeretet van a kollégák iránt is a Sylvester indulásakor egy Strassbourgól írott levélben: „Vigyázzatok egymásra, mert ilyenkor, a feszültség felengedésekor, sokkal könnyebb megbántani egymást. Mindenki meglődül, de a sok várakozástól elnyűtt idegekben még ott van a fáradtság”. Azt hiszem, ez is egy olyan kollegiális, szeretetteljes hang, amely mindenképpen példaadó.

Befejezésül egy idézet a tiszteletről. Vekerdy Tamás is utalt a tiszteletre. Mit jelent tiszteletet elvárni, vagy még inkább, tiszteletet adni? Pár mondatot idézek az Alternatív Közgazdasági Gimnáziumban 2012. február 1-jén, a Várhegyi György-díj átadásakor diákoknak elmondott beszédből. „A valóban tiszteletre méltó embernek alapjában véve nincs szüksége arra, hogy őt tiszteljék, mert elsősorban nem ő nyer vele, hanem az, aki tiszteli. Nekem jó, hogy volt egy apám, akit ma is tisztelhetek, nekem jó, hogy volt egy professzorunk az egyetemen, akit évfolyamtársaimmal együtt ma is tisztelhetünk. Nektek lesz jó, ha találtok olyanokat az életetek során, akiről azt sóhajtjátok egymásnak vagy magatoknak: de jó, hogy léteznek ilyen emberek! Tiszteletpótlékok vannak, sztárolás, rajongás, a »cuki pofák« népszerűsége és hasonlók. [...] És ne felejtsetek, ha tisztelsz egy hajléktalant vagy egy államelnököt, egy rozzant öregembert vagy egy szép, fiatal nőt, egy koldust vagy egy egyetemi tanárt, a tanárod

vagy a konyhás nénit, nem ő lesz több, jobb ezáltal, hanem te magad leszel jobb minőségű ember. Ha tiszteled a portást, a kukást, a veszekedő lakót a szemközti tízelemelezből, azáltal sem ő lesz értékesebb, hanem te. [...] Legyetek tisztában azzal, hogy tiszteletre méltó csak az lesz, aki maga is tisztelettudóként kezd. Azt kérem tehát, pontosabban azt kívánom nektek, legyen olyan emberetek, akit szívből tisztelni tudtok, és válogatás nélkül tiszteljétek a mások emberi méltóságát.” Én ebből a könyvből a tiszteletet tanultam meg, ezért örülök és köszönöm, hogy egyik méltatója lehettem.

Lanczkor Gábor Triple Negative

Tüzek égnek lenn a tónál,
Idelátszanak; a férfiak nem,
Akik a nádat égetik.

A Hegyestű megbontott oldalában,
A bazaltorgonák mélyedéseiben
Fényesen fehérlik
A szél-tapasztotta hó.

Három kihült vulkán,
Három megbontott vulkánkúp:
A Hegyestű, a Ság, a Badacsony –
Akár a Lánchíd vagy a Parlament:
Épületesek.

A bemetszés rajtuk elemi –
Míntha ollóval lenne megcsónkítva
A sziluetjük,

A Hegyestű megbontott oldalában,
A bazaltorgonák mélyedéseiben
Fényesen fehérlik
A szél-tapasztotta hó,
S tüzek égnek lenn a tónál,
Idelátszanak; a férfiak nem,
Akik a nádat égetik.

In memoriam

Valachi Anna

1948–2018

„Gyerekek, ne várjatok tőlem több cikket: dögróvason vagyok: egész nap fájdalomtól fetrengek. Jó volt Veletek. Sok puszi: Anna”. Első olyan levele, amelyben nem azonnal rábólintott valamire, hanem lemondott valamit, 2018. augusztus 23-án érkezett. Április óta gyűjtötte az erőt, hogy megírja cikkét a Hét Hárs szenvedés tematikájú számába Rákos Sándorról. Írni már nem tudott, de még előbányászta maga helyett Tverdota György egy régi József Attila-tanulmányát a Nagyon fáj-ról s egy Stark András-részletet, amelyet Hét Hárs-méretűre szerkesztett. Élete ekkor már csak fájdalom volt, s alig néhány hónapja volt hátra: 2018. november 16-án meghalt Valachi Anna, József Attila egyik legkiválóbb kutatója, Rákos Sándor monográfusa. A békásmegyeri templomban december 15-én tartott gyászistentiszteleten Donáth László prédikált, Tverdota György, a József Attila Társaság elnöke, Takács Mónika, a Pszichoanalízis és művészet sorozat szerkesztésében utóda és Borgos Anna, az Imágó Budapest szerkesztője beszélt róla, életét testvére, Valachi Mária idézte meg, Erős Ferenc pszichológus és Báthori Csaba költő emlékezése és Balla Zsófia verse január 7-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban hangzott el. Valachi Anna publicisztikáit, tanulmányait és férje, Horváth Dávid fotóit őrzi a Hét Hárs megannyi száma. Őket együtt a hét hárs.

Lanczkor Gábor
Emelet. Olvas fehérszakállasan

Nincs itt. A Sághegy-kráter mély kiszögellésének végénél
 a nagy tufatömb.
 Elástam oda mögé az itt álló
 dalt.

Valachi Mária

Anna-búcsú

Alig fél éve, hogy nővérem búcsúztatta egy-szülött lányomat, Dórit. Anna már nagyon beteg volt, akkor azonban megcserélődött a szerepünk: neki kellett tartania bennem a lelket. Ahogy a betegsége elhatalmasodott, és a fájdalmi egyre elviselhetetlenebbek lettek, megint rám került a sor: én bátorítottam, küldtem neki a csodaszereket és csodatanácsokat Kanadából, de mindketten tudtuk, sietnem kell haza, hogy még utoljára lássuk egymást, és elbúcsúzzunk egymástól. Áldom a sorsunkat, hogy sikerült.

Most én állok itt, hogy beszéljek arról, amire csak én emlékezhetek: Anna gyermekkorára, fiatalkorára, és hogy milyen sokat köszönhetek neki, hiszen nemcsak testvérem volt, hanem a legjobb barátom, bizalmasom, példaképem. És beszéljek arról is, hogy milyen boldog ifjú feleség és fiatal édesanya volt, akinek sikerült, úgy sikerült gazdag, maradandó életművet felépítenie Dáviddal, hogy két fiút neveltek emberségre, tisztességre.

De hogyan is kezdődött a mi közös életünk? Anna két évvel volt idősebb nálam, és szüleink, hogy megelőzzék a testvéri féltékenység kialakulását, annak rendje s módja szerint már jóelőre felkészítették őt az érkezésemre, így ő izgatottan várta a napot, amikor megjön a kistestvére. Sajnos egy kis hiba csúszott a tervbe, mert szüleink kisfiút vártak, mindvégig a kis Gyuszikáról beszéltek, még egy kis szobrot is vettek, amelyet a kis Anikó nézegethetett addig is, amíg megérkezik a kisöccse. Így aztán érthető volt nővérem csalódása, amikor hazavittek engem, és megmutattak neki. A családi krónika szerint kétéves nővérkém azt kérte, vigyék viszsza Marikát, és hozzák haza Gyuszikát... Becsületére legyen mondva, hogy később sem

az ő részéről, sem szüleim részéről nem tapasztaltam, hogy nem kívánt gyermek lennék.

Anna fizikailag gyengébb volt, étvágytalan és vérszegény. Én az ellentét: kicsattanó egészség, eleveenség. Szüleink úgy próbálták nővérkémet evésre biztatni, hogy az asztalra tettek egy vándorzászlót, és az kapta, aki elsőnek fejezte be az ebédet. Ő jó tíz perccel előbb kezdhetette az evést, az időt aztán kénytelenek voltak a szüleink növelni, hogy néha ő is megkapja a jutalmat.

Anna már gyerekkorunkban is legszívesebben egy meleg sarokba behúzódva olvasott, én meg roliztam, rohangáltam, ugráltam. A családi képeken ő majdnem mindig szomorú, nekem meg fülíg ér a szám. Rákospalotán laktunk, ott jártunk iskolába, és mindketten énekkarosok voltunk. Az általános iskolában Bányász tanár úr a legjobb énekesekből egy kis kamarakórust szervezett, amelybe bevette a nővéremet is. Ez volt az első eset, hogy én nem csinálhattam azt, amit a nővérem, és ezért megkértem a tanár urat, hogy én is tagja lehessen a kamarakórusnak. Csodálatos pedagógiai érzéssel azt felelte, nekem sokkal fontosabb feladatot ad: a próbákon én vezényelhetek. Büszkén álltam a kórus előtt, és nem vettem észre, hogy mögöttem a tanár úr vezényel.

Édesapánk hamarosan levitt a Testvériség Tornaklubba, hogy a mozgékonyágomat szervezett keretekbe terelje. Nővéremet is beíraták, hogy kicsit erősödjön. Anna ekkor már igazi nő volt, és a nyári edzőtáborban is minden tornászfiú körülötte sündörögött, amikor csak lehetett.

Mindig nagyon szerény anyagi körülmények között éltünk, sokáig bérelt lakásban, fürdőszoba nélkül, a vizet az utca végén lévő kútról vittük haza, a „mellékhelyiség” a kert távoli végében lévő fabódé volt. Már gimnazisták voltunk, amikor egy kis lakótelepi la-

kásba költöztünk. Annával egész életünkben közös hálósobában aludtunk, amíg férjhez nem ment, és ez a fizikai közelség lelkileg is összekötött minket; mindent megbeszeltünk, ismertük egymás barátait, együtt jártunk moziba, színházba, ragaszkodtunk egymáshoz.

Anna káprázatos szépség volt, amit ő talán nem is tudott. Hófehér arcát gyönyörű fekete haj keretezte, világítóan kék szeme pillantásától még az érett férfiak is zavarba jöttek. Édesapám legjobb barátja gyakran látogatott hozzánk, asztalos volt, és készített nekem egy alacsony gerendát, hogy ott-hon is gyakorolhassak rajta. Miután engem üdvözölt, mindig ezt kérdezte: „hát a szép lány nincs itthon?” Nem mondom, hogy nem bántott a kérdés, de sosem voltam féltékeny Annára, inkább büszke, hogy ő az én nővérem.

Anna már gimnazista korában szívesen írt rövid szösszeneteket, verseket, többet hozzám is. Máig megvan a kék füzet, amelybe ezeket gyöngybetűvel lejegyezte. Mindketten nagyon tudtunk lelkesedni színészekért, énekesekért, Simándy József kedvéért minden operát megnéztünk többször is, Kálmán Györgybe én voltam reménytelenül szerelmes. Anna nagyon szeretett volna színésznő lenni, még a Nemzeti Színházban is volt stúdiós, de nem vették fel a Színművészeti Főiskolára. Maradt tehát az újságírás-

nál. Ezt egyre jobban megszerette, és élete párját is e szakmának köszönhetette, hiszen egy riport alkalmával ismerkedett meg jövendőbeli férjével, Horváth Dáviddal, aki a fotókat készítette a riportjához. Életre szóló szerelem szövődött közöttük.

Házasságkötésük után Anna Dávidhoz költözött, de arra nem számítottunk, hogy a szétválás mennyire megvisel mindkettőnket. Harminc évig egy szobában éltünk, együtt keltünk és fektedtünk, mindent megbeszélünk, és ezt a köteléket mindkettőnknek fájdalmas volt elszakítani. Elmondta, hogy sokáig rémálmai voltak, ahol engem elraboltak vagy bántottak, és ő nem tudott megvédeni. Nagyon lassan, de végül mindketten túljutottunk ezen a traumán, mert azután is sokat találkoztunk, én minden házibulijukon ott voltam, a kaposvári színházba is együtt jártunk le, és amikor Anna terhes lett Bencével, én vittem őt rendszeresen orvoshoz, bevásárolni a kis Fiat 500-ommal.

Bence megszületésével Dávid új szenvedélye is megszületett, gyönyörű családi fotók készültek Annáról és a gyerekekről, Bencéről, majd Vincéről.

Én ekkor régi gimnáziumunkban tanítottam, és tanítás után mindig siettem hozzájuk, hogy segítsék a nővéremnek a gyerekekkel. Dávid az Ország-Világnál dolgozott, és sokszor engem is felkért modellnek. Amikor Bence tízhónapos volt, az anyák napi címlapra kettőnket tett egy mesterien elkáptott pillanatban.

Hamarosan én is férjhez mentem, és több hónapig veszélyeztetett terhesként kórházban feküdtem. Egyik nap Annát vezették be, a mellettem lévő ágyat jelölték ki számára. Ekkor derült ki, hogy pontosan egyidős terhesek vagyunk, amin a vizelő orvosok igen jól szórakoztak. Nővérem pár hét múlva „szabadult”, nekem maradnom kellett, és még így is korán indult el a szülés. Mire kislányomat hazavittük, Anna második fia, Vince is megszületett. A sors útjai kifürkészhetetlenek: ez az időbeli egybeesés azt eredményezte, hogy Dórikám, akit csak cumisüvegből lehetett etetni, és ezért már majdnem elapadt a tejem, héthónapos koráig mégis anyatejen nőtt föl. Annától naponta kaptuk a friss, életmentő anyatejet, így nővérem volt a lányom dadája... Most már nemcsak édestestvérek voltunk, hanem gyerekeink tejtestvérek is.

Hamarosan hosszú időre el kellett válnunk. Családommal öt évre Montréalba költöztünk külszolgálatra. Annával sokat leveleztünk, a napokban iratait rendezve találok rá egy dobozra, amelyben ezeket a leveleket őrizte. Személyesen csak nyaranta tudtunk találkozni, és a három gyereken lehetett igazán észlelni az évek múlását. A válásom után a lányommal kivándoroltam Kanadába, mert az ott töltött öt év alatt nagyon megszerettük a kanadai életet. Sok nehézségen kellett átküzdenem magam, hiszen egyedül neveltem a lányomat. Amíg én ott próbáltam megvetni a lábam, addig Anna keményen dolgozott itthon, doktorált. Büszke voltam rá, és alig vártam, hogy ismét haza tudjak jönni látogatóba. Ilyenkor

szerettem volna egész Kanadát hazahozni nővéremnek és a családnak, elhalmozni őket mindazzal, amiben nekem részem lehetett. Ezért is szerveztem Annának és rendező barátónőjének, Felvidéki Juditnak egy kanadai irodalmi turnét négy városban, amelyet Calgary, Vancouver és Edmonton után Torontóban fejeztük be. Ott Anna József Attiláról tartott diavetítéses előadást, és levetítettük a József Jolánról szóló, *A megtalált szerep* című tévéfilmet, amelynek forgatókönyvét Anna írta, és amelyet Judit rendezett.

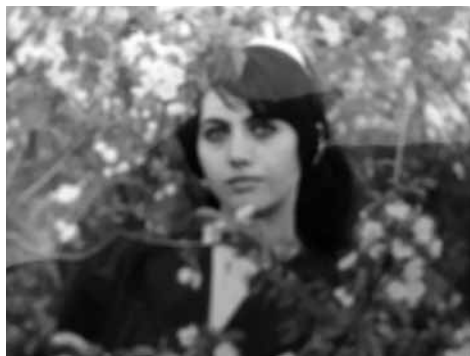
Egyre gyakrabban és egyre hosszabb időre látogattam haza. Édesanyánk betegsége miatt majd két évet töltöttem itthon, ezalatt sok kulturális élményben volt részünk együtt, s a családi ebédek ismét közel hoztak egymáshoz minket is, a gyerekeket is. Még egy családi József Attila-műsort is terveztünk, amelyben nővérem lett volna az elbeszélő, Bence fia zongorázott volna, én mondtam volna a verseket. Már ki is plakátoztuk, de valahogy nem sikerült „eladni magunkat”, és így a terv hamvába holt.

A fiúkért Annának mindent megtettek, kis lakásukban egy hatalmas zongora foglalta el a nagyszobát, hogy mindkét fiú gyakorolhasson. Bence ennek köszönheti, hogy elvégezte a Zeneművészeti Egyetemet és a mai napig ennek a szenvedélyének hódolhat szabadidejében. Vince tehetséges pantomimművész volt, de sajnos a társulat feloszlott, és nem futhatta ki magát ebben a műfajban. Az évek szaladtak, és a gyerekekből érett felnőttek lettek.

Dávid 2017. február 1-jén halt meg, a gyászból Anna sosem tudott felépülni. Őt is emésztette már a halálos kór. Ez év júliusában, mielőtt visszautaztam volna Kanadába lányom temetése után – bár már nagy fájdalmai voltak –, három napra elmentünk Lillafüredre a Palota Szállóba. Mindketten tudtuk, hogy ez lesz az utolsó közös élményünk. Anna nagy örömeire megtalál-

tuk József Attila szobrát, amelyet pár évvel azelőtt hiába kerestek Dáviddal. Szimbolikus, hogy Annáról ez az utolsó portré, József Attila szobra mellett, akinek kutatására a fél életét szánta.

Nagyon fáj az elvesztése, de hálásnak kell lennem azért a 68 évért, amely nekem e legnagyobb nővéremmel megadatott. Most már Dáviddal együtt békében nyugszanak.

Lanczkor Gábor Kétszer kettő

A Séd olvadáskor

Amit a napból kitakar egy fiatal hárs,
A völgyben
Pont annyi ez
A rohanó patak.

A Séd olvadáskor

Vakolatlan
Hátsó kőfalak
Érdes rücskeiben
A gyors fény úgy bukdácsol, mint a meg-
áradt Séd
Kőtömbök közt; és mintha egy pálca
Végére lenne föltűzve
Rézből:
Rohan a
Nap, áll.

Donáth László

Anna halála és hatalma

Ugyanarról a textusról fogok szólni, amelyről legelőször hallott engem Anna prédikálni 1987. május 24-én a ma már a Kékgyölyó utcában működő, de akkor még a Tartsay Vilmos utcai villában lévő budahegyvidéki evangélikus templomban. Ezen a napon kellett – szűk évvel apám halála után – megkezesztelnem Anna lányomat. A barátság hozta oda Annát, természetesen Dáviddal együtt.

Emlékeim torkomat szorongatják. Nem csak az irodalomtudomány temet, nem csak egy családnak van rettentő vesztesége. A barátság, ha igazi, nem hajlandó fejet hajtani a halál előtt, és azt mondani, ami megtörtént, akár a mi esetünkben, 32 évvel ezelőtt, az semmis, az pára, „hevel”, ahogy a Prédikátor mondja: merő hiábavalóság. A legszebb is meghal, hiába a szorgalom, hiába a tehetség, a rák, a különféle kórok és a ronda politikai rezsimek megalázhatnak. Én Annában nem csupán az irodalomtörténést tisztetem, bár elkápráztatott, hogy egyetlen évben öt kötetet jelentetett meg József Attiláról. Anna nem csupán Modigliani-modell, hanem az, aki gyöngéden és szemérmesen a másokban is erősíteni tudta a lelket, hogy írni kell.

Amióta ismerem, Anna mindig írt, mikor mit kellett és lehetett: újságot, könyvet, levelet, tudományt és esszét, szépet és igazat. Mégis mindnyájan tudjuk, de elsőbben fia, hogy valami mindig előbbre való volt még az írásnál is. Szeretete minden művénél nagyobb. A vágy, hogy a másik a csontjában és a húsában és az idegeiben tapasztalja meg, ki is ő. És ha eljut odáig, hogy könyvét olvassa, talán meg is érti, és ha megértette, társául szegődik, ha más is a foglalkozása, a hite és a szokásai.

Anna, ha kellett, velem együtt dolgozott. Ő át akarta és át is tudta hidalni azt a távolságot, amelyet magába sűrít e tény: édesapja újpapjai tanácselnök volt, már akkor is, amikor az én apám a váci fegyházban ült. Édesapja akkor is megkérdőjelezhetetlen volt számára, amikor lelkével-lényével azokhoz az értékekhez kötődött, amelyeket én apámtól örököltem. Anna élete ékes bizonyossága annak, hogy csak az a szeretet ér valamit, amely átveli az ilyen „történelmi” távolságokat. Így és ezért lettünk egyek abban, hogy azt a világot, amely megaláz és kifoszt, el kell takarítani. A Kádár-rezsimet szívből utáltuk, a Szent István körút 15.-ben együtt Dáviddal és Bálint B. Andrással, Spiró Györggyel és Ittész Nórával beszélgettünk és ittunk, összebújtunk, és hittünk abban, hogy túléljük azt a mocskos világot. Azt túl is éltük. Néhányunknak talán még ezt is sikerül.

A textus, amelyről 1987-ben szóltam, és amelyet végezetül imádság gyanánt most megidézek, Anna imája Sámuel első könyvéből: *„Akkor így imádkozott Anna: Örvendez szívem az ÚRban, visszaadta erőmet az ÚR, felnyílt a szám ellenségeim ellen, mert örültek szabadításodnak. Nincs olyan szent, mint az ÚR, rajtad ké-*

vül senki sincsen, nincs olyan kőszikla, mint a mi Isteniünk. Ne beszéljétek oly sokat, büszkén, gőgösen, ne hagyja el szátokat kérkedő szó! Hiszen mindentudó Isten az ÚR, és a tetteket Ő méri le. A hősök íja összetörök, de az elesettek erőt öveznek fel. A jóllakottak elszegődnek kenyérért, de akik éheztek, folyton ünnepelnek. Hetet szül, aki meddő volt, és gyászol, akinek sok fia volt. Az ÚR megöl és megelevenít, sírba visz és felhoz onnét. Az ÚR tesz szegénnyé és gazdaggá, megaláz és felmagasztal. Fölemeli a porból a szűkölködőt, és kiemeli a szemétből a szegényt, leülteti az élőkölökkel együtt, és főbelyet juttat neki. Mert az ÚRÉi a föld oszlopai, rájuk helyezte a földkerekséget. Híveinek lábát megörzi, de a bűnösök sötétben vesznek el. Senkít sem tesz hőssé a maga ereje. Összetörnek, akik az Úrral szállnak perbe, mennydörög ellenük az égben. Megítéli az ÚR az egész földet, de királyát megerősíti, felkentjének hatalmat ad.” (1Sám 2,1–10)

Barátaim, gyászoló gyülekezet!

„Nem tudom miért, de nagyon szeretem a tépett sorsú embereket. Azokat is, akik önhibájuk miatt vergődnek, azokat is, akiket hányt-vetetté mások vétke tett. Sorsom, szívem igazából a szomorú szemű tépelődőkhöz, a kifosztott életükhöz húz. Azokhoz, akik akár bevallják, akár nem, Istent keresték e világban, s belefáradtak e világ tökéletesnek látszó istentelenségébe. De mégsem adják fel, s teremteni vágnak: gondolatot, szerelmet, hitet és embert, hogy e teremtésben Istennel együtt léphessenek túl életük kudarcain – hisz „lehetetlen, Hogy senkié vagy emberé Az Élet”.¹

Akkor így kezdődött ez a prédikáció, melyben megidéztem a jelenlévők számára még eleven apám küzdelmes életét, kudarcait és veszteségeit. És azt is, amivel Anna hálaadása befejeződik: felkentjének hatalmat ad – hébertül: vőjárém kerem mösihó –, felemeli messiása fejét (1Sám 2,10). Így emelte fel József Attilát minden sárból. És felemelte Dávidot és Annát is sok-sok kínjuk mélységé-

ből. S bizony nem emel föl bennünket sem más, kik még itt vagyunk a porban, szegényen, árván, emberségünk maradékáért küzdelemre kényszerítve, hogy megőrizzük az ember „Szépbe-szótt hitét”,² mely ránk bízott. S a másik kezét el ne engedjük, ameddig meleg, ameddig tartást tőlünk vár. Legyen hozzánk is irgalmas az Örökkévaló, ki Dávidot és Annát ennyire szerette!

Lanczkor Gábor

Egy hasonló

A nap visszfényét
maga mögött a szűz havon világoskéken
kitakarja
a gyöngö törzs
és hét-nyolc ceruzányi gallya.

Hol a vakító ragyogásnak tengelye,
a világoskék a sötét,
az árnyékával rögzíti a nap,
hol összeérnek, a diófacsemete tövét.

Egy folyam szabad istene,
a gyöngö törzs lassan áramló nedvein az úr.
Mint az árvíz a földeken, olyan,
ahogy a gallyas árny a fényre ráborul.

A hársfa ernyős ágain
az apró ágakig megült a hó.
Amilyen fénye van a csupasza fa alatt,
mintha az ágak árnya lenne rajtuk a
hótakaró,

az ágvonalat követő
kisebb felületű fehérség,
árnyék: akár a látásé a vakság
vagy jóllakottságé az éhség.

A puha nap
a horizont alá hajol,
és alvado sötétlilán
üt át egész a hegyekig a tágas domborzat a
hó alól.

¹ Ady Endre: Menekülés az Úrhoz

² Ady Endre: Intés az Őrökköz

Tverdota György

„Meglásd, ha majd nem leszünk...”

Egyik legsikeresebb könyvében, amelyet József Jolánról írt, főhősét „önérvényesítő nőnek” nevezte. Ez a találó elnevezés hallottunkra is illik, de csak jelentős módosítással. Anna nem önérvényesítő, hanem önmegvalósító nő volt. Neki nem kellett kitörnie a proletár külvárosból, mint a nagy költő nővérenek, hanem az írástudóvá válás nem könnyű, de legitim útját választhatta. Egyetemi diploma, újságírói pálya, tudományos fokozat, felsőfokú oktatói munka, írások, könyvek sorakoztak a pálya állomásain. Életműve és életpályája nem maradt torzó, a benne rejlő írói és szakemberi tehetséget kibontakoztatta. Önmegvalósító volt abban a talán még fontosabb másik értelemben is, hogy nem álmodozott, nem vesztegette el magát önmarcangolásban, hanem tervezett, és amit tervbe vett, azt nyomban meg is valósította.

Találkozásunkra a József Attila pszichoanalitikus vallomásait tartalmazó *Miért fáj ma is* kötet összeállításakor került sor nem sokkal a rendszerváltás előtt. Ebben a mondatban nagyon sok minden rejtőzik. Mindenekelőtt József Attila nevét kell kiemelni, akinek alakja és teljesítménye mindannyiunk gondolkodásának középpontjában állt. A költő mindmáig erős összekötő kapocs, aki nélkül minden bizonytalanná válna. Annához sem kerültünk volna olyan közel. Ehhez rögtön Szabolcsi Miklós nevét fűzöm

hozzá, akinek József Attila ügyeiben mindannyian tanítványai voltunk. Ideális mester volt, ötleteket adott, irányt mutatott, s aztán nem szólt bele abba, hogyan váltjuk valóra a programunkat. Anélkül, hogy szervező munkát végzett volna, összehozott egy népes, igényes csapatot a „fiatal” József Attila-kutatókból. Nemzedékről nem beszélnek, mert Beney Zsuzsa, Szőke György és Tasi József ugyanúgy részét képezte ennek a közösségnek, mint Lengyel András, és... Valachi Anna.

A csoport tagjai között szolidaritás, kölcsönös figyelem alakult ki. Ennek intézményesítésére, nem véletlenül, először Valachi Anna gondolt. Nem véletlenül, mert önzetlen, integratív személyiség volt, kiváltképpen alkalmas emberi kapcsolatok egész hálójának megszövésére. Anna keresett meg engem, hogy alakítsuk meg a József Attila Társaságot. Ő ugyan szerényen Rigó Bélára mutogatott, mint ötletadóra, de az ősförás számomra Anna maradt. Vele mentünk el Szabolcsihoz a társaság ötletével. Szabolcsi áldását adta vállalkozásunkra, egyúttal jelezve, hogy a tényleges szervezésben már aligha fog tudni részt venni. Ez nem sokkal a halála előtt történt. Természetes, hogy Anna lett a Társaság társelnöke. Ebben a közösségben nem ért egyet mindenki

mindenkivel, mindahányan a magunk igaza mellett állunk ki, de szót értünk egymással. A Társaság tagjaiként kaptunk hideget-meleget, és ez egyfajta sorsközösséget alakított ki köztünk.

Annával tehát József Attila és Szabolcsi Miklós révén kerültünk kapcsolatba. *Miért fáj ma is* kötetünkbe dokumentumokat kerestünk, így jutottunk el Szabolcsinak egy Rapaport Samuval készített interjújáig, amelynek rögzítése még a magnó előtti korszakban, kézi lejegyzéssel történt. Szabolcsi Valachi Annának adta át a nyersanyagot, és így ő készített a kötetünk számára tanulmányt József Attila és Rapaport kapcsolatáról. A megismerkedésünk felidézése ezért természetes módon vonzza Anna másik nagy elkötelezettségét, a pszichoanalízis felé való tájékozódást. Ez József Attilából is következik, hiszen Rapaport indítását tanulmányozva Anna megértette, hogy a harmincas évek érett költőjét nem lehet eredményesen értelmezni a freudi inspiráció nélkül.

Csakhogy olyan szakember volt, aki nem elégszik meg a pontszerű egybeesések kimutatásával, hanem kíváncsian körülnéz a forrásvidéken is. Így került kapcsolatba a Thalassával, és így lett vezetője egy nagy sikerű, szinte tömegeket vonzó programsorozatnak, a Ferenczi Sándor Egyesület Petőfi irodalmi múzeumbeli *Művészet és pszichoanalízis* rendezvényeinek. Ezeken az esteken többen, magam is többször szerepeltem. Ezzel a népszerű sorozattal igen nagy előrelépést tett a pszichoanalízis és a kultúra közötti összefüggések kutatása, e vizsgálódás fontosságának felismertetése és végső soron a József Attila-kutatás és a pszichoanalízis közös területeinek feltárása érdekében.

Még egy irányt kell megemlítenünk, amelyben Valachi Anna harmonikusan belesimult a József Attila Társaság törekvéseibe. Közösségünk rendszeresen rendezett konferenciákat, nem egyszer vidéken, Szek-

szárdon, Pécsen, Leányfalun, de gyakran a határainkon kívül is *József Attila és...* címmel, az „és” után valamelyik modern magyar költő, író vagy valamilyen földrajzi hely neve következett. Anna ezeknek a rendezvényeknek állandó előadója volt. A forrásvidék feltárása, mint a mélylélektan esetében is, kiterjedt a modern magyar irodalom számos jelentős alkotójára. Különösen emlékeztet az a tanulmánya József Attila és Móricz kapcsolatáról, amellyel leányfalui rendezvényünk irányvételét előkészítette és megalapozta. A József Attila–Flóra–Ilyés háromszögről szóló nagy sikerű dokumentumdrámája aligha született volna meg a József Attila és Ilyés konferencia nélkül, ahogy Juhász Gyula alakja is így került bele a programjába. Ez utóbbiakban a kiemelkedő íráskészségű szerző a szépirodalom irányában lépett túl a szűkebb szakmai munkán. Bécsbe is hívtuk, nem is egyszer, s nem igen hittem el, hogy komoly egészség-problémákkal küszködik, súlyos depressziójával magyaráltam a visszakozást. Kiderült, hogy

neki volt igaza: a konferencia nyilvánossága előtt kellett bejelentennem, hogy a József Attila Társaság társelnöke elhunyt.

Figyelemre méltó, hogy költőkről szólva Anna sosem érte be a mesterekkel. A nő mint múzsa, mint társ, mint a férfitársat segítő, majd mint önálló teljesítmények felmutatására is rátermett emberi lény egyre inkább figyelme centrumába került. Izgatta a női szerepeknek a modernség világában történt kiszélesülése, az ezzel járó konfliktusokkal együtt. Néha az volt az ember érzése, hogy ehhez a pozitív és teljesítőképes nőiséghez magából kölcsönzött vonásokat egyik-másik modelljének. Ő volt segítőkész, aki nem tolakodott mindenáron előre, igaz, az ő képességeivel erre nem is volt szüksége. Ő volt kiváló szellemi teljesítmények megalkotására képes feminin személyiség. Társaságunk köhéziót teremtő ereje. Ezért fog nagyon hiányozni a jövőben jelenléte. Munkásságának egésze József Attila felől sem belátható. Rákos Sándorról írt könyvében olyan szerzői teljesítményt vett szemügyre, amely nem a József Attila-i modell folytatója.

A halott érdemei egy rövid nekrológban felsorolhatatlanok. A búcsú szavaival kell félbeszakítanom mondandómat, és ehhez József Attilának egy különös szépségű mondatát idézem *A Dunánál* című ódából: „Meglásd, ha majd nem leszünk...” Csak olyan halott szólhat hozzánk ilyen kedvesen rejtélyes, gyöngéd, biztató fölénnel, aki, amíg élt, szeretett bennünket, és akit mi is csak szeretettel idézhetünk. Anna mint komoly felnőtt is ezekkel a szavakkal figyelmeztet most bennünket arra a legnagyobb próbatételre, amelyre mi gyerekek még nem készültünk fel eléggé, s mely próbán ő már átesett.

Kedves Anna, nyugodj békében.

Lanczkor Gábor Marostorok

A zombékos mocsárrét foltjai.
Nekivadult gyalogakác-
vesszők sűrűje
a telepített nyárliget négyzetrácsában.

A két folyó vizével föltelített fővenyen
a kis ezüstjuhar-
cserjék fehér hasú levelei,
akár egy jegyzetömbnyi szétszórt fecni.

A beleömlő sárosabb Marost rövid távon
elkeveri magában
a fősodor.

A törés nélküli, hosszú, finom ívű
homokfövenyen gyalogoltam. Eddig a fő,
és innen a mellékfolyó,

ha ikszet rajzolok
cipőm orrával a nedves homokba,
nevetségesebb nem lett volna az sem

a pillanatnyi halálfélelelemnél,
ami ehhez a mozdulathoz
a fajtámtól öröklött

üres és terméketlen automatizmust látva
elfogott.

Belekapott a szemközti erdős földnyelv
csupaszkodó nyárfalombjaiba
a szél, és hangosan
egymáshoz kopogtatta

egy alacsonyabb vízszintnél bedőlt száraz
facsonkon

a csupaszon fölmeredő rugalmas ágakat.

Takács Mónika

Drága Anna!

Ne haragudj, hogy eddig nem jelentkeztem, ahogy szoktam minden *Művészet és pszichoanalízis*¹ után, tudod, most én voltam vele úgy, hogy egyszerűen nem ment. A november 16-ai Nemes Lívia-esttől amúgy is nagyon szorongtam, de jól sikerült, legalábbis azt mondják.

Pótlom most ezt a beszámolót. Szóval, vártunk néhány percet hat után a hallgatóságra a kezdés előtt, mert szép számmal eljöttek a barátságtalan hideg ellenére a PIM-be. Aztán a beszélgetőtársak az első sorban leültek, hogy jól láthassuk mindnyájan a Lívia néniről készült filmet.

Éppen léptem volna fel a színpadra, amikor Nyerges Kati önkéntelenül felmutatta a telefonját, feladó: Horváth Vince, tárgy: Gyász. Egyetlen lakonikus mondattal voltam képes csak a közönség tudtára adni, ami történt: „Valachi Anna nemcsak hogy nem tud itt lenni, de már nincs köztünk.” Tévedtem, ott voltál velünk: hiszen egy órán keresztül érezhattünk téged is mint Lívia néni nem látható, de kérdéseiben, hallgatásában nagyon is erősen jelenlévő partnerét.

Meg hát ott voltál a szokásos „félrecsúszott nyakkendőben” is. Tudod, egyet min-

¹ A műhelybeszélgetés-sorozat a József Attila Társaság, a Ferenczi Sándor Egyesület és a Petőfi Irodalmi Múzeum Közös rendezvénye. A sorozatot 2002–2016 között Valachi Anna szerkesztette, 2017-ben Valachi Anna és Takács Mónika közösen. 2018-tól Takács Mónika. Vö: <http://jatarsasag.hu/2018/06/28/amuveszet-es-pszichoanalizis-c-sorozat-20182019-es-evadja/>

dig bakizok, ez szinte a védjegyem a konferáláskor. Ezúttal szegény Lívia néni temettem el idő előtt, 2005-ben. Tetszett volna a beszélgetés, mert József Attila is szóba került, Lívia néni Klárisok-elemzését is felidéztük, és beszélgettünk az irodalom szerepéről a terápiában. Azon is gondolkodtam, hogy ha erőd éppen engedte volna, és el tudsz jönni, akkor is nagyon gyötrőd-tél volna. Mert mindeközben Bécsben József Attila-konferencia zajlott – nélkülöd. Egészen biztos vagyok benne, hogy mi ott mindannyian „felmentettünk” volna az alól, hogy velünk légy, mert tudtuk, hogy Attila neked mindenekelőtt való.

A beszélgetésünkbe tüntetés zaja hallatszott be az egyetemi templom előtt alkalmilag emelt színpadról. Biztos mondtad volna: „Magyar vagyok, de európai”;² mert noha ezt Párizsról írta József Attila, azért nagyon is odaillett.

Képzeld, a minap egy barátom megkérdezte tőlem, hogy miért ilyen vargabetűvel keveredtem a PIM-be. Hát, elsőre nem is érttem. Miféle vargabetűre gondolsz? – kérdeztem. Hát a pszichológiára, mondta. Akkor döbbsentem rá, hogy tulajdonképpen mi Ferenczi Sándornak, a „szerelem

² József Attila: Viszem a földem

művészlékű tudósának”³ köszönhetjük az ismeretségünket. Most, hogy utoljára írok Neked, elfog az a szinte közhelyesen kínos érzés, hogy mennyire keveset tudok rólad. Hogy is volt ez közöttünk?

Literás blogodban, 2009-ben, a *Holt mesterek társaságában* címűre gondolok, azt írod, hogy „csak József Attilát szerettem volna jobban megérteni, amikor beleástam magam a Freud »feltalálta« – és magyar tanítványa: Ferenczi Sándor által továbbfejlesztett – tudományba.” (Velem meg éppen fordítva volt, a pszichoanalízis révén fedeztem fel újra József Attilát.)⁴

Mindenesetre mindketten tagjai voltunk a most harminc éve alakult Ferenczi Egyesületnek. 2003-ban aztán a *Művészet és pszichoanalízis* szervezésével kapcsolatban mindenféle gyakorlati ügyben kellett együttműködnünk. Egy idő után, ha nem tudtam ott lenni, már rákérdezte: miért...?

Talán nem is emlékszel, hogy milyen mókás volt, amikor 2008-ban először ad-

tam elő a sorozatban Szilágyi Gézáról, az est végén megmutattad, hogyan kellett volna a mikrofonba beszélni, hogy saját zaklatott levegővételem ne visszahangozzék olyan zavaróan.

Be kell vallanom, eleinte kissé idegen volt tőlem az újságírói könnyedség és az ismeretterjesztő elhivatottság, amely egy-egy téma megfogalmazásakor jellemezte a megközelítésedet. De cikkeidből, könyveidből kiderült számomra, hogy nem kompromisszumról van szó: a tömör, találó költői címek, amelyeket többnyire a könyvek főszereplőitől kölcsönöztél mesterien – oh, „mily mély a sekélyesség”!⁵ – alapos filológiai jártassággal párosulnak.

Mindig volt valami felfokozottság benned. Csak kicsivel az est előtt vagy épp a kezdetére érteztél meg, de gondolataid szinte a tested előtt jártak, azonnal rá tudtál hangolódni a beszélgetésre.

Mint szerkesztőt úgy láttalak, hogy módfelett nyitott vagy és elfogadó. A Nyugat szerkesztőit képzeltem ilyennek: hamar és sokaknak szavaztál bizalmat. Mint kiderült, nekem talán többet is, mint másnak. Olyan sokat, hogy „kineveltél utódodul”, ahogy honlapodon írod.

Reméltem, hogy – mint fogadott szellemi gyermeked – felnövök a rám rótt feladathoz. Izgalmas volt veled együtt szerkeszteni az utóbbi három évadot. Köszönöm, hogy még utolsó gondolataid egyike is a sorozat és én lehettem, hogy „ajándékozó dühödben” megvetted Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezését, hogy a december 7-ei estre felkészülhessek...

És nem csak a sorozatot adtad nekem, hanem értékes ismeretéseket, amelyeket meg is köszöntem sokszor, biztos unod is már, hogy annyit emlegetem őket. A sorozat 15 éves évfordulója alkalmából a tiszte-

³ Valachi Anna: A szerelem művészlékű tudósa. Ferenczi Sándor és a magyar írók. <http://www.holmi.org/2010/04/valachi-anna-a-szerelem-muveszleku-tudosa-ferenczi-sandor-es-a-magyar-irok>

⁴ Valachi Anna: Holt mesterek társasága. <http://www.litera.hu/netnaplo/holt-mesterek-tarsasaga>

⁵ Kosztolányi Dezső: Esti Kornél éneke

letedre szerkesztett kötetel⁶ ki akartuk fejteni a köszönetünket, de éreztem, ennek már a sok veszteség nyomán támadt testi-lelki szenvedés közepette nem tudtál igazán örülni.

Voltak „holt mestereid”, de sok mestert neked kellett búcsúztatnod: Szőke Györgyöt, Nemes Líviát, Beney Zsuzsát. Aztán magad lettél a mester. „Nem középiskolás fokon” tanítottál és tanítasz a könyveiddel eztán is sokakat! Aztán a kortársak, barátok: Stark András előadása helyett a rá emlékező estet együtt szerveztük... Neked kellett megírni Rigó Béla nekrológját tavaly nyáron. Most értem igazán, miért voltál szinte dühös, miért volt ez annyira emberpróbáló számodra. Egy ponton – abortált címekekkel, például „Édes Anna, a megértő”, Ferenczi után szabadon, és alkotói pályádat számba vevő szövegembriók elmentetlen tömkelegével a hátam mögött – úgy éreztem én is, hogy felelőtlenül ígértem Vincének, vállalom a felszólalást búcsúztatódon.

Ezeket te mind elbírtad, szépen bírtad el. De azt már nem, hogy Dávidot, életed párját is el kellett engedned... Utánamentél, szépen, stílusosan. A Nemes Lívia-emlékest napján, a bécsi József Attila-konferencia alatt.

Tegnapelőtt a PIM-ben az adventi esten azok között említettek, akiket az idén elvesztett a múzeum, pedig tudjuk, az ünnepek között is ott kellett volna szerepelned.

Most muszáj búcsúznom, mert megígértem Vincének, hogy rövid leszek. Tudod, mikor még együtt csináltuk a sorozat-

⁶ „Nem való ez, nem is álom”. *Válogatás a 15 esztendő Művészet és pszichoanalízis-sorozat előadásaiból*. Szerkesztette Takács Mónika, Dede Éva, Kemény Aranka. Budapest, Ferenczi Sándor Egyesület – József Attila Társaság – Petőfi Irodalmi Múzeum, 2017. <http://jatarsasag.hu/nem-valo-ez-nem-is-alom-valogat-as-a-15-esztendos-muveszet-es-pszichoanalizis-sorozat-eloadasaiabol/>

tot, mindig én voltam az időfelelős. Téged már nem szorít az idő, hisz eloldottad a léggömböt a kosarától.

Öllelek: Móni(d)

Ui. Jaj, még gyorsan hadd újságozzam, tegnap beszaladtam a Szabó Ervin Könyvtárba, mert idegesített, hogy csak elmondásból és a szakmai életrajzodból ismerem „szellemi elsőszülöttedet” a *Színjátékos életeit Őze Lajosról*.⁷ Szerencsére volt még kivethető példány. Örölnél, ha látnád, milyen gyűrött és kidekorált.

⁷ Valachi Anna: *A színjátékos életei. A főszerepben: Őze Lajos*. Budapest, Hunga-Print Nyomda és Kiadó, 1993.

Lanczkor Gábor
Felhők

Látni,
 hogy a szőlő
 aljába hömpölygő sáros, hideg esővíz
 a csaknem térdmagas földsáncot körbefolyva
 milyen csomókból bontogatott legyező-
 mintázatú medret mosott
 ki, ritka ez,
 egészen ritka.
 Pohár vasas
 forrásvíze az asztalon,
 a tiszta földbe oldott
 kardok, a fény csaknem egész fehér
 fémszínű, ószláv
 ikon-alak ezüst foglalatának
 hátlapja ez, a szent alakja arccal lefelé
 a kilencven kilométerre elnyújtózó hosszú
 tómeder sekély,
 és ritka ez, egészen ritka,
 földdel kevert sáros vize,
 oly ritka ezt, egészen ritka látni, fényt,
 és érett szőlőfürtökhöz hasonlatos
 szeptemberi, múlt és jövő idejéből oda és
 vissza is meghőkölő,
 tömötten sárguló szőlőhegyet
 lugasból.
 A késő délutáni
 könnyű kis felhők, mint nyílhegyek,
 nagyobb csapatban szállva
 csiszolt hegyük forog, és tollas végük
 nyomukban rögtön elkeni
 a fröccsenőt.

Borgos Anna

Rejtőzködés és szeretetetés

Búcsú Valachi Annától

Az ezredforduló környékén ismerkedtünk meg Annával, aki szinte azonnal nagy bizalmat és rokonszenvet ébresztett bennem. Nem sokkal ezután „szeretettel és mély rokonzéssal” dedikálta nekem Bányai Lászlóról készített dokumentumkönyvét. Ez az érzés kölcsönös volt, emberi és szakmai értelemben is. Sok közös ügy és érdeklődés kötött vele össze és vált további találkozások apropójává. A kószálás pszichoanalízis és irodalom határvidékén, az irodalomtörténet árnyékban lévő nőalakjainak, kapcsolatainak feltárása, a pszichobiografikus megközelítés. Mindig megnyugtató és inspiráló volt őt hallani és olvasni, és saját munkámban is folyamatosan éreztem megerősítő és bátorító figyelmét.

Már Anna korai színészi ambícióiban is jelen volt a szerepekbe bújás, az elrejtőzés és megmutatkozás vágya, a sorsok, történetek átélése és megmutatása, ami azután a valódi hivatássá vált írásban még erősebben (bár áttételesebben) kibontakozott. Nagy érzékenységet, azonosulási képességét, empátiáját kortársai is érezhették, de Anna személyes ismerőseiként viszonyult az általa kutatott figurákhoz is. Ezért találhatta olyannyira alkalmasnak a pszichoanalízis közelítésmódját, nemcsak szerzők és szövegek elemzéséhez, de interszjektív csatornaként is, melyen keresztül az analitikus (jelen esetben az irodalomkritikus) saját érzéseivel, benyomásaival, „viszontáttételével” is gyümölcsözően dolgozik. Ez az egyszerre személyes és intellektuális motiváltság termékeny utakra vezet-

te mindenekelőtt József Attila és a körülötte lévő nők tanulmányozásában, akiknek sorsában választ kereshetett és ráismerhetett saját életproblémáira, dilemmáira, traumáira is. József Attiláéban leginkább a szeretetelenség, az „árvaság”, a nehéz körülmények közepette utat találó tehetség, az identitáskeresés, az alkotói szublimálás motívumaira, illetve a pszichoanalízis mint eszköz és mint (ön)terápia alkalmazására, az íráson keresztül is.

József Jolánban kissé más módon ismert magára, őt magát idézve: „a legidősebb gyerekek kötelezettségei a kisebb testvérekkel szemben, apja iránti bámulata és megcsalatottsága, ambivalens viszonya anyjával, a mozivarázs gerjesztette elvágódás környezetéből, a megváltó házasság ideája, színészi képességei, szerepjátszó hajlandósága, írói tehetsége mind-mind saját magam egykori helyzetére emlékeztetett” – írta egy Nemes Livia-szemináriumra készült előadásában.

Elkötelezett, odaadó, vállaltan szubjektív és személyes viszonya volt az irodalomhoz. Ugyanakkor az elrugaszkodott spekulációktól és regényesítéstől megóvta precizitása, forrásismerete és intellektuális lelkümmertessége. Ezt a szövegekkel kapcsolatos maximális gondosságot a *Thalassa* és az *Imágó Budapest* szerkesztőbizottsági tagjaként is képviselte és gyakorolta. Irodalmi színdarabjaiban viszont kissé szabadabban elengedhette írói-dramaturgi fantáziáját, és újra megélhette a színházhoz való kötődését is.

Nagy munkabírással, termékenységgel művelte szakmáját a nehezedő anyagi és személyes körülmények ellenére.

Szép Modigliani-arcából áradó figyelmét mindig érezhették barátai, ismerősei, kollégái, de érezhetően ő maga is erősen igényelte a figyelmet, elismerést, szeretetet. Amelyre rá is szolgált, talán többre is, mint amennyit kapott. A szó valódi értelmében szeretetre méltó ember volt.

Nyugodj békében, Anna.

Lanczkor Gábor A fehér-tavi darvak

Úgy szállnak föl a nádcsomók-tagolta
Víz sötétlő színéről,
Párban vagy hármasával, ötösével,
Hogy mire összegyűlnek csapatokba,
Számíthatatlan, szerteséjjel

Kirajzanak
A körben szürkellő mezőkre,
Addigra fegyvertelen férfiakkal
Nem gondolnak: pedig a sok-sok távolodó
V alak
Hegyes irányzéka a novemberi hajnal

Hasadtán a friss levegőt úgy karmolássza
A három közeli barát között,
Kik a magaslesen vacognak,
Ahogyan a kelő nap visszacsavart lángra
Lombtalan akácoknak

Új töviseket ígér.
Ha az enyhe tél begorombul,
Krúgatva költözik a fehér-tavi populáció:
Nagy latin kezdőbetűiként
Megannyi csonkolt V-alliteráció

Indul útnak a téli magyar pusztaságról
A sápadtan delelő nap iránt.
Vak Vagy? Testvérek, kiegészíthetitek
mindketten,
Darvakkal a fagyos hajnali ég amit ábrázol,
Bámulja három jóbarát.

Erős Ferenc

„És eljött Valachi...”

Az elmúlt 13 hónap a veszteségek időszaka volt számomra és sok jelenlévő meg távollévő barátunk számára. 2017 decemberében meghalt egyik legjobb barátom, dr. Stark András pécsi pszichiáter, aki nemzedékeket tanított arra, hogyan lehet és hogyan kell irodalmi és filmművészeti alkotásokat pszichoanalitikusan értelmezni. 2018 áprilisában elhunyt egy másik közeli barátom, Szőke Katalin irodalomtudós, a szegedi egyetemen az orosz irodalom professzora. Augusztusban elvesztettem feleségemet, Surányi Verát. Most Valachi Annára emlékezünk, aki novemberben távozott közülünk. Ezeket a veszteségeket szinte felfoghatatlannak; nem csak az élet, hanem a halál is összekötötte őket, időben és térben egyaránt. Annával utoljára itt, a Petőfi Múzeumban találkoztam 2018 májusában, a Stark Andrásról szóló megemlékezésen, amelynek egyik előadójaként is szerepelt. Ezen a májusi estén még Vera is jelen volt, talán utoljára ilyen nyilvános eseményen. Most már egyikük sem lehet itt... Annát gyengének és törékenynek láttam, szomorúnak, hiszen gyászolta férjét, Dávidot, akitől 2017 elején búcsúztunk. Nem tudtam, hogy nemcsak a gyász sújtja, hanem súlyos testi betegségben is szenved.

Annát a nyolcvanas évek elején ismertem meg, amikor a *Könyvilág* című lap egyik szerkesztőjeként dolgozott. Ebben az időben recenziókat írtam akkor újonnan megjelent pszichológiai könyvekről, így például Freud *Álomfejtéséről* vagy a Magyar Hírmondó sorozatban megjelent *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében* című Ferenczi-válogatásról. Már csak azért is szerettem a recen-

zióírást és különösen magát a *Könyvilág*ot, mert amikor csak bementem a Vörösmarty téri kultúrpalotában székelő szerkesztőségbe, találkozhattam, ha éppen szerencsém volt, Valachi Annával is. Az akkori találkozások emléke ma is él bennem: Anna gyönyörű nő volt, fekete hajjal, kicsit sápadt arccal, és elbűvölő kék szemekkel. Megtörtén is ilyen volt akkor, amikor tavaly májusban utoljára láttam. A korai találkozások után később több más helyen is összetalálkoztam vele, különféle konferenciákon, a *Miért fáj ma is?* című kötet előkészítése kapcsán, majd az 1988-ban megalakult Ferenczi Sándor Egyesület rendezvényein.

Anna lelkesen bekapcsolódott a Ferenczi Sándor Egyesület 1990-ben alapított folyóiratának, a *Thalassának* a tevékenységébe is. 2001-ben lett a lap szerkesztőségének tagja, és 2001 és 2003 között több számon át ő jegyezte felelős szerkesztőként a folyóiratot. Erről a tisztségről azonban lemondott, holt ideális szerkesztő volt, tudós irodalmár,

egyszersmind profi újságíró, ám talán éppen ezért elviselhetetlen feszültséget okozott számára, ha a szerzők nem teljesítették ígéreteiket, késlekedtek, vagy ha hiányos, pontatlan kéziratokat adtak le. De továbbra is a szerkesztőség, illetve a szerkesztőbizottság tagja maradt, és ezt a pozícióját mindvégig megtartotta a lap utódjánál, a 2011-ben az Imágó Egyesület folyóirataként létrejött *Imágó Budapestnél* is. Anna szerzőként is fontos szerepet töltött be a *Thalassánál*, amely nem utolsósorban éppen az ő kettős kötődésének, a pszichoanalízis és az irodalom találkozásának terében jött létre. Egyik kiemelkedő lapszámunk volt a 2005-ös, a József Attila-centenáriumi alkalmából megjelent szám, amely a költő munkásságának párhuzamairól és hatásáról szólt. Ennek egyik kiemelkedő cikke volt Annának *Az „anyás” költő és az „ébredő” tudomány. Ferenczi Sándor virtuális jelenléte József Attila életművében* című dolgozata. Több más, később tanulmányköteteiben megjelent fontos írása is a *Thalassában* látott először napvilágot, így a *Három testvér – háromféle kísérlet az elveszett gyermekkor visszahódítására. József Attila, Etelka és Jolán árvaságkompenzáló életstratégiái* 2001-ben, a „*Láttam, hogy a múlt meghasadt.*” *Terápiás modellből mágiikus önteremtési rítus* 2002-ben, és a *József Attila „freudi népdalai”* 2003-ban. A *Thalassa* Alapítvány kiadásában jelent meg 2008-ban a „*Typus budapestiensis*” – *Tanulmányok a pszichoanalízis budapesti iskolájának történetéről és hatásáról* című kötetünk, amelyben Anna terjedelmes, forrásértékű tanulmányt publikált *A pszichoanalízis és a magyar irodalom* címmel.

Nincs időm arra, hogy Anna munkásságának jelentőségét méltassam itt az irodalomtörténet, a pszichoanalízis és nem utolsósorban a publicisztika, a múlt dokumentálása, a dramatizált és a vizuális ismeretterjesztés szempontjából. Csupán megemlítem, hogy sokoldalú tevékenységének hatása igen termékenynek bizonyult, erről

tanúskodik a *Nem való ez, nem is álom...* címmel 2017-ben tiszteletére megjelent válogatás a 15 esztendő Művészet és pszichoanalízis sorozat előadásából.

Én is azok közé tartozom, akik számára Anna munkássága, szellemi öröksége megkehrülhetetlen lesz. Annához ugyanis nemcsak kollegiális barátság, hanem lelki és szellemi rokonság is fűzött. *Rejtőzködő kitarulkozás* címmel írt rólam egy köszöntőt hetvenedik születésnapomon, 2016-ban. Ez a „rejtőzködő kitarulkozás” azonban talán még jobban jellemezte őt, mint engem. Éppen ezért is lett Annának az egyik legfontosabb műfaja az életrajzírás, más szóval a pszichobiográfia, amely lehetővé teszi, hogy másokról szólva, más életek mögé rejtözve magunkról, a saját életünkről beszéljünk. *Önarckép-kísérlet, életrajzi bőseim tükrében* című írásából idézek: „Az önmegvalósítás sikere azon múlik, kiről tudja bebizonyítani a szerző, hogy a világ színpadán folyó játékokban főszerepet játszottak. Én gyakran érzem úgy, hogy csak azért

születtem meg, hogy emléket állítsak másoknak, akik önhibájukból – vagy attól függetlenül – felejtésre ítéltettek, noha megérdemlik, hogy számon tartsuk és intim közelségből ismerjük őket. József Attilát nyilván nélkülem sem fenyegetné ez a sors, de talán a rejtekező természetű Színjátékos [Óze Lajos], és még inkább Jolán, azt hiszem, az én kíváncsiságomnak köszönheti jelentőségéhez méltó utóéletét. »Hőseim« talán csak egy valamiben hasonlítanak egymásra – telhetetlen szeretetvágyukban. Adyval szólva mindannyian elmondhatták volna magukról: *»Ezért minden: önkínzás, ének: / Szeretném, hogyha szeretnének / S lennék valaké, / Lennék valaké.«** És eljött Valachi...»

Valachi, Valaki, vagyis a „personne”, ami franciául mindkettőt jelenti: „senki” és „valaki”. A rejtőzködő kitarulkozás: semmi és minden. 2006-ban, hatvanadik születésnapomon kaptam tőle egy dedikált példányt az *„Amit szívvedbe rejtesz...”* József Attila *éji és földi szerelmei* című könyvéből. Befejezésül a könyv mottójaként szereplő *A szív s a szem* című 1921-es József Attila-vers utolsó strófáját idézem:

* Ady Endre: Szeretném, hogyha szeretnének

„A szem, ha nincs vis-a-vis-ja,
Rejtett kincsét előhívja,
S mosogatja gyötört lényét,
De ez már mit sem segít,
Vissza nem kapja a fényét,
Ha elsírta könnyeit.”

Lanczkor Gábor Halott természet

Nekiindultunk a kiszáradt,
szűk vízmósásnak ketten a fehér kövek,
virító tüskés kórószárazak
között föl, fölfelé az erdő's semminek.

A vízmósást mögöttünk hagyva,
fenyők alatt, egy szürke sziklasztuban
kis tó tűnt fel; metélőhagyma
zöldellt partján a fű között öntudatosan.

És vihar egyszeri csalétke,
egy megnevezhetetlen lombú tönk faralt
le a mélyülő tófenékre –
a vízben ágai, akár a rőt korall.

Termeszváarak, világos sziklák.
S följebb a lavina roncs hulladécai.
Sávnyi fát elsodort, szétcincált
ez az olvadt hósávnai hűvös valami –

álló, derékba tört nagy törzsek,
követ-földet szorító kiszakadt gyökér,
ezernyi tüleveles tört seb –
koszos fehér volt minden előttünk, fehér.

Felhők árnya sötétítette,
az erdő'n lenn foltokban be-bealkonyult,
amíg fölértünk a nyeregre.
Törpefenyő-sűrűn vitt fölfelé az út.

Aztán csak a nagy szél, tört szirtek.
És te, aki nem borzadsz, és ezt olvasod.
Itt fenn van az, hogy elveszítlek,
egyetlen élőmet e tiszta havason.

Báthori Csaba

Valachi Annáról

Jóembereink távozásakor feltolul a kérdés: mivel volt több életükkel a világ, és mivel lesz kevesebb nélkülük. Tudom, mindenki egyedüli példány – mégis: a sok rokon érték mellett mi az, ami kiváltságossá teszi a gyászt, és rendkívülivé avatja még egy szemérmes élet emlékét is? Ha Valachi Annáról csak annyit mondhatnék, hogy megőrizte érzékét és érdeklődését a Jó iránt (esküszöm, ennek a szónak még ma is van értelme), hogy megőrizte hűségét etikánk és ízlésünk iránytűje, József Attila iránt; ha csak annyit említhetnék, hogy nem rontotta meg a becsvágy, nem mámorította meg a hírnév szomjazása, nem csábította semmiféle határátlépés (bármit értsünk ezen), már igényt tarthatna külön emlékezetünkre.

Amikor megismertem, azzal a szokatlan érzéssel hódított meg, hogy már régen ismerem. Amikor 1998-ban, *Faust*-fordításom megjelenése után megkeresett, beszélgetni szeretne velem Goethéről, a műről, úgy kezdtünk társalogni, mintha épp lekerekítenénk egy régóta folytatott párbeszédet. Most, 2018 novemberében, váratlan elközlése előtt pedig mintha elkezdtünk volna egy másik beszélgetést, amely most már százféle ideig tart. Nem tudom, a halál több titkot tartogat-e, mint az élet. Mindenesetre az egyik legnagyobb talány az a bizonyosság volt, hogy két szó után tudtam: ő ahhoz a világhoz tartozik, amelyet szeretek. Most pedig majd ismét létrejön az a furcsa szellemi nyomaték, amely a holtak kiváltsága: hogy mind több kérdésben igazolódik, amit mondtak, pedig új szavakkal már nem mondanak semmit.

Megvallom, törekeny árnya az elmúlt hetekben egyre élesebb körvonalakkal tűnedeztet elő: fel-felködlött előttem az a kíváncsi újságíró-tekintet, amely beszélgetéseink közben észrevétlenül teremtette meg a hiányzó, képzelt múltat, s a közös érdeklődés intimitásával azonnal valamely etikai rendtagjává avatott bennünket. Hogy mivel fogott meg, milyen volt Anna jelenléte? Derűje ugyan folyamatosnak tűnt, de nem nélkülözte a szeszélyes bánatok és elkomorulások hullámvölgyeit. Gyermekei mosolya odaadást sejtetett, de a személyiség olykor-olykor hirtelen egy pillanat alatt megvonta magát és elfeketült a fekete indulatok ködében. Külseje vonzott, sokrétűen érdekelt. Sö-

tét haj, tengerkék szempár: az ilyen asszonyi arcot nevezik *bélszépesség*nek Erdélyben és a mesékben. A selyem zizegése, olyan volt a moccanása; de ha neheztelt, akkor képes volt kimereszteni haragja mind a tíz körmét; akkor felberzenkedett, mint valami fekete leopárd.

Valahányszor többet beszélünk két szónál, gyakran érzektem, hogy régi nagy szegénység és időtlen szenvedések felől közelít, miközben életének ezt a két alapvető tapasztalatát folyton befele gyűri, nem kívánja henye szavakkal szétpermetezni.

Valachi Anna későn kezdett publikálni; ötven fölött kezdett el éretten, a nyilvános-

ság előtt beszélni. Sokunknak úgy tűnt, ő az a hegymászó, aki egyetlen csúcsot ostromol szívósan, eltökélten, csillapíthatatlan szomjúsággal. És miután megmászta, rövid időre szép csendesen lekecmereg a magasból, de csak azért, hogy újra meg újra fölemelkedjék, és életének folytatásához megint teljesívéje tüdejét magaslati levegővel. Ez a csúcs Annának – és sokunknak, akik Anna mellett és most már nyomdokain mászunk a magasság és mulandóság felé – először és másodszer és harmadszor, ismétlem: József Attila volt. Szívós és rendületlen elszárással szította fel ezt a témát újra meg újra, mintha azt üzenné: csak akkor vagyok én, ha róla beszélek magamról.

Anna számára örökös tisztítóűz volt ez a hallatlan költészet: a végtelen belelegzésének rítusa, amely a túl terhes külvilág ostromával szemben segített gyűjtögetni bizonyos belső szellemi-lelki ellensúly táplálékait. Fokról fokra, úgy tetszik, három királyi utat is talált ehhez az életfogytiglan tartó egzisztencia-tisztító légzőgyakorlathoz: a női környezet, a mélylélektani erőfeszítések és az egyes versek elemzésének útjait. Kerülte a tódító, tudálékos modort, fázott a partikuláris szempontoktól, rühellte a ríkító kontúrokat. Noha elsősorban irodalomtörténész volt, nem tagadta meg újságírói hivatását, és olykor a szépirodalom határát súroló teljesítményekkel lepte meg az embert. Inkább

szabatos volt, mint merész; inkább adatokat, ismereteket nyújtott és megnyugtatót, mintsem meghökkenett. Néha boldogságtól feldúltan bújt elő káposztásmegeyeri rejtekéből, valahányszor egy-egy nagyobb munkát sikerült befejeznie. (Emlékszem, milyen örömmel jelentette be egyszer: elkészültem a Rákos Sándor-könyvvel. Talán ki se merete mondani ilyenkor: az ember megtisztul, de meg is semmisül a tárgyon és közben önmagán végzett ásatási munkák közben.)

Igen, emlékszem, több ízben is közölte: nem írok több könyvet. Aztán újra meg újra elkezdett örök kérdésekről beszélni. Most, hogy búcsúzunk tőle, hadd idézzem három egykori tengerész utolsó imáját. Mindhárom fohász süllyedő hajón hangzik el. És mindhárom kifejez valami lényegét Valachi Anna ethoszából. Az első egy föníciai száijából: *Uram, visszaadom az evezőt.* Tehát az élet egy evezős munkája, amelyet immár folytasson más. Az élet eltörik, az evező marad. A másikat egy dunai hajós rebegi el: *Most alszom, de nemsokára újra evezek.* Tehát az élet mozdulatlan álom, s ha véget ér, megint folytatódhat a semmi más, az evezés, a régi rítus, az életünk előtt már egyszer megismert hivatás. (Kosztolányi azt mondta: *a semmi ismerősebb.*) Tehát a tengerész csak az evezést tudja sorsnak elképzelni, akár a másvilágon is. A harmadik sóhaj pedig így szól: *Istenek, ne úgy ítéljétek meg, mint valami istent, / hanem úgy, mint egy embert, / akét megsemmisített a tenger.*

Ki tudja, Annát ki és mi semmisítette meg? Talán József Attila volt az ő boldog-boldogtalan tengere? Talán a névtelen betegség? Talán a kései társtalanság magánya? Talán ennek a baljós korszaknak fojtogató levegője? Mindegy. Ebben az új időben többet érintkezünk a közeli holtakkal, mint az egyre távolibb kortársakkal. És újra ráébredünk: a jelenlétet nem szünteti meg a nemlét. Legyen hát velünk az etikának e gyöngéd szomjazója, Valachi Anna, lappangó formákban, maradék életünkre.

Balla Zsófia

Fénytöredékek

Valachi Anna emlékére

Ellibbentél, Anna, te is.

Ki él, kedves arcodra vágyik,
merő pillantásodra, – másik
percben szelíd-hamis
mosolyod száll itt.

Annyi mindenről hallgattál velünk,
csak azt mondtad, mi nekünk elviselhető.
Pedig benned már omlott a fal, csúszott a
tető.

Ki ebből a világból menekül,
társtalan-egyedül
– végül karunkba zúdíttja hiánya terhét.
Több mázsa sós fényt cipelünk.

Tudom, nem ezt, nem így akartad.
Úgy éltél, úgy haltál, kínjaid eltakarva.
De a gyász előlünk nem fedhet el,
mint egy lepel.

Ó, *maradj!* hiszen van még időd!
még lehetne! Ne mondd azt, hogy kitelt.
Ki osztja, kinek mennyi jut? Ki tölt
testünkbe tartamot?
Ennyi jár időből, örömből, rettegésből?
Úgy hittük, az élet el nem evül.
Aki kegyelmet oszt, mégis magadra hagy.

Ember azt hívogatja,
kitől jó szót kapott.
Vagy néha rosszat. Meghitt az is,
amiért haragszunk, s mit váltogatva
forgat a lélek, a dühös folyó.

Nem szerettünk jól, hogy életben maradj?
Milyen isteni erő kell ahhoz, hogy élj?
Mennyi erő, amely bebalzsamoz,
s úgy őriz meg, mint a délsarki fagy?

Aki vagy, nem változik már.
Kit nemléteddel eltakarasz,
Ég tudja csak, mitől jelenvaló.

De te itt vagy, s én birkózom veled.
A gyász most élet-halál-harc, hiszen
életünk egy darabját elviszed.

Hány lélekre, versre figyeltél mindig!
Most mégis eloldódsz szótalán,
mint lenge, könnyű lány, ha odaintik.
S a könnyhöz lépsz, mely mindig nyitva van.

In memoriam Oláh Éva

1943–2019

Életének 76. évében türelemmel viselt, hosszan tartó, súlyos betegség után 2019. április 2-án meghalt dr. Oláh Éva, a Debreceni Egyetem Gyermekgyógyászati Klinikájának professzor emeritája, az Aranyág Alapítvány kuratóriumának tagja. A gyermekgyógyász, genetikus orvos írásával a 2014-ben megjelent iker-számban találkozhattak a Hét Hárs olvasói. Kurátortársa írásával emlékezünk rá.

Békefi Dezső

Aki legyőzte a hiábavalóságot

Oláh Éva 1943. december 17-én Berettyó-újfaluban született. 10 hónaposan árvaságra jutott, amikor református lelképásztor édesapját egy szovjet katona lelőtte, amikor kilépett a templomból. Gimnáziumi tanulmányait Debrecenben végezte, mindvégig kitűnő eredménnyel. Ugyanitt szerzett orvosi diplomát 1968-ban „Sub Auspiciis Rei Publicae Populáris” kitüntetéssel. A Debreceni Egyetem gyermekklinikáján helyezkedett el, s itt dolgozott élete végéig. 1972-ben csecsemő- és gyermekgyógyászatból, 1980-ban humángenetikából, majd klinikai genetikából szerzett szakorvosi képesítést. Genetikai témából védte meg előbb kandidátusi disszertációját 1981-ben, majd MTA doktori értekezését 1990-ben. 1992-ben a gyermekklinikai tanszékvezető professzorává nevezték ki, 2007-ig töltötte be ezt a tisztséget. 2007-től a gyermekklini-

ka általa alapított Klinikai Genetikai Központjának igazgatója volt. Megszervezte és vezette a Debreceni Egyetem professzori klubját, amelynek tudományos és kulturális rendezvényeit mintegy száz professzor látogatta rendszeresen. Számos tudományos szervezetnek volt aktív tagja: 1986-tól az MTA Debreceni Akadémiai Bizottság Orvosi Szakbizottsága Onkológiai Bizottságának, 1987-től az MTA Humángenetikai Bizottságának, 2003 és 2008 között a Magyar Koraszülött-mentő Közalapítvány kuratóriumának elnöke, a Magyar Gyermekorvosok Társaságának vezetőségi tagja, majd 1996-tól négy éven át elnöke, a Magyar Humángenetikai Társaság főtitkára, 2000 és 2004 között pedig elnöke volt. 2003–2007 között az európai gyermekgyógyász szövetség alelnöke, majd 2007-től az európai régió képviselőjeként a nemzetközi gyermekgyógyász szövetség vezetőségi tagja volt. Részt vett a Csecsemő- és Gyermekgyógyászati, valamint a Humángenetikai Szakmai Kollégium munkájában.

Szívügye volt az oktatás; nem véletlen, hogy maguk a medikusok ötször választották az év oktatójának. Erre a díjára volt a

legbüszkébb, noha számos kitüntetésben, elismerésben részesült (Debrecen város Pro Urbe díja, Debreceni Egyetem kiváló oktatója, Went István-émlékérem, Magyar Felsőoktatásért Emlékplakett, Apáczai Csere János-díj, Berettyóújfalu díszpolgára, Semmelweis-díj, Schöpf-Mérei-émlékérem, Kerpel Fronius-díj.) Tudományos és oktatói munkáját számos közlemény és szakkönyv őrzi. A kétkötetes Gyermekgyógyászati kézikönyv harmadik kiadásán dolgozott élete utolsó hónapjaiban.

Az Aranyág Alapítvány 2009 márciusában választotta a kuratórium tagjai közé. Kurátori tevékenységében is a beteg gyermekek iránti felelősségérzet volt a vezérlő elve. Két ízben látta vendégül a kuratóriumot debreceni kihelyezett ülésen. Ezen alkalmak során debreceni cívisi büszkeséggel mutatta be a professzori klubot, benne a Debreceni Egyetem muzeális kincseit.

Medikusként 1966-ban kötött házasságot dr. Ács Gézával, aki egyetemi docens, traumatológus. Két fiuk született, mindketten megbecsült orvosok – sajnos Amerikában. Aki ismerte az Ács–Oláh házaspárt, az példaképpően csodálatos házassággal találkozhatott. A modern Philemon és Baucis... Egyenrangúság, egymás tisztelete és feltétlen segítése. Ha Géza rendezett szakmai vagy baráti összejövetelt, akkor Éva főzött valami finomat, akár 50 embernek is. Ha pedig hozzá jöttek vendégek, akkor hajnalban

Géza lőtt valami vadat, hogy kulinárisan is emlékezetes maradjon az összejövetel. Ha éppen Éva írt könyvet, akkor Géza biztosította az ehhez szükséges szabadidőt, ha pedig Géza gyűjtött anyagot a Magyar traumatológia története című könyvhöz, akkor Éva volt segítségére. Hihetetlen volt a munkabírásuk. Számomra felfoghatatlan volt, hogy együtt mi mindenre volt idejük, energiájuk. S mindezt jókedvvel, türelemmel, kedvességgel. Úgy tűnik, hogy a hit – az Istenbe és a saját tevékenységünk értelmébe, fontosságába vetett hit egyaránt – nemcsak az emberben lévő energiát, hanem a rendelkezésünkre álló időt is megsokszorozza...

Nehéz elhinni, de el kell fogadni, hogy Éva tudása, hite, segítőkészsége, kedvessége köddé vált, elmúlt.

Elmúlt? Aki eltávozott közülünk, az bennünk él tovább, annyira, amennyire ittlétekor szeretni tudtuk!

Lanczkor Gábor
Egy kialudt vulkán feltáruló anatómiája

Az nem egyenlő egy bazaltbánya ötven évével.

Élni bátran jó

Laborczi Dóra interjúja Donáth Annával

A Momentum alelnökét, Donáth Annát, frissen megválasztott EP-képviselőt Laborczi Dóra újságíró faggatta vallás és állam viszonyáról, zöldpolitika és liberalizmus ellentmondásairól, abortuszról és fogamzásgátlásról. Kérdésekre és válaszokra egyaránt rányomta bélyegét, hogy mindkét beszélgetőtárs evangélikus papgyerekek. Az eredeti interjú – amelynek az itt olvasható szöveg újraserkesztett változata – 2019. június 7-én jelent meg a 2014-ben blogként induló, magát ma már „értékmagazin”-ként megnevező SZEMlélek internetes portálán (https://szemlelek.net/2019/06/07/donath_anna_interju)

LD: A Momentum színre lépésének idején, körül-belül két évvel ezelőtt egy keresztény politikusokkal készített interjúsorozatban szerettem volna megszólaltatni mint közéleti pályára lépő evangélikus lelkészgyereket. Akkor elhárított, mondván, a Menedék Egyesületben végzett munkája miatt nem vállal nyilvános szereplést, a Momentum munkáját inkább a háttérben segíti. Azóta viszont nagyon is terepe lett a nyilvánosság.

DA: Amikor nem sokkal ezután, 2017 novemberében felkértek, hogy legyek a harmadik kerületben parlamentiképviselő-jelölt, választanom kellett a civil lét és a politika között. A politikát választottam, s már nem volt kérdés, hogy frontvonalba álllok, és vállalom mindazt, ami ezzel jár. Addigra a civil munkám nagy része arról szólt, hogyan maradjunk életben a civilek végzálása közepette és a „Stop Soros” törvény-csomag után.

Felismertem, hogy annak a munkának, amelyet eddig civilként végeztem, most po-

litikai térbe kell kerülnie. A civil szervezetek ma nehezen tudnak érdemi munkát végezni, a túlélésért küzdenek. Ahhoz, hogy menekültügyben vagy más szociális ügyben segíteni tudjak, először ezt a helyzetet kell megváltoztatni. Most mindenkinek, akinek lehetősége van, hogy kiálljon kormánykritikus gondolatai mellett, és aki képviselni akarja az embereket, ezt a politikai térben kell megtennie, és csak utána lehet visszatérni a civil szférába.

LD: Az európai parlamenti választás eredményei azt mutatják, hogy a női ellenzéki jelöltek nagyon jól szerepeltek. Mi ennek az oka?

DA: Konszenzus van abban, hogy a magyar társadalom mit fogad el és mit nem, mennyire nyitott és mennyire nem. Emiatt a pártok nem merik kipróbálni az újat. Erős elgondolás él arról, hogy a politikusnak hogyan kell kinéznie, hogyan kell felöltöznie. Mi úgy politizálunk, hogy megmutatjuk: nem az a legfontosabb, hogy az ember öltönyben, nyakkendőben vagy kiskosztümben nyilatkozzon, hanem az, hogy amit mond, azt őszintén és hitelesen tudja képviselni. Ugyan egy nagyon macsó, konzervatív társadalomban élünk, a női jelöltek sikere mégis azt is mutatja, hogy az emberekben van nyitottság valami másra. Önmagában az, hogy valaki nő, ha a megnyilvánulásaiban hiteles és őszinte, nem lehet hátrány a politikában. Mivel az EP-választásoknak kisebb a belpolitikai tétje, az emberek jobban hajlanak arra, hogy őszintén, szívük vagy világnézetük, szimpátiájuk vagy meggyőződésük alapján szavazzanak. Az, hogy az ellenzéki oldalon a nők által vezetett listák sokkal nagyobb arányban nyertek, azt is mutatja, hogy a magyar társadalomban van nyitottság a női politikusok iránt. Ez számomra azt is üzenete: már láttuk, hogy mit tudnak az öltönyös férfiak, nézzük meg, mire képesek a nők, akik ezt a kampányt nagyon keményen, mégis kedvesen és emberközeli módon csinálták végig.

LD: Egy korábbi nyilatkozata miatt Cseh Katalin az elmúlt héten támadások fókuszába került. Adja magát a kérdés: hogyan áll a Momentum az abortusz és a fogamzásgátlás kérdéséhez?

DA: Egészségügyi programunk a megelőzést hangsúlyozza – sok máséhoz hasonlóan – az abortusszal kapcsolatban is. Erre utalt Cseh Katalin a támadásokra adott válaszában is: az abortusz szigorításával szemben a megelőzésre kell koncentrálnunk.

Mi is azt szeretnénk, hogy kevesebb abortusz legyen, ezt pedig prevencióval lehet elérni. Az államnak oda kell figyelnie erre, és segítenie kell a fogamzásgátlás hozzáférhetőségét, hogy minél kevesebbet kelljen beszélni arról, mit jelent az abortusz, és miként álljunk hozzá.

Azt is gondoljuk, hogy a nők önrendelkezési joga alapjog, amellyel kapcsolatban az államnak értékmentes szabályozást kell bevezetnie. Természetesen tiszteletben tartjuk azt, hogy bizonyos vallások számára az abortusz elfogadhatatlan, az államnak viszont szuverén szereplőként, az egyháztól függetlenül kell fellépnie az állampolgárai érdekében. Minden abortusztörténet mögött egyéni sorsok húzódnak, ezek felett az állam nem ítélkezhet. Aki az abortuszt végrehajtó orvost vagy az abortuszon átesett nőt emiatt gyilkosnak véli, még nem találkozott olyan nővel, akinek ezt el kellett szenvednie. Nincs olyan nő a világon, aki ezt derűs szívvel, csak úgy elvégeztetné. Rettentő trauma ez minden nőnek, ezért nem csak fizikailag, de mentálisan is védeni kell őket, és arra kell törekedni, hogy az abortusz lehetősége a legritkábban merüljön föl. Minden nő maga dönt testéről, életéről, kapcsolatáról, sőt társával együtt arról is, vállalják-e a szülői hivatást. Egy ilyen helyzetet kívülről megítélnie senkinek nem szabad. Ebben nincsenek jó vagy rossz döntések. Csak döntések, amelyeknek az anyára és a gyermekre nézve is következményei

vannak. Az állam akkor jár el helyesen, ha megelőzi a gyermekeket és az édesanyákat traumatizáló szituációkat.

LD: Pár napja jött a hír, hogy a főpolgármesteri székért is önálló jelöltet indít a Momentum, míg korábban azt hangsúlyozták, hogy a legesélyesebb ellenzéki jelöltet támogatják majd. Az EP-sikereken felbuzdulva döntöttek a saját jelölt állítása mellett, vagy korábban is ezt tervezték?

DA: A kettő egyszerre igaz. Azt mondtuk, hogy az előválasztás nyertesét fogjuk támogatni, amennyiben Budapest-programunkat, ezen belül leginkább a lakhatási elképzelésünket beépíti a saját tervébe, és hitelesen képviseli azt. Jelöltünk, Kerpel-Fronius Gábor neve már korábban felmerült, jó főpolgármester-jelöltnek tartottuk. Ugyanakkor eddig az elsődleges az európai választás kampánya volt. A választás eredménye megerősített minket abban, hogy az ismertség nem egyenlő a hitelességgel. Országos szinten is, de Budapesten kifejezetten azt mutatják a Momentum eredményei, hogy az emberek nyitottak az újra, az ismeretlenre, mindarra, ami hiteles és emberközelí, ezért innentől kezdve talmi kifogás, hogy a mi jelöltünket nem ismeri senki. Az előválasztás arról szól: döntsék el az emberek, kit tartanak Tarlós István esélye-

sebb kihívójának. Kerpel-Fronius Gábort azért indítjuk el e versenyben, hogy mindenki számára nyilvánvaló legyen: tiszteletben tartjuk az előválasztást, de alternatívát is tudunk mutatni Budapest lakosainak. Ha ők ezt nem így gondolják, akkor azt elfogadjuk, és minden erőnkkel az előválasztás győztesét támogatjuk.

LD: Az eredményváróról készült videó alapján önöket is meglepte az az eredmény, amelyet az EP-választásokon elért a Momentum. Sokan ezt úgy értékelték, hogy beérett az a sok munka, amely a vidéki városok, falvak lakóinak elérését célozta meg. Az országjárás során mit tapasztaltak, melyek az állampolgárok leginkább kitapintható problémái? Mit szerettek hangsúlyozni vagy megosztani önökkel?

DA: Amikor belevágtunk a Momentum szervezésébe, mi is azt gondoltuk, amit manapság Magyarországon rengetegen: a politika ördögtől való, a politikusok korrupáltak, mindegyikük, teljesen mindegy, melyik oldalon állnak. Végül abban voltunk közösek, hogy térjünk vissza a gyökerekhez. Mi is a politizálás a lexikonokban meghatározott definíciója szerint? A közügyekről való gondolkodás, beszéd és végső soron cselek-

vés. Innentől kezdve mindenki mindig, amikor közügyekről beszél, politizál. Mi ezt az elvet zsinórmértéknek tartva járjuk az országot, beszélgetünk és cselekszünk. Ehhez illeszkedett jelmondatunk is, amelyet eleve a kampányidőszakot megelőző országjárások összesített tapasztalatából merítettünk: EU-s pénzeket csak iskolákra, kórházakra és munkahelyekre költsenek. A fejlődés kulcsa tehát az oktatás, az egészségügy és a megélhetés.

És ezt a kérdéskört nyilvánvalóan körülengi a korrupció. Ezek a témák érdeklik az embereket. Teljesen mindegy, hogy kicsi faluban vagy nagyobb településen, egyetemi városban vagy megyeszékhelyen vagyunk, ezek a problémák mindenütt jelen vannak. Amint elkezdünk ezekről beszélgetni, mindenhol előjöttek a helyi korrupciós ügyek, hogy hol folyt el teljesen felesleges EU-s pénz negyven centiméteres kilátóra vagy kutyakozmetikára. Ezekben a helyi példákban keresztül tudtuk megértetni, hogy ebben áll a politizálás, ami végsőképpen mindig lokális és ellenőrizhető, sőt azt is, hogy nekünk szükségünk van az emberektől kapott tudásra. Akkor tudjuk képviselni őket, ha elmondják, melyek azok az ügyek, amelyeket fel lehet és kell karolni, és mi segítünk ebben. Minél kisebb helyre megyünk, annál nagyobb a félelem, hogy a helyi kiskirályokkal szemben felemeljék a hangjukat. Erre vagyunk mi, hogy közösséget kínáljunk nekik, és képviseljük őket.

LD: Milyen élményük volt a helyi egyházi, vallási szervezetekkel, közösségekkel kapcsolatban?

DA: Ilyen élményünk nem volt. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy a helyi vallási közösségek attól tartanak, ha nyitottá válnak az ellenzéki politikai pártok iránt, akkor kiesnek a rendszer kegyeiből. Nincs szembetűnőbb példa erre, mint a menekültválság. Azt hittem, ha valamikor, akkor most tényleg megszólal minden egyház. És

hol voltak az egyházak, amikor bejelentette a Mi hazánk, hogy vonulni fog Törökszentmiklóson? Minden felekezet legsajátosabb feladata, hogy kiálljon, amikor az emberek védtelenek, amikor emberek méltóságát tiporják, gyakran épp az eltorzított kereszténység értékei nevében. Azt látjuk, hogy a nagyobb és kisebb felekezetek vezetőinek többsége fülét-farkát behúzza, mert fél. Vannak jó példák, az evangélikusok például végül megszóltak a menekültekért, bár ők sem kezdetől fogva és nem elég határozottan. De én ennél sokkal nagyobb bátorságot várnék, mégpedig azért, mert az az értékrend, amelyet ők vallanak, szöges ellentéte a mostani kormányzaténak. Ha én egyházi vezető lennék, rég hangosan tiltakoznék, hogy a hitemet, a hagyományaimat, erkölcsi értékeimet, jelképeimet politikai szándékok érdekében használják fel, forgatják ki. A szószékről mondott tanítás abban a pillanatban hazuggá válik, amint az ige hirdetői és hallgatói gyávának bizonyulnak a konkrét társadalmi kérdésekben szavukat hallatni, de még inkább cselekedni. Szinte másról sem szól az evangélium, mint arról, hogy Jézus hányszor és miképp állt bele e konfliktusokba. Jézus tanításának és magatartásának számomra leglényegesebb vonása a gyengék és az elesettek melletti kiállás. Nem is értem, hogy sajtáthatta ki a vallást a jobboldal.

LD: Nemrég közös interjút adtak édesapjával, Donáth Lászlóval, aki evangélikus lelkész, és korábban az MSZP országgyűlési képviselője volt. Arról is beszéltek, miként függ össze az ön politikai szerepvállalása a családi háttérrel, örökséggel. Arra ott nem tértek ki, hogy a gyülekezeti háttér, az egyházi közeg mit jelent önnek.

DA: Amikor gyerekek voltunk, és mindenféle furcsaságot csináltuk, édesanyám mindig azt mondta, ez a papgyerek-komplexus. Nagyon szerencsésnek érzem magam, hogy olyan gyülekezetben és olyan egyházi közegben nőttem fel – édesanyámnak, Muntag Ildikónak a szülei is lelkészek voltak –, ahol teljes szabadságot kaptunk arra nézve, miképp és milyen mértékben veszünk részt ebben. A templomban nőttünk fel. Konkrét értelemben is, ugyanis az egykori csillaghegyi imaterem és a lelkészlakás ugyanabban az épületben volt. A gyülekezeti élet semmilyen szinten nem volt elválasztva a magánélettől. Ennek bizonyos részei ellen gyerekként olykor lázadoztunk. De most, politizálva értettem meg, hogy mindez nemcsak az értékrendünket vagy azt határozta meg, hogy kikké váltunk felnőttként, hanem fontos tapasztalatot is jelentett. Éveken át megéltük, milyen egy gyülekezetben, egy összetartó, kis közösségben felnőni. Értem és tudom, hogy a kis közösségekben lehet igazi változást elérni, és ez a mai Magyarországon különösen fontos. A gyülekezet társadalmi értelemben a család után

és mellett a legfontosabb védőháló. A gyülekezetbe járó emberek segítenek egymásnak, rengeteget tanulnak egymástól. Gyakran mondogatjuk a Momentumban hogy egyedül gyengék és halkak, de közösségben erősek vagyunk. A gyülekezet is ilyen közösség, ahogy régen a falu is az volt. Ebben a globalizált világban újra fontossá válnak ezek a kisközösségek, minden módon támogatni kell őket.

LD: Az egyházügy a kormánypártok felségterülete lett, az ellenzéki pártok láthatóan nem igazán tudnak mit kezdeni az egyházakkal, a kereszténységgel, a vallásossággal. Talán attól tartanak, hogy szavazókat vesztenek, ha tematizálják ezt a kérdést. Önök mit gondolnak az egyházak társadalmi szerepéről, állam és egyház viszonyáról?

DA: Kettéválasztom ezt a kérdést, mivel a korábban hatalmon lévő pártoknak is óriási felelőssége van abban, hogy az egyházak ily jelentős mértékben hatalomfüggővé lettek. Azt gondolom, mindenkinek szuverén döntése, hogy vallásos-e. Minden más csak ezután következik. Én olyan közösségben nőttem fel, ahol mindenféle pártállású evangélikusnak helye volt. Magától értetődő volt, hogy a vitának teret kell adni, hogy a különböző nézőpontok csak gazdagabbá teszik a világunkat, és ez sarkall min-

ket kritikus gondolkodásra. A Momentumban számos vallásos ember van, különböző felekezetekből, de sok az ateista is, ezért nagyon érdekes viták tudnak kialakulni, akár értékrendekről, akár az egyház szerepéről. A kérdés másik részére pedig azt válaszolom, hogy a Momentum egyházpolitikája is azon alapszik, hogy az egyházat és az államot szigorúan és teljesen el kell választani egymástól. Nemcsak eredetük és funkcióik különbözősége miatt, hanem mindkettő védelmében. Az államnak méltányolnia kell az egyházak által végzett karitatív, pedagógiai és kulturális munkát, ugyanis nagyon sok terhet levesznek az állam válláról szociális ellátórendszerükkel vagy oktatási tevékenységükkel. Az is fontos, hogy az állampolgárok megválaszthassák, miben bíznak jobban, egy egyházi iskolában, az egyház által fenntartott idősoththonban, egy másik civil szervezet vagy éppen az állam munkájában – mindegyik formának teret kell adni. És el kellene indulni azon az úton, hogy az egyházak önfenntartóvá váljanak. Erre a társadalmat is szocializálni kell, felelőssé nevelve az embereket saját gyülekezetük, közösségeik fenntartására. Az egyház nem függhet az államtól, és vice versa. Itthon inkább az előbbit látjuk, míg Lengyelországban éppen a fordítottját, egyik sem egészséges. Ezzel kapcsolatban van szakpolitikai javaslatunk is, átalakítanánk az egyszázalékos felajánlási rendszert. A mai rendszer szerint a civil szervezeteknek, illetve az egyházaknak egy-egy százalékot lehet adni. Mi bevezetnénk a harmadik egy százalékot, amelyet kultúrára lehetne felajánlani, ráadásul ki-ki eldönthetné, hogy milyen felosztásban szeretné ezt a három százalékot használni.

LD: Tehát akár három százalékot is adhatnék az egyháznak?

DA: Igen, viszont aki nem vallásos, de a rákos gyermekeket támogató alapítvány mellett a kutyamenhelyeket is szeretné támogatni, sőt a kedvenc színházát, az

is megtehetné. De ha valakinek a gyülekezeti és egyházi tevékenység kiemelten fontos, az azt is mondhatja, hogy felajánl egy százalékot az egyháznak, de – mivel rengeteg nagyon jó egyházközelű vagy egyházi fenntartású intézményhez tartozó alapítvány létezik – megteheti, hogy egy másikat felajánl, mondjuk, egy egyházi iskola alapítványának. Vagyis az állampolgárookra bíz-nánk, hogy a maguk értékrendje alapján hova szánják a háromszor egy százalékot. Az egyszázalékos felajánlási rendszer azért is jó, mert kialakítja azt a tudatosságot, hogy az állampolgárok azokat az értékkeremtő tevékenységeket támogassák, amelyek nem feltétlenül önfenntartóak.

LD: Az ALDE¹ liberális európai parlamenti pártcsaládjához csatlakoznak Cseh Katalinnal együtt. Napjaink legnagyobb kihívása a klímakatasztrófa, a problémát Ferenc pápa is a szívéen viseli. Közben pedig tudjuk, hogy a liberális kapitalizmus és az ön által is említett teljesítményelvűség nagyban hozzájárult az ökológiai válsághelyzet kialakulásához. Van erre a problémára válasz, jöhet rá liberális válasz egyáltalán?

DA: A globális felmelegedés – éppúgy, mint a robotizáció – történik, és ha nem lépünk azonnal, nemhogy a következő generációk számára, de már a mi öregkorunkban sem lesz ez a Föld olyan, ahogyan megismertük. A klímavédelem ezért nem ideológiai kérdés, hanem közös felelősségünk. Az ALDE ugyan korábban nem számított a legprogresszívabb pártcsaládnak környezetvédelmi kérdésekben, de ez nem jelenti azt, hogy az új frakció ne képviselhetne új irányt. Sok olyan új progresszív-centrista párt képviselője kapott most helyet az ALDE-ban, köztük mi is, akik hitelesen keresik a választ az ökológiai válság által felvetett kérdésekre, és javaslataikkal nem elmélyíteni, hanem megoldani akarják majd

a problémát. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban nagyon fontosnak tartom hangsúlyozni azt is, hogy a liberalizmus nem egyenlő a neoliberalizmussal, amely azt mondja, hogy a piac mindent kiegyenlít, és nincs is szükség szabályozókra. Mi nem ezt mondjuk, hanem azt, hogy ilyen horderejű kérdésnél szükség van állami ösztönzőkre és szabályozásokra. Egyébként az egyszer használatos műanyag eszközök használatára vonatkozó EU-s tiltást is az ALDE egyik képviselője kezdeményezte.

LD: Megválasztott EP-képviselőként nem tűnik túl valószínűnek, hogy visszatérjen a civil szférába, ahogyan az interjú elején említette. Tudja, hogy mi vár önre Brüsszelben, és hogy mi lesz azután?

DA: Az európai parlament tevékenysége egyértelműen más, mint ahogyan a magyar parlament munkáját látva a legtöbb ember gondolja. Komoly és intenzív szakpolitikai munka folyik, amelyben mi is részt veszünk. Még zajlanak az egyeztetések, hogy ki melyik bizottságban dolgozik majd, mindazonáltal a kiemelt témáink a környezetvédelem mellett a jogállamiság védelme, a médiaszabadság kérdése és természetesen az európai források ellenőrzése, azaz a korrupció visszaszorítása, valamint az Európai Ügyészséghez való csatlakozás kérdése.

Azt gondolom, a politika nem cél, hanem eszköz. Minden politikus, akire felnéznek, nem egész életén át volt politikus, hanem volt szakmája, ahová visszatérhetett. Nem tudom megmondani, hány évig leszek politikus – persze, öt évig még biztosan –, de nem életcélom, hogy mától kezdve csak politikai szereplőként működjem. Meglátjuk majd, hová fut ki ez a történet Magyarországon és Európában is. Előttem az élet, ennek egy szelete most a politika. De egyszer majd újra a szakmámban dolgozom, hiszen a politika űzésének minden tapasztalata elképesztően hasznos, ha az ember felelősen akar élni civilként is.

¹ Alliance of Liberals and Democrats for Europe, Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért

TARTALOM

Donáth László: Ideje van.....	2
Lanczkor Gábor: 1956.....	9
Az Ararát árnyékában. Teremtés és teológia.....	10
Paul Tillich: „A természet is gyászolja az elveszett jót”.....	10
Lanczkor Gábor: Egy bazaltbánya ötven évével.....	16
Béres Tamás: Teremtmények.....	16
Lanczkor Gábor: Nyolcsoros.....	21
Szűcs Kinga: ...ne halaszd holnapra!.....	21
Lanczkor Gábor: Talált tájseb.....	27
Spiró György: Magyar! Hajnal Sasad!.....	28
Térey János: Klímátörténelem.....	30
„A kor falára”. Egy szabadságszerető ember küzdelmeinek dokumentumai.....	31
Vekerdy Tamás: Hitről és értelemről, avagy ki az, akit feltétlenül tisztelnünk kell.....	31
Lanczkor Gábor: Eszik a szénát.....	37
Fabiny Tamás: Két „egyházpolgári kezdeményezés”-ről.....	37
Lanczkor Gábor: Triple Negative.....	43
Lanczkor Gábor: Emelet. Olvas fehérszakállasan.....	44
In memoriam Valachi Anna.....	44
Valachi Mária: Anna-búcsú.....	44
Lanczkor Gábor: Kétszer kettő.....	47
Donáth László: Anna halála és hatalma.....	48
Lanczkor Gábor: Egy hasonló.....	49
Tverdota György: „Meglásd, ha majd nem leszünk...”.....	50
Lanczkor Gábor: Marostorok.....	52
Takács Mónika: Drága Anna!.....	53
Lanczkor Gábor: Felhők.....	56
Borgos Anna: Rejtőzködés és szeretetenség. Búcsú Valachi Annától.....	56
Lanczkor Gábor: A fehér-tavi darvak.....	57
Erős Ferenc: „És eljött Valachi...”.....	58
Lanczkor Gábor: Halott természet.....	60
Báthori Csaba: Valachi Annáról.....	61
Balla Zsófia: Fénytöredékek.....	63
In memoriam Oláh Éva.....	64
Békefi Dezső: Aki legyőzte a hiábavalóságot.....	64
Lanczkor Gábor: Egy kialudt vulkán feltáruló anatómiája.....	65
Élni bátran jó. Laborczi Dóra interjúja Donáth Annával.....	66

A Hét Hárs mostani számát Láng Eszter képzőművész, művészeti író
Solute sorozatának képeivel illusztráltuk.

A Valachi Annáról készült fotókat Horváth Dávid és Felícides Ildikó képeiből,
valamint családi fényképekből válogattuk.

A lap megjelenését a „Budapest Bank Budapestért” Alapítvány támogatja.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztő: Ittész Nóra

Szerkesztőségi munkatárs: Bárd Anna

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon: +36 20 4601345

E-mail cím: hethars@gmail.com

Honlap: www.evangelikusbekas.hu,

www.gaudiopolis.hu

Típoográfia: Tellér Mária

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: mondAt Kft.

Adományokat az egyházközség

OTP 11703006-20013365 számlaszámára várunk.